



SECTIO SECUNDA  
DIÆTETICI POLY-  
HISTORICI,  
DE AERE.

Cap. 1.



*Vnde vera  
medicina  
scientia fit  
haurienda.*

Ruſtra celebrium ac verorum  
Medicorum nomen ſibi arrogat, qui  
in ſcriptis tantum Hippocratis & Ga-  
leni exercitatiſſimos & verſatiſſimos  
ſeſe opinantur: quaſi cetera omnia, quæ in im-  
menſa Natura diſſuſa, nec hæcenus cuiſvis obvia,  
inveſtigatiōe digna non ſint: credaturq̄, me-  
dicinæ caput, diligenter medicorū libros evol-  
viſſe. At cum medici ſit naturæ commentarios  
& lucem intueri & ſectari, juxtaq̄ eius leges ac  
methodum medicinam facere, fruſtrâ ſe medicū  
jactitet, quicumque ab illius ſemita aberrarit. Ete-  
nim quorū ſum tot illa nobis produxit aſtra, ſyde-  
ra, planetas, mediocres minoresq̄; ſtellas, cum  
tot motibus, aſpectibus, mutationibus, variisq̄;  
influxibus, corpori humano tam ſalutaribus,  
quæ ad morbos gignendos efficaciſſimis: quorū  
ſum cæli converſiones & averſiones, ſerenitates,  
procellarum turbas, ſi earum rerum cognitio, à  
medico ſolis chartis vel Hippocratis, vel Gale-  
ni, ſeu aliorum aſſæxo, laborẽ tam præclararū  
rerum

rerum detrectante, contemnatur? Nunquid ubiq;  
ac passim, vel à medicaltris vulgaribus, morbi  
subinde varii, in humanum genus grassantes non  
observantur, & experientia comprobantur?

Omnitò harum rerum cognitionem callere,  
nec immorari vanis humanarum opinionum  
bullis, apprimè medico & utile & necessariù est.

Quin & meteororum idem, ex frigidis & humi- *Meteororù*  
dis vaporibus procreatorum, qualia sunt nubes, *cognitio me*  
pluviæ, nimbi, nives, gelu, & id genus alia, ratio- *dico neces-*  
nem adjuget, ne in eis hæsitet: nec non & eo- *saria.*  
rum, quæ ex siccis & calidis progignuntur, exha- *Differentia*  
lationibus: quales sunt coruscationes, tonitrua, *eorum.*

fulgura, fulmina. Ex horum enim exacta cogni-  
tione humani quoq; corporis frigida humida, ca-  
lida sicca, metèora notabit, & facillè deprehendet  
eorum veram originem, formationem, & diffe-

rentias. Inde cognoscet rheumata seu fluxiones,  
tinnitus aurium, paralyses, apoplexias, in aërea *Meteororù*  
microcosmi regione: quæ verè sunt illius plu- *macrocos-*  
viæ, venti, nubes, nives & gelu, vastis illis macro- *mi, cum ho-*  
cosmi meteoris analogia omninò respondere. *mine mi-*  
Quæq; sunt in majore mundo metèora calida, *crocosmo*  
ut tonitrua, fulgura, varii cometæ, & id genus *magnam*  
alia, quæ nihil quàm phrenitides, Epilepsiæ, ver- *esse. sic. ill-*  
tigines, maniaæ variæ minoris mundi censenda *tudinem.*

sunt.

Quod si aëris, & quæ ex eo aut in eo, cogni-  
tione imbutam esse medicum oportet: non se-  
gnius, quæ ex elemento aquæ producuntur, inve-  
stigabit, & eorum effecta attentè perscrutabitur,  
ex quo tot ac tam varii fructus exoriuntur, ut  
eorum

eorum necessariò virtutes ac proprietates, diligentem medicum, nequaquam latere possint. Sic tota terra illi intus, & in imo quàm maximè per-  
 via & notissima esse debet: in qua tot ornamenta, tot flores, tot herbarum succi, tot radices, tot arborum diuersa genera, tot semina, tot animalia tot mineræ, tot metallicæ fodinæ, quas sinu suo fovet, ex elemento aquæ exceptas, & id genus innumera, crescunt, quæ cum in usum hominis creata sint, siue ad vitam sustentandam, siue ad morbos propulsandos: quomodo quis medicum se profitebitur, quem tanta rerum seges & series subterfugiet?

Sed hoc argumentum fusiùs in hoc tractatulo persequar, qui decreverim per totum illud subiectum in libro meo de recondita natura, liberius expatiari.

*Peregrinatio medica, ratione officii sui, imprimis necessaria.*

Porro præter hanc generalem totius orbis cognitionem, singulas etiam mundi partes, si fieri possit, aut saltem varia illius climata peruestigabit: ac in singulis, quæ rara sunt & notatu digna observabit, memoriæque mandabit, quæ maximè necessaria, præsertim in vegetabilibus, mineralibus, ac metallicis: prout in singulis singulares fructus ex proprietate regionis nascuntur: nec non quæ morborum genera in singulis singularia grassentur: quibusve remediis iis occurrendum. Quæ omnia non solis voluminibus, sed longis peregrinationibus: nec tam privatis collegiis, quàm in castris & Nosocomiis potius discuntur.

Ad me-

Ad medicum etiam pertinet, observare situm *Quid medi-*  
 loci; num planus, num montosus, num palustris, *cus de loci*  
 num siccus: quibus ventis perflatur, quibus flu- *conditione*  
 minibus, aut maritimis auris, quibus coeli influ- *observare*  
 xibus obnoxius: an arenosus, an lotosus: & id *debeat.*  
 genus alia, quotidiana observatione, ab eius lo-  
 ci medico discuntur.

Perinde ut & aquarum, vinorum, aliorumq;  
 fructuum natura: ratio victus incolarum, cum  
 moribus, studiis, & id genus aliis.

Denique nihil non prætereundum, quod ac-  
 curatissimè non notet, nisi vanus & bullatus,  
 bulla inanior & jejuniior medicus haberi velit,  
 quorum magna ubique turba. Hi falso sese  
 Hippocraticos & Galenicòs esse jactant, qui  
~~paucis de rebus~~ vix limen domesticum egressi, ut  
 aliquid ex naturæ luce discerent, laborum impa-  
 tientes, loquentiæ librorum sese totos ultrò ad-  
 dixerunt, & garrulitate potius, quàm medicinæ  
 veritate praxin suam absolvunt, & modò locu-  
 los suos impleant, mortuorum ægrorum loculos  
 non horrent.

Galeni certè variæ peregrinationes, terra *Galeni va-*  
 mariq; discendi causâ susceptæ, eos prorsus futi- *rie peregri-*  
 litatis arguent. Celebris latis eius in investigan- *nationes.*  
 do solertia, memorabile ab omnibus etiam rusti-  
 cis & aniculis discendi studium, quod tamen eius  
 purpurati hoc seculo sua maiestate indignum ju-  
 dicarent. At ne erremus,

*Ipse etiam est olitor sæpe opportuna locutus.*

*Sæpe & in attrita latuit sapientia veste.*

Et rusticus nuper inglorius (ut paucis attingam)

K

in cu-

in curanda vertigine contumacissima cuiusdam amplissimi & magni nominis viri, solo stercore pavonis plus præstitit, quàm variæ nostræ consultationes.

Et peregrinando sanè multa nobis observari, de quibus domi ociosi ne somniassemus quidem, tantum abest, ut in aliorum voluminibus ea reperirentur, nemo est, qui eat inticias: in morbis præsertim, quorum hac ætate novi subinde, Galenus & Hippocrati nunquam auditi. Exemplum sit Sudor ille Anglicus sub Henrico VII. anno 1486. primùm manifestus, cuius reliquæ quædã certis adhuc temporibus ibi efflorescunt. Sudor hic tam funestus & lethalis fuit, repentè invadens, cum gravissimo capitis ardore & ventriculi incendio: ut antequam à medicis investigando de eo aliquid conjiceretur, ægros anima exueret. Qui si ægros interdium vestitos occupabat, vestimenta penitus abjicere: si in lecto quiescentes, strata omnia ob nimium æstum & sudorem cum inexhausta siti dejicere cogebat, nullo tamen fructu: si quidem suppresso venenato & evacuando sudore illo, mors certa subsequuta est in iis, qui nò hic fuissent cautiores. Remedium igitur inventum, ut qui interdium corripiebantur mox ita ut induti erant, lectum peterent: Qui verò noctu aut in stratis deprehensi, sine ullo motu (nullà vel minimà iactatione) ad vitandum frigus, quod sudorem sensim & leniter distillarum impediret, lecto affixi perseverarent: donec sic sudando quietè, & 24. horis à cibo & potu omnino abstinendo, pristinae valetudini restituerentur.

*Sudor Anglicus nova morbi species.*

*Remedium sudoris Anglici.*

Scor-

Scorbutum, eiusq; malignos à liene vapores, unde ulcera oris & pedum canerosa, gingivarum putredo, dentium perniciēs, non opus est inculare: Cui specificum non auctores & volumina veterum, sed diligens investigatio, & experientia subministravit remedium, ut libra una decoctionis hordei, vini albi unc. vj. raphani agrestis minutim concili unc. ij. Cochleariæ quæ Nasturtii est species M. ij. contusæ & expressæ sine coctione, in succo quotidie manè & vesperi bibendum concinentur, præmissis purgationibus. De quibus plurà apud Reusnerum.

Taceo colicam in Alsatia, Moravia, Tyrolensi ducatu frequentem ab acetosis spiritibus: quæ remediis depromptis ex tractatibus de tartaro à Paracelfo editis curari solent: nec non & aliis à Schenckio in observationibus propositis.

Non inculco febrim Vngaricam ardentē, cum nigredine lingæ, quod symptoma prunellam vocant, cui remedium ex sale nitro præparato cū sulphure, *Sal prunella* destinatum. Sal & sulphur incendium illud extingvūt, quicquid interea mirantur multi medici, qui hæc duo ex communi & trita sententia naturæ igneæ esse clamant, ideòq; remedium aut mirantur, aut omninò abiciunt, quod scilicet nihil simile Hippocratis aut Galeni suppeditet solennis autoritas. Hi si in Vngariam aliquando se contulissent, & illi ne naturæ libros evolvisent, didicissentq; ex colloquiis doctorum virorum, quis, unde, & quomodo morbus ex sua natura esset curandus: jam pridem mirari desinerent: Sed benè est: Admirationis mater ignorantia.

*Scorbutum  
& eius syris-  
promata.*

*Remedium  
contra scor-  
butum.*

*Cochlearia  
Nasturtii  
Species.*

*Colica in  
Alsatia,  
Austria,  
&c.*

*Febris Vn-  
garica, prun-  
nella vulgò  
dicta.*

*Sal nitrum  
petra & sul-  
phur calida  
caloris ac-  
censis reme-  
dia.*

*Plica Polonica.*

Plica quoque novum morbi genus Polonis familiare: est morbus contagiosus, lui venereæ affinis, cuius signum pathognomonicum est pilorum contorsio, & complicatio capillorum: adsunt & quædam variolæ, & alia symptomata luei venereæ simulantia, quæ tam sævè vigent, ut vel diæteticis remediis, vel unktionibus Mercurii, aliisque vulgaribus subsidiis vix curari possint: sed solùm quibusdam particularibus alexipharmacis: de quo uberrimè Hercules Saxonia.

*Scrophulis Hispani obnoxii. Aliasq; alij plures.*

Scrophulis Hispanos obnoxios videbit, qui eos adierit: Qui Ferrariam, ibi tibiærum ulcera curatu difficillima: Patavii innumeros reperiet cæcos. In Gallia Narbonensi vulnera capitis ægrè sanabilia: Maltæ omnia ferè, vel minima etiam lethalia. Prope Narbonam anthraces esse admodum frequentes ac familiares: ut & apud Sabaudos Tarentenses & Morianenses montanosq; in illa plaga, tumores illos gutturis immentos, bronchocelen. In Carinthia plures simul, nec unam tantùm strumam frequenter submento, & foemina: quàm viri frequentius, gestant. Imò ipsi quoque equi ab aquis eius strumosi fiunt. In eadem etiam videas plurimos ipso ortu & nativitate fatuos, & mentis omninò impotes.

At unde Medicus ratiocinetur hanc vel illam regionem id genus morbis vexari, eorumque causas afferat, cui natura loci, hoc est, terrarum, fructuum, aquarum & similibum ignota? Vnde bronchocelen Sabaudorum oriri affirmaverit, si aquas

aquas non habuerit perspicuas: quæ cum ut plurimum ex nivibus perturbentur, aut scateant, nil mirum, si gutturosum illum tumorem, foeminis præsertim excitent abstermiis, quàm viris vino potius, quàm aqua utentibus. Remedium igitur ad præservationem huius mali est, aut abstinere à potu, aut solo uti vino. At tumor deformis, si guttur jam invaserit, ut sensim tabescat & absumatur, frustra incidentia & resolventia admoveantur auxilia: peregrinatione ab ipsa gente tanquam domesticum discitur medicamentum, ut scilicet spongia marina, vel ex paliuris nata, accipiatur, ea in cinerem redigatur, qui quidem cinis in lagena vini albi plena macerandus reponatur, de quo à plenilunio ad novilunium unc. iij. aut duæ propinentur, ut sic sensim tumor ille contabescat, dum prorsus fuerit absumptus.

*Remedium  
specificum  
contra bron-  
chocele.*

In Galliæ nostræ tractu Limoxensi, cum ante triennium colicos dolores & contracturas frequentissimas observassem, examinato diligentius loci illius cælo ac solo, nullas ibi ferè arbores, quàm castaneas observavi, arva filicibus obsita. Filix autem acutissimum sale alcali continet, ex cuius cineribus vitrum fit. Alimentis igitur, quæ hoc sale abundant, causam morbi adscribendam facile liquet. Eodem fundamento, morbo remedia opposita, abstinentia, ciborumq; consuetorum, imò si opus sit, etiam loci mutatio.

*Colici dolores  
Limo-  
xensibus  
familiares.*

In Misnia Germaniæ provinciæ similes quoq; contracturæ, quarum causam vino alii, alii etiam aquæ,

*Contractura  
in Misnia*



aquæ, ex qua cerevisia conficitur, imputant. A sale in iis contento hæc orta quis dubitet?

Sed ad excutiendam veteranorum socordiam hæc sufficiant. Meliora enim speramus de juniorum ingeniis docilibus, quam de tritis illis & rigidis errorum mancipiis. Frangas citius hic aliquid, quam corrigas.

Hæc igitur accuratè à vero medico observanda sunt, si in officio bona fide & fideliter versari velit, peragrandam illi sunt maria, & variæ regiones, si quid certi, rati & præclari in rerum natura cognoscere, & tutò medicari cupiat.

*De mirabili potestate antri cuiusdã & lacus ejus vicini.*

Qui Româ Neapolim iter confecerunt, quædam admiratione digna observare poterunt, quæ huc referre non abs re fuerit. Alterum est ad oppidulam Puteoli dictum: ubi duo aut tria circiter milliaria trans Neapolim, Siciliam versus, occurrit antrum parvo lacui vicinum: ex quo exhalat usque adeo perniciosus ac venenosus vapor, ut si vel in linnen ipsius aliquid animal intrudatur, statim suffocetur & pereat: nullaque vitæ spes relinquatur, nisi promptè in lacum proximum immergatur, unde respiret. Immersum enim illuc statim ad se redit, alioqui mox periturum, ut multis experimentis in sexcentis ac mille servis, aliisque capite damnatis facta est fides: nec aliud vitæ subsidium aliundè sperari potest, quam ex ipso lacu: si quidem qui ex antro educti in lacum demergebantur, confestim resurgebant: Quibus verò hoc auxilium denegabatur, illis esset prorsus intereundum, atque adeo sagax natura suis alumnis prospicit, ut ubi,

ut ubi causa aliqua morbi aut mortis, ibidem quoque remedium domesticum & familiare semper, modo illud noris, reperire possis; Ea ipsa, quæ nobis thoram exhibuit, antuthoram etiam illius remedium suggestit.

Alterum est, quod à mense Junio, ad exitum usque æstatis, imò etiam ad bonam autumnii partem, æstu non amplius urgente, sed & pluviarum copia prius contemperato, nemo hominum ausit citra vitæ dispendium Româ Neapolim proficisci: unde etiam omnibus tum temporis via illa interdicta, ne quis sponte, vel inscius pereat: feliciter quidem succedit iter: si trans Neapolim, Siciliam aut Milten etiam versus iter protrahitur. At mox aut cum aliqua morâ Romam redituro, nulla vitæ prorsus servandæ spes affulget, rarique periculum hoc tentantes, mortis discrimen effugiunt. Inter alia mala viatores febri ardentissima, caput potissimum infestante ac contorquente, cum vehementissimo incendio infestantur, succedentibus sævissimis deliriis. Quorum remedium tanquam præsentissimum, exiguæ tamen spei hoc ægris offertur, ut nempe, caput eorum crebris incisuris scalpatur, cauteriis, iisque tum potentialibus, tum actualibus aperiatur, omnibusque rationibus cutis, ad vapores illos ardentis & incensos e capite exhalatione dissipandos pateat. Sed frustra ferè semper omnia: cum vix unus aut alter ex centum aliis, ne sic quidem periculo eripi possit, quin omnes miserè vitam finiant. Hoc periculum complures nobiles Galli amplissimarum

familiarum, Italiam lustrantes, dum pertinaciores, ac parum consiliis seniorum amicorum obtemperates, tentare ausi essent, noctis frigiditati fidentes, quam ad iter faciendum potius, quam diem eligebant, ut temperatiorem & minus noxium aërem experirentur; dum aspernati omnem consilium, sese Romam Neapolim in viam dederunt: & ea lustrata reditum Romam aggressi, vitæ suæ dispendio experti sunt, quam parum tutum fuerit pertinaciæ indulgere. Idem passi sunt non ita pridem etiam huius urbis generosi quidam juvenes cum satellitibus & servis. Hinc quam necessarium sit, medico, rerum experientias callere, regiones perlustrare, & observationibus seriis diligenter incumbere, elucescit. Causa autem tam præcipitis & necessariò succedentis interitus subitæ aëris mutationi adscribitur. Cum enim Romanus aër crassior sit: Neapolitanus verò subtilior; si à tenui & subtili aëre in crassum revolvimur, facile corpus nostrum offenditur: patentibus enim tunc omnibus corporis meatibus, per quos crassior aër ingreditur, fit reverberatio quædam incensorum spirituum intra caput compulsorum, qui exagitati crassos illos vapores tandem inflammant ac incendium augent. At à crasso in subtile progressus, crassitiam densioris aëris corrigit, efficitq; ne noceat, nisi fortè maligna quadam syderum qualitate, uterq; aër pugnet, fortiorque victoriâ potiatur.

Ille igitur medicus, qui ipsis oculis ista viderit, de iis cum doctis regni viris communicarit,  
& ra-

& rationes illorum audierit: nunquid longè eruditior revertetur, & peritior illis, qui ex librorum commentariis historiam tantùm legerint, aut eandem ex relatione aliorum exhauerint? Vnde causas tam stupendarum rerum ex libris ceteri educant, quarum veritatem folis *aurorales* licet certissimam deprehendere.

DE AERE.

Cap. II.

**N**ON alienum est à ratione, inter sex illas res non naturales, aërem à medicis primo loco recenseri, ut qui fit inter omnia summè ad vitæ humanæ conservationem necessarius, cuiusque perpetua inspiratione, ne ad momentum quidem carere possimus.

Vt autem aër est tenuis & spiritalis vapor, sic variis mutationibus sua mobilitate & instabilitate obnoxius est, siquidem modò has, modò illas qualitates facilè excipit, ut ex calido repentè frigescat, ex frigido promptè etiam recalescat, ex humido siccescat, ex sicco humescat, prout ab elementis, cælo, terraque, variè in ipsum agentibus, exercetur. Hunc cum assidue hauriamus, fit ut temperamentum nostrum variè immutetur secundùm varias eius qualitates. Hoc ipsum est, quod docent Aëtius & Ægineta in hæc verba: *Verùm ambiens nos aër, temperamenta mutat atq;*

*Aër spiritalis subtilis est variis mutationibus.*

K 5 *perver-*

pervertit, dum aut immodicè calidior, aut frigidior,  
 aut ficcior, aut humidior evadit. Nam reliquis  
 causis non omnes simul obnoxij sumus, neq; per to-  
 tum diem occurramur: Aër autem nos ambiens forin-  
 secus omnibus nobis circumfusus est, & per inspira-  
 tionem trahitur. Neesse igitur, ut ad mutationes  
 eius, iuxta temperamentum ipsius coassiciantur etiam  
 animalium corpora &c. Nec difficile est diver-

*Varia cor-  
 poris dispo-  
 sitio pendet  
 ab aëris & a  
 ris muta-  
 tionibus.*

sas eius mutationes dignoscere, si quidem ad  
 quatuor anni tempora, prout cursus solis, aut  
 syderum influxus eum exceperit, mutari solet.  
 Verno enim tempore, cum Sol ad naturam aë-  
 ris accedat calidam & humidam mediocriter, be-  
 nè temperantur omnia ab optimè temperato.  
 Æstivis verò diebus cum acrius ex sole incale-  
 scit, ardentior etiam & ficcior, quàm bona ferat  
 temperies, evadit: Sic autumno frigidior & sic-  
 cior est quàm fert eius natura: hyeme verò to-  
 tus refrigerat ac humescit.

*Diverse lu-  
 ne proprie-  
 tates iuxta  
 quatuor ip-  
 sus septena-  
 rios.  
 tetiv. 1. ferm.  
 2. cap. 162.*

Nec verò Sol ipse in eum vires exercet, sed  
 Luna quoque proprietates omnes suas, easque  
 varias imprimis, iuxta quaternam illam formam,  
 quam crescendo & decrescendo assumit: ita ut  
 in quovis quaternione sui cursus, quatuor modis  
 aërem etiam diversimodè afficiat, ut scribit Ga-  
 lenus, & post eum Aëtius. Primus enim septena-  
 rius à novilunio usque ad septimum diem similis  
 est veri, calidus & humidus: secundus verò se-  
 ptenarius usque ad plenilunium, æstati: tertius  
 septenarius decrescente luna, Autumno: Quar-  
 tus & ultimus, hyemì.

At

At eiusmodi mutationes non tantum in singulis quatuor anni vel mensis temporum quaternionibus, juxta solares & lunares periodos agnoscuntur: verum etiam singulis diebus quadripartite etiam dimensis observantur, ut iidem authores scripserunt: siquidem cum matutinam tempus calidum sit & humidum, respondet veri: idcirco corpora etiam tum sanorum, tum ægrotum melius habent, & febrientibus hoc tempus benignius. Medium diei æstati confertur, ut crepusculum autumnu, & vespera hyemi.

Quin & in ipsa nocte, quatuor ista discrimina notantur, primaque illius pars Veri, secunda Æstati: tertia Autumnu, & quarta hyemi assimilari potest. Vnde medicis de morbis iudicandi magna occasio.

Quin & ulterius progrediendum est: siquidem ortus & occasus quorundam syderum ac stellarum, cum heliacè oriuntur, vel chronicè occidunt, iuxta præscriptam ipsis à Creatore legem, magnas pariter subitasque mutationes inducunt: quibus aer afficitur, ut contingat etiam ventos inde, contra naturam suam, varias alterationes subire, aliter quàm pro more spirare: ac præternatura les qualitates inferre. Nonne id magni interest observari à medico & studiosè disci? cum sanorum corpora, multoquæ magis ægrotorum, juxta aëris statum alterentur, ut supra diximus. Atque hinc liquet, cœli, hoc est, astrologiæ cognitionem, usque adeo necessariam esse medico, ut eius ignarus medici nomine sit planè indignus.

*Virtutes astrorum & stellarum.*

*Astronomia medico necessaria.*

Et ut

Et ut potissima attingam, exempli loco hęc astrorum præcipuorum effectus proponam: cum hęc contemplatio etiam vulgò, nautis, ipfisquę quoque agricolis, ut medicos non attingam amplius, solennis sit & frequentissima.

*Variū astro-  
rum effectus  
in inferiora.*

Constat enim circa 21. aut 22. Martij diem, quo tempore Sol arietem ingreditur, & Pegasus equus manè exoritur, existente tum verno æquinoctio, magnas mutationes in aëre, & perturbationes, incalescente tum aëre, fieri, unde tellus antea sterilis imprægnatur, sinus suos referat, succos exprimit, & germina quęque cum floribus explicat: ut longè quid dissimile à priorē aëre, magna cum voluptate intueri liceat. Nec minus alterationem istam aëris perſentit aqua, ex coniunctione & concursu stellarum & astrorū: siquidem maria tum temporis magis turgent, quin & vina syderum vires experiuntur, dum dolis suis inclusa infervescent, turbantur, nec non etiam vappescunt, & aliquando corrumpuntur. Non dubium est igitur, etiam corporis nostri perinde commoveri humores, & unā plurimos morbos inde procreari.

*Proprietates Pleiadaū.*

A 18. 19. & 20. die mensis Aprilis, atque aliquot post diebus, Pleiades ad tauri oculum sitæ, exoriuntur cum Sole: quę cum sydus sint frigidum, usque adeo calorem Solis illic coërcent & refrigerant, ut longè frigidior aër reddatur, quàm mense Martio: tunc temporis certi quidam dies dicuntur vulgari proverbio, vindemiatores, qui vindemias anni, tunc temporis expediāt, quos vocant Georgetum, Marquetū, & Creusetum

tum

tum, quod scilicet tunc temporis nonnunquam vitium germina congelarint, & omnem uvarū suo tempore colligendarum spem præciderint.

Vigesimo octavo eiusdem mensis, Orion cum Sole aut propemodum æquè citò occidit: hyades verò circa primum Maij heliacè oriuntur: quæ quidem sydera nihil præter tempestates, pluias & magnas id genus mutationes, cum prope Solem consistunt, minantur & fuscitant. Hinc aëris rigores & congelationes, hybernis æquales menſe Maio sæpeprehenduntur.

*Proprietates Orionis, Elyadum, in ipsorum coniunctione.*

Septimo Maij Pleiades incipiunt manè exurgere, à quibus Sol recedere indicatur, paulatim Tauri domum deserens, ut ad Geminos transeat Amyclæos: quo tempore aer temperari incipit omnisq; tollitur vehementioris frigoris metus.

Ad sextum Iunij statim post occasum Solis Arcturus occidit: nono verò die Delphinus ante Solis exortam emergit: tertioq; aut quarto & vigesimo Orion pariter manè oriri incipit, quo tempore Sol cancrum ingreditur, Solstitiumq; æstivum fit, ubi per aliquot ante & post dies, aer miras alterationes subit, quibus idcirco corpora nostra acutis & periculosis morbis afficiuntur.

*Mutatio temporis in Solstitio æstivo.*

Tertio Iulij die, totum Orionis astrum ad Orientem conspicitur, cuius præter tres illas stellas insigniores & primæ magnitudinis, eundem ordinem retinentes, quas idcirco Galli lituum aut Musicam fistulam vocant: nec non & reges tres illos Orientis, seu Magos, triginta & quinque aliæ tum secundæ, tum tertiæ magnitudinis extant, quæ non ita citò nec æquo gressu apparent, quod



quod aliæ aliis longius distent. Vnde diximus supra 24. Iunii Orionem illum cœpisse manè: tertio verò Iulii totum & integrum exoriri.

*Canicula  
711516.*

Decimo quarto eiusdem mensis Procyon aut canicula manè exoritur. 19. Canis, stella ardens & ignea manè quoque surgere incipit, cum Sol Leonem ingressus est, quæ est domus exaltationis Solis, qui ad canem accedens ab eo ardentius irradiatur: totusque aer inde acrius incenditur: unde tum temporis insignes quoque aeris mutationes & perturbationes maximæ excitantur: atque hi dicuntur caniculares dies, qui corpora nostra valdè incendunt, ut non immeritò præceperit venerandus Hippocrates, ante canem, & post canem difficiles esse medicationes.

*Observatio  
de canicula  
sensu digna.*

Observavimus ante aliquot annos, nec ita pridem, dies istos caniculares, non ita fuisse in Gallia impensè calidos, quod ex Planeta Saturni accidisse certum est: qui cum cursum & spheram suam non nisi triginta annis absolvat, tunc temporis in signo Leonis & virginis divertebat, cuius frigore Solis & caniculae ardor temperabatur. Hinc fit ut verum sit, quod vulgò dicitur, nullam esse regulam, quæ exceptionem aliquam non admittat. Nec inferendum est, etsi Saturnus à nobis recedat, futuros tamen posthac ardentissimos caniculares dies: aliter enim ex diversis Planetarum aspectibus & stellis hyemalibus, quæ tum temporis etiam vigere possunt, absente etiam Saturni Planeta contingere potest: ad quod advertere debet animum medicus.

De-

Decimo septimo Septembris Arcturus exoritur, qui ortu suo magnas turbas & mutationes excitat in aëre.

*Arcturus  
aërē turbat.*

Decimo nono assurgit spica manè pariter: quæ aërem paulò ante & post exortum per aliquot dies exagitat quoque & perturbat: ilicò post, Sol libram ingreditur; ubi Equinoctium fit autumnale: quo etiam tempore magnæ aëris turbæ & commotiones suscitantur: nec non aquæ & terræ simile quid patiuntur, quemadmodum verno Equinoctio, ut supra docuimus, affici solent: Vnde & tum temporis corpora nostra variis morbis ex humorum perturbatione laceffuntur. Eam ob causam cavendum, ut mo-

*Periculosum, medicari sub Equinoctio verno.*

Vigesimo tercio Octobris, quo tempore Sol oritur, Pleiades eodem occidunt: quo momento magna aëris perturbatio.

Circa finem Octobris & Novembris initium perspicitur Orion vesperi, in oriente exurgere, cum Sol occidit & adhuc moratur in Scorpione, Orionis capitali hoste: Vnde magnæ tempestates in aëre, qui variis turbinibus & horrendis procellis exagitur. Cuius rei memini quarto mei magni mundi speculi libro: Vbi cum de cælo tractarem, varias astrorum influentias, & diversos eorum effectus descripsi: inter quæ hæc sunt, quæ de Orione cecini:

*Orionis proprietates.*

Veni

Vous qui les vents esmeus oyez, pour souffler d'ire  
 Asprement tempester, siffler, gronder, & bruire,  
 Accusez Orion ce chasseur nuageux,  
 Aquatique, cruel, passe, triste, orageux,  
 La terreur des Nochers, qui craignās le naufrage,  
 Anchrem leur nef au port de quelque seur riuage,  
 Soudain que de leur œil ils vont appercevant,  
 Que cet astre reluit en Octobre au Levant,  
 Que d'vn traistre ennemy le venin il evite,  
 Quand recors de sa mort il s'en rend opposite. &c.

Temporis  
 observatio  
 a stellis pe-  
 sita.

Primo Decembris canis occidit matutinis horis,  
 quæ dies, ut scribit Aetius lib. & cap. jam citatis,  
 si tempestuosa (ut à multis observatum est) per-  
 severat, plerumq; aëris turbatio ad dies 37. Si ve-  
 rò serena fuerit, per totidem dies serenitatem  
 promittit.

Caper aut Capra manè etiā occidit, aliquot  
 diebus ante hybernum Solstitium: quo tempo-  
 re Sol ad Capricornum divertit, hyemsq; gla-  
 cies suas in regione aëris inchoat: unde corpo-  
 ra nostra rheumatis & defluxionibus opportuna  
 fiunt, scribit Ægineta lib. I. de remed. cap. 100.  
 » Solstitium hybernum, inquit, auget in humoribus de-  
 » fluxionem ac humiditatem usq; ad æquinoctium ver-  
 » num.

Has si tempestates in aëre, & in corporibus no-  
 stris commovent eiusmodi sydera: quid de utro-  
 que illo magno laminari dicemus, quorum effe-  
 ctus tam dilucidè nobis, revolutione, motu,  
 cursu & recursu, varias ac insignes aëris mutatio-  
 nes inducentibus patefiunt? Cum enim Sol an-  
 nuo suo curriculo, quatuor tempora constituat,

Solis vi &  
 efficacia.

vires

vires suas apertè testatur, & rerum omnium ortus, incrementa, statum & earundem decrementum ac interitum tandem efficit.

Siquidem à nobis eo recedente congelatur aer, rigescunt omnia, frigore constringuntur meatus, calor vitalis profus suffocatur: plantæ arcescunt & virore suo spoliantur, arbores ipsæ quoque fructuum steriles veluti moribundæ languescunt. Tunc præsens rebus ferè cunctis incumbit interitus: quòd humore destitutæ caloreque privatæ, & subinde frigore nimio exsiccatae, virtute radicali & humiditate profus exhauriantur.

Eodem ad nos redeunte & domicilium Arietis ingresso, incipit frigus illud mitescere, tepidisque eius radiis ac summe vitalibus aer ac terra recreatur: quæ sensum incallescens & sinum suum referans, humorem radicalem in animantes omnes dispergit, quo eadem revirescunt, repullulant, nec non tandem fructus ad maturitatè perducunt: prout ea, variis naturæ ignis gradibus, à magno illo luminari irradiata promovetur & ad operandum excitatur: qui ignes ut diversis illis anni temporibus, verno scilicet, æstivo & autumnali variantur: sic varia producuntur fructuum genera. Nectantum istius luminatis effectus & vires in plantis conspicuæ sunt: sed in animalibus etiam omnibus, præcipueque, in homine elucescunt. Nam, scribit Actuarius, *Nostrum omnem in imo sibi familiari cognatoque delitescentem loco, calorem ad cutem proliciter atque ob eiusmodi imperum ex insidente etiam materia, multa variaque circa totius corporis summam cutem iam efflorescunt:*

L quippe

*Vide plantarum & horum mors.*

quippe exanthemata papulæq; ac sudamina seu sudores erumpunt. Quemadmodum enim terra toto Vere amori indulgere videtur, quo incipit fetus suos, id est germina efformare, fovere & excludere: Sic animalia ad eam temporis mutationem, tota amoribus & libidine rapiuntur: tunc aviculæ ovis incubant; omniaq; speciei sibi simili producendæ incumbunt. Naturalis quoque noster calor; antea intro à frigore compulsus, incipit per rotam corpus liberè expatiari, & membra nostra sensim concalfacere, unde tandem sanguis noster fervere & turbari, ut vina in cellis excandescere cernuntur. Hinc variæ papulæ, pruritus, scabies & sudamina circa corporis summam cutem efflorescunt; hinc varia exanthemata erumpunt. Hinc præ nimia sanguinis aliorumq; humorum commotione paroxysmi morborum à parentibus contractorum, ut arthriticorum, & id genus aliorum, alioqui delitescentes & quieti, excitantur.

Atque hæ sunt ingentes & admirandæ aspectuum diversorum summi illius luminaris in omnia naturalia virtutes, quibus per motus Astuarius, libro & capite iam citatis addidit, quæ sequuntur: Porro iam pridem cum animalium, tum plantarum essentia marcere tabuisset, nisi demirandas has anni tempestarum mutationes, sol esset molitus. Nunc verd cum alia aliis præpararet & dispensaret, rerum ortus interitus opifici ceu instrumentum est effectus. Terra enim, mare, omniaque eius facultate re-ferta sunt: aded Sol in omnibus, qua mutantur corporibus, mirandum est opifici instrumentum. Adhæc

Luna

*Luna suis incrementis, decrementis, & que tempestatum vicissitudines imitatur.*

Huius autem Secundi luminaris, utpote terræ citimi, vires & effectus usq; adeo omnibus patêt, ut plura de his dicere hic supervacaneum videatur. Hoc tamen possumus addere, quatuor eius periodorum septentrias mutationes, non parum ad dierum decretoriorum cognitionem conferre: Quod à medico cognosci, & optimè intelligi summè necessarium est. Sed huius rei tractatio alium locum sibi opportuniorem postulat.

Coronidis loco addere lubet huc de aëre pestilenti & venenato pauca, doctis notiora, vulgo tamen, cui non minus hoc scripto prodesse volumus, ignota & rariora. De quo argumento sic olim Aëtius: *De popularibus & passim vagantibus ac pestilentibus morbis: sed & regionis natura saepe communes morbos invexit, aëre quem inspiramus a putredinosa evaporatione inquinato: causa verò talis est, velut in bellis contingere solet: aut stagna, aut barathrum aliquod profundum, aut paludes quadam in propinquo, quæ venenosam ac pravam exhalationem emittant.*

Sic Aegineta lib. 2. de re med. cap. 3. de popularibus morbis inscripto, eadem propè docuit his verbis: *Sed & locorum naturæ communes, inquit, morbos saepe invexerunt, quandoq; palustrium, quandoq; barathrum vicinum habentium, quod exhalationem venenosam ac pravam emittit. Atq; hæc frequenter contingere solent. Verùm ambiens nos aër mutat temperameta sive immoderatè calidior, sive frigidior, aut siccior, aut humidior fiat.*

D E

## DE VENTIS.

## Cap. III.

*Definitio  
venti.*

*lib. 3. quest.  
naturalium.*

**D**E insignibus ventorum mutationibus jam tractatum est: postulat argumenti series, proinde de variis aeris qualitatibus aliquid nobis dicendum. Ventus enim aliud nihil est, quam aer in aliquam partem fluens, aut aeris commotio, vi sese quadam insinuans, & quo collineat, rectà tendens: Aut cursus aeris paulò vehementior solito. Aer enim fluit quidem & movetur: sed quàm levissimè & subtilissimè, ut sensum omnem fugiat. At ventus flatus est vehementior. Hinc disci potest discrimen inter aerem & ventum, ut scribit Seneca, apud quem, quæ sit ventorum materia, quæ causa eorum præcipua, aliæque multa huius argumenti præclarissima legi possunt, quò idcirco lectorem re lego, ne videar prolixior. Hoc ergo solum in medium afferam, ventorum inde magnam nasci pugnam atque commotionem, quando vapores tenuiores, qui è terra exurgunt, & ad frigidam illam ac glaciale aëris regionem attolluntur, progredi ulterius nequeunt, sed remeare coguntur, ubi in recessu sulphureis quibusdam exhalationibus aer undequaque constringitur ac comprimitur, liberumque exitum, captivitatis impatiens querit, regrediendo cum impetu, omnia confringit & disjicit magnaque vi conspirat, ut ex angustiis istis

istis emergat. Inde fit, ut ventus oriatur pro materia copia & moderatone, modo lenis, modo vehemens, modo magnis boaribus aerem replens, modo blandius spirans. Eiusmodi effectus indicat aqua globulo ferreo vel æneo inclusa, qui foramen seu tubulum admodum angustam habeat, aculis ligulæ non dissimilem, nec ampliozem. Is, inquam, globus, si variis ignibus admoveatur, qui aquam expirare cogant, quæ tamen liberè ob foraminis angustiam exhalare nequeat: videre licet quanto strepitu ventum globus ille producat, ut huiusmodi instrumentum stibellum aque inde à Philosophis vocatum sit, quod etiam sua flatus violentia, vim idoneam habeat metallum liquandi. Qui huius demonstrationis sedulo expendendæ fuerit studiosus, illius indicio facile ventorum origines sive lenium, sive violentorum percipiet. Quod jam antea pridem, abunde in 3. magni mei speculi mundi libro pertractavi, ubi fusè de natura, differentiis, causis tum inaterialibus, tum formalibus ventorum differui: nec non de eorum situ, nominibus, numero, tum ex antiquorum, tum recentiorum sententia.

Idcirco hic tantum repetam nomina, numerum, & situm eorum: quorum cognitio apprime utilis & necessaria medico est, ob varias mutationes, motus & affectiones, quas singuli ex sua proprietate, certis temporibus in corporibus nostris excitant.

Morum autem suum venti inchoant à superioribus aeris partibus, obliquumq; eum habent, ad

*Vnde ventus oriatur.*

*Vulgare exemplum, quo venti generatio demonstratur.*

*Stibellum aque.*

*Nomina, numerus, et situs ventorum.*



latera scilicet & partes sibi oppositas spirando, Eandem illi originem, naturam & qualitatem obtinent: at quæ ex variis locis ubi nascuntur, aut per quæ transpirant, novas proprietates & mutationes acquirunt. Auster in Lybia calidus est & siccus: at cum per mare transit mediterraneum, magnam ex eo humiditatem contrahit, unde redditur calidus & humidus, atque hinc putridus & corruptus, qualis in Gallia Narbonensi deprehenditur. Boreas maximam suæ frigiditatis partem ex nivibus & rigoribus Scythiæ, per quam transit, contrahit. Atque sic de aliis.

*Cur venti frequentius spirant Vere & Autumnus quam reliquis anni temporibus.*

Communes aut quotidiani venti, frequentius vere & autumno spirant, quam æstate & hyeme: idque quod temporibus illis copiosiores vapores & exhalationes in aëre generentur: quæ æstate, Solis ardore, statim absumuntur: hyeme verò in penetralibus terræ ventos procreari, horum rationes & causas videbis apud Senecam.

Quod ad numerum, nomina, & situm, ventorum, quatuor sunt præcipui, qui cardinales vocantur, quorum sedes sunt orientalis plaga, occidentalis, meridionalis, & septentrionalis, qui singuli ad unumquodque, latus singulos alios habent ventos collaterales, unde numerus confurgit duodecim ventorum.

*Nomina ventorum.*

Præcipuus orientalis plagæ ventus Subsolanus dicitur: à nautis Est vocatur: qui rectè sub Æquatore spirat versus auroram. Eurus qui nautis SubEst dicitur, illi adstat à parte Solstitii hyberni;

berni: Cœcias verò dictus NordEst à parte cae-  
 celi, ubi in longissimis diebus Sol ortum suum  
 habet, quod Solstitium æstivum est. Inter illos  
 Subsolanus omnium saluberrimus est & tempe-  
 ratissimus, in quam partem spectare deberent  
 ædificiorum fenestraz. Eurus, alter eius collate-  
 ranorum, cum strepitu & vehementia spirat,  
 multasque densas & aquosas caligines suscitât:  
 Cœcias verò seu NordEst alter collateranus,  
 instabilis est, & inconstans, ac propemodum  
 semper nubilus.

Qui verò ventus ex diametro Subsolano op-  
 ponitur, Favonius est, Græcis Zephyrus, & nau-  
 tis Sou Est qui occidentalis est ventus, Gallis  
*Ponant* dictus, blandus ac lenis frugumq; nutri-  
 tor, quod sub eodem Equatore perspirat ab oc-  
 cidentali plaga, cuius ex sociis unus à parte sol-  
 stitii æstivi, Corus vocatur, vel NordEst nautis,  
 qui plerunque nobis grandines suscitât ac nubi-  
 bus orientem caligat: Qui verò à parte est hy-  
 berna solstitii vocatur Lybs, aut nautis SouEst,  
 cui Austri vicini sui naturam participat. Qui qui-  
 dem Auster aut Notus, nautis Su, recta linea à  
 meridionali parte spirat ad axem seu polum Ant-  
 arcticum. Comes illi à parte orientis astans, Eu-  
 ro Auster dicitur. Qui verò ab occidente eum  
 stipat AusterAphricus. Hi omnes venti, calidi  
 humidi, pluviosi & procellosi sunt.

Qui huic Austro meridionali vento è directo  
 opponitur, Boreas dicitur, Gallis Byze, Tramon-  
 tanus aut Nord nautis: ventus utiq; frigidus &  
 siccus, nubesque fugans, solemque reducens, ut

canebat Virgilius: comitem habet ab orientali parte Circium: ab occidentali verò Aquilonem, ventum sanè violentum, rigidum & asperum, ac omnium vehementissimum.

*Observatio  
de ventis si-  
mul spiran-  
tibus.*

Ceterum hìc notandum est, ventos, qui è directo inter se opponuntur, ut auster & boreas, subsolanus & favonius: nunquam eodem tempore simul sub eodem spirare horizonte: at qui obliquè sese intuentur, simul conspirant ut plurimum: ac quo obliquiores sunt, eò majores concitant tempestates.

*Qual venti  
sint salu-  
briores.*

Inter eos, Orientales, ut diximus, aliis sunt salubriores: secundum locum obtinent septentrionales: tertio salubritatis loco censentur occidentales; At australes & meridionales sanitati corporis humani sunt infestissimi. In hoc argumentum consuli potest, quod scribit Aristoteles lib. 2. meteor. cap. 5. & 6. Item Plinius lib. 2. cap. 22. In ventorum autem virtutibus ac effectis licet seriò Divinam providentiam demirari,

*De usu &  
utilitate  
ventorum.*

quæ ob diversas rationes utiles & necessaria, sic de illis constituit, ut in aère varias ac diversissimas operationes exercerent, modò aërem, ne torpeat & putrescat otio, commoventes & exagitant, ut quicquid putredinis habet, suo perflatu excutiant: quò animantibus omnibus reddatur utilior: modò cœli terræque temperiem foventes, qua interdum nimius Solis ardor refrigeretur, ne quæ ab eo reguntur rerum semina, oblædantur, & vitali suo humore exsiccentur. Interdum verò venti præstant, ut calidior aër non mediocri cum commodo frigidiusculus red-

red-

reddatur, & hoc auxilio terræ producta mature-  
 scant, & ad justam perfectionem promovean-  
 tur. Calidior enim aëre opportunè reddito &  
 ventis idoneis agitato, radicum succi ad fructus  
 suos pertrahuntur, frigidisq̄ue meatus terræ  
 constringentis vis infringitur, ne quod am-  
 plius ad fructuū plenam maturationem impedi-  
 mentum accedere possit. Interdum illorum fla-  
 tibus terra humectatur, unde capit alimentum,  
 quod pluviiis fit hic illis cadentibus. Solent enim  
 agitatione sua venti pluvios nimbos huc & il-  
 luc dispergere, ne quid in terra cœli benignitate  
 destituatur. Aquilo nubes à septentrione fugat  
 ad meridiem: Auster meridionalis ad Septen-  
 trionem. Sic de reliquis autumandum in gene-  
 re. At privatim in singulis regionibus, quantæ  
 sint eorum utilitates, apertè elucescit, ut qui ali-  
 unde ex variis locis excessus, & impedimenta  
 afferuntur, de medio tollant: aut quæ ingruunt  
 procellæ & tempestates frænent avertantq̄ue.  
 Quid porrò de ventis dicemus, nunquid illos om-  
 nium fordium, putrefactionum ac infectio-  
 num esse repurgatores ac emundatores agno-  
 scimus? nunquid ipsorum operâ, ipsa frumento-  
 rum grana, spicæq̄ue sua lanugine & immundit-  
 ie expurgantur, & sordibus excutiantur?

Præterea quantus alius sit ventorum usus,  
 hinc liquet, quod maria alioqui invia, ex Dei  
 providentia trajici, & permeari possint, imò ex  
 sententia Senecæ lib. citato, ut inde negotiatio-  
 nes & commercia inter homines, admodum  
 natura & moribus inter se alienos, exercean-  
 tur.

L 5 tur,

tur, & familiaritates amicitiaque contrahantur, atque ut *Homo, quæ procul à se distant, cognita habeat: Etenim, inquit, mera pecus fuisset omni experientia carens, si conclusus mansisset natalis sui soli cancellus.* Hic arrigant aures quidam medicorum, qui tantum sibi arrogat, ut alios perfrictâ fronte (cum ipsi nihil norint, sed in perpetuis cineribus ad focum suum volentur) censuris subiicere conentur: *Discant ex Seneca, quàm aptè illis congruat hæc lectio.*

Ad institutum redeamus, & ostendamus porro de ventis, quæ perindè ac aër præfagia portendant. Docti ac in experientia rerum versati medici, prudentesque agricolæ, gubernatores navium in arte sua periurissimi ac instructissimifragaces Daces ac milites opportunè mutationes istas observant, earumque usum aptè usurpant. Illud ipsum animalia norunt: quorum vivax & acutus sensus eximie mutationes istas subodoratur.

*Animalia à temporum mutatione prognostica sumunt: nec non & ipsi homines.*

Quia per multos vidi homines, qui ex dolore capitis temporum mutationem certo certius præfagiebant. Qui herniis aut rupturis obnoxii sunt, illud ipsum facile percipiunt. Austrum enim mox perflatûrum prænuntiant. Boreali vento spirante & serenitatem aëris afferente, qui auditûs gravitate laborant, aut subfurdescunt, tunc facilius audire incipiunt, qui alioqui cum densis, nubibus ac phævis est aër, Austroque furit, omni propemodam audiendi facultate privantur: quo etiam tempore crescunt defluxiones, & omnia catarrhorum gene-

genera. Vnde fatis superque constat ex diversis ventorum mutationibus & proprietatibus, varias in corpore nostro, eiusque humoribus alterationes suscitari.

Sunt quidam venti, qui peculiariter in quædam corpora & nonnullas regiones effectus admirandos edunt. Thraces enim ob crassum regionis, quam incolant aërem, crassum in idem habent cerebrum. Obliviosi enim planè sunt, desides, & torpescentes, ita ut ultra quatuor unitatum numerum, dum subducunt rationes, progredi non possint, quin priora oblivioni tradantur, si plurium unitatum numeri adiciantur. Guido Bituric. ex Herod.

*Thraces  
crassi cere-  
bri & labi-  
lis memo-  
ria.*

Bœoti ob aëris impuritatem crassis ingeniis præditi fuerunt, unde Horat.

*Bœoti simi-  
les Thraci-  
bus.*

*Bœotum crasso iuratus in aëre natum.*

In Lesbo apud Mytilenem Austro flante ægrotant homines: Coro talsiunt: à Septentrione in integrum facillè restituantur.

Quin & observatur certis annis, menses quosdam usque adeò incallescere interdum, ut fruges omnes terræ hoc caloris excessu prorsus exardescant, prout mense Junio anni 1113. accidit, quo spe omni suarum, frugum, quam conceperant maximam agricolæ, ex ilius mensis adultrione prorsus celsi fuerint. Illo etiam anno menseque accidit, ut silvæ aëris incendio prorsus absumptæ fuerint. Ex qua tanta intemperie paulò post graves & diuturni morbi, variè in corpora humana grassati sunt, quos lethales pestes secuta sunt.

*Cæl. L. 2. c.  
18. antiq.  
Lection.*

Circi-

*Circius ven-  
tus.*

Circius ventus tanto furit impetu, ac vehementia in occidentalibus Norvegiæ ripis, ut si quis ipso flante iter suscipiat, ac susceptum perficere tentaverit, id citra suffocationis & vitæ periculum non præstet. Is porrò ventus in illis regionibus, usque adeò intensè frigidus est, ut nec arborem, neque fruticem germinare permittat. Quo fit, ut ob eorum defectum in ignibus struendis, cibisq̃ue coquendis, ossibus magnorum piscium utantur, ut scribit Olaus Magnus.

*lib. 1. c. 10.*

*De insolenti  
anni 1605  
constitutio-  
ne.*

Sed ne aliunde ex longinquis regionibus æris mutationes arcessamus, en quid hoc anno 1605 inter nos accidit: Scriptæ sunt ex Hispania, Italia, Narbonensi Gallia, aliisque calidis regionibus literæ, quibus certa fit fides, usq; adeò intensum frigus fuisse (ubi tamen aliis annis ob situm earum, levissimum & brevissimum esse solet) ut vel maxima flumina, glaciei aliàs impatientissima concreverint: hoc verò clyma nostrum Parisiense, natura illis longè frigidius, vix glaciolam unius noctis, aut nivis globulum sustinuerit. Tanta hæc tamque insignis & inusitata mutatio, nihil aliud quàm huc & illud varios grassaturos esse morbos, arguit. Atque hæc sufficiant de magnis in genere ac variis mutationibus, quibus ær est obnoxius: qui etsi vulgò creditur (quatenus purum elementum) naturâ calidus & humidus: Instar tamen Protei, aut Chamæleontis variatur, & diversas formas qualitatatum induit.

Præ-

Præter eas porrò mutationes, quas ex astro-  
rum planetarumque motibus subit: alias ex va-  
rietate regionum, & locorum situ diverso ac-  
quirit. Si enim alicuius loci aër sit crassus, nubi-  
lus, pluvius, aquosus, corruptus & malignus: aliquando ex locorum stagnis, paludibus, inor-  
tuis & infectis aquis depravatur, aut etiam cloa-  
cis, gurgitibus, & putidis exhalationibus è ter-  
ra surgentibus, nec non animalium cadaveri-  
bus, aliisque id genus corruptionibus inquinat-  
ur: unde hominum habitationes inficiantur, ibi  
homines hæere nequeunt citra valetudinis de-  
trimentum: quod aër quem singulis momen-  
tis hauriunt prorsum illis sit adversus & exitialis,  
assiduamque mortem minetur. At ubi ædes ho-  
minum aëri sereno, claro, puro, & malignis o-  
mnibus exhalationibus carenti expositæ fuerint,  
ibi vita hominum diu conservatur: ac eiusmodi  
diversoria, iis qui vitam diu fartam tectam, &  
integram sanitatem, quantum natura patitur,  
tueri volunt, quærenda sunt.

Veruntamen notandum est, inter varias il-  
las aëris qualitates, nonnullas esse, quæ vitari  
nequeant, aliæ verò possint. Cum enim aër  
ex cadaverum putredine, excrementorum, lu-  
torum, ac sordium infectarum pravis qualitati-  
bus inficitur, iis sublatis facilè restitui potest.  
Nec absurdè hoc adferam, quæ in urbe Tholo-  
sana aliquando observavi (ubi marinus ventus  
non secus ac in tota Narbonensi Gallia putidis  
humiditatibus, quas secum perflando mediter-  
ræneum mare convehit, inquinatus sæpe vigere  
solet)

*Aër salu-  
bris vel in-  
salubris.*

*Aërem a-  
lium corripi  
posse, aliium  
non.*

*Tholosana  
civitas bene  
constituta.*



solet) eam scilicet urbem, sæpè peste tentari, quam secum advehat pestifer ille ventus: At tandem dilatatis in bis vicis & compitis, purgatis diligenter stercoreibus, liberioresq; aère caprato, libero gaudens ventorum transitu urbs ab ista contagione liberata est, aut non ita frequenter eadem visa est infestari amplius, ut solebat. Hinc docentur præfetti urbium, vigiles esse debere, in repurgandis vicorum & compitorum sordidus & infectionibus: Qui quidem ordo in hac urbe Parisiensi præsertim, summopere esset instituendus, & diligenter observandus, quæ tot scætet sordibus usq; adeò fœtidis ut æstate præsertim vicorum fætor citra nauseam & animi deliquium ferri non possit.

*Qualis sit  
aer, qui emendari nequit.*

At alius est aer, qui facile emendari non potest, is nempe qui in locis stagnosis & palustribus perpetuo situs est: & montibus undique cinctus, ubi vix maximis etiam ætatis diebus, Sol per horam unam aut alteram affulget: qui cum non possit corrigi, eius incolæ, ut valetudini suæ consulant, in meliorem migrare necesse est.

*Qualitates aeris calide vel frigide corrigi possunt.*

Quod verò ad eius caliditatem, frigiditatem & humiditatem attinet, quas ex locorum, temporum, astrorumque varietate contrahit, his nullo negotio ars prospicere & mederi potest: quæ aërem ad morbos etiam accommodare potest. Si enim æstivis diebus aer impensius incalescat, qui ardentem ægrotantis febrem foveat, imò adaugeat: potest aliò traduci æger, in aulam videlicet aliquam inferiorem, quæ minus aëris calo-

caloribus ferveat: idem etiam perfusionibus cubicularum & irrigationibus ex aqua frigida, & herbis refrigerantibus factis, temperari potest. Quin etiam præter refrigerium desideratur ali- quod corroborans, quod corpus recreet, ut in febribus hæcticis: aer etiam istis perfundi potest: & juxta Tralliani consilium (in huiusmodi morbis) consternenda sunt vitium foliis pavimenta: nec non salicis, lentisici, sempervivi, rosarum, & similibus: quæ refrigerandi, & simul corroborandi vires habent.

Huiusmodi quidem aer, inquit Trall. omnibus hæcticis conducit: maxime verò, quibus pulmo, vel cor, igneum ardorem primario senserit. Etenim à cibo & potu refrigerante, non tantum juvantur illæ vitales partes, quantum ab aeris inspirato: Contra majus à cibo sentiunt commodum, quàm ab aere, partes nutritioni famulantes: ut sunt ventriculus, jecur, intestina, &c.

Si vero hyberno tempore, morbo alicui frigido, accommodandus est aer calidus, eligendus locus optimè circumseptus & undique circummunitus, ut nulli auræ pateat: quin & luculentus ignis in eo excitandus est, quo aer, ut satis est, incalescat. Si verò natura morbi postulat, ut cum calefacientibus corroborantia miscemus, ut plerunque pectoris morbi id exigunt: ignes suscitabimus ex lignis, laurino, juniperino, medicarum arborum seu Arantiorum, Rosmarini, lentisici, & id genus aliorum. Quin imò & in quibusdam morbis, opportu-  
num

*Quomodo  
aer calidior  
corrigi &  
refrigerari  
debeat.*

*Trall. l. 12.  
c. 9.*

*Quomodo  
aer frigidus  
calefacien-  
dus sit.*

num fuerit, cubicula suffire ſuavis odoribus, ut caryophyllorum, avicularum Cypriarum, aut ſuffumigio aliquo alio ex fragrantibus rebus ſuauiſſimi odoris conſeinnato. Huius generis ſimplicia ſunt, grana iuniperi, myrti, benioini, caryophyllorum, galliæ muſcatae, & ſimilium.

Germani ſuis hypocauſtis ad temperandum frigus aëris utuntur, ut illis hyems vernum tempus, nec non æſtivum referat: Neque id tantum in hypocauſtis & domiciliis: ſed plenis campis moliuntur, ut acrimoniam frigoris multis fructibus noxiam moderentur. Hoc ego Heidelbergæ & Caſſelli in hortis principum vidi, ubi magna ſit lignorum ſtrues, quæ in hypocauſtis quatuor angulorum horti, ut aër illius loci temperetur, opportunè incenditur, ut hybernis etiam diebus & mala medica, granata aut punica cum limonibus atque ficibus conſpiciantur florere & matureſcere, uſque adeo ut ne hyeme quidem nati fructus, à Gallia Narbonenſis fructibus bonitate vincantur. Atque hoc dictum ſit, ut conſtet, aërem artificio & industria immutari poſſe, prout decreverit artifex. Sed hic de aëre dictum ſit ſatis. Ad cibum igitur & potum, ex rebus non naturalibus unam tranſeamus, quæ ſecundum aërem, altera eſt, conſervationi vitæ maximè neceſſaria.

DE CIBO ET  
POTU.

## Caput IIII.

**C**APITI de aëre proximè annectenda sequitur de cibo & potu tractatio, quæ non minus videntur necessaria ad vitæ humanæ conservationem, quàm ipse aër, licet is utilitate & subtilitate præcedat. Cibo enim & potu quicquid nestaris nostri & vitalis humoris, calore, laboribus vel inediâ exhaustum est, restituitur, pristinasque vires corpus cibo recreatum, recuperat: languoremque suum ex receptâ simili sui substantiâ, vitalique balsamo deponit, & novas vires reperit. Iisdem enim nutrimur, quibus constamus. Opportunus quidem hic esset locus difficillimæ quæstionis enotandæ, *An scilicet persistere quis diu possit & vivere citra alimentum, aut potus cibique assumptionem?* Cuius solutionem rationes que alio rejicimus. Afferam huc tantum, quæ mihi Constanti vidisse contigit ante annos sex, & quæ de re nova & parum usitata breviter dici possunt, explicabo. Illic enim, suscepto in illos tractus itinere, vidi puellam tres aut quatuor annos natam, quæ jam sine cibo ac potu persequianum perliterat. Mirabantur omnes tam stupendum easum, multi que sibi persuadebant, aliter fieri non posse, quin alimentis clauderetur. Vbi verò ego ventriculum, hypochondri-

*Num homo diu citra cibum potumque vivere possit.*

*Historia de puella quædam Constantiensi*

M

chom

chondria, mesenterii, & inferioris abdominis regionem attrecta vi, dimovi illos à sinistra opatione, apertè docens in illo abdomine usque ad eò depressò, & instar marmorei lapidis indurato, nihil colligi posse, cum nihil in illas partes trajici, nec influere queat: Subiit me quoq; non levis tam novæ ac stupendæ rei admiratio, qui vita perire posset, in organis illis naturalibus, omnibus facultatibus ac functionibus destitutus. Tandem meditatus istius rei causas, intuli coagulatas illas partes & prorsus exsiccatas, non minus subsistere ac à corruptione se tueri posse, quàm infans illi, qui in utero materno in lapide conversus, ibi per multos annos citra sui, matrisque corruptionem perstitit, prout omnibus huius rei nota est historia. Quod autem puella illa frueretur vitâ citra alimenti aut cibi usum: ratio est: quod potissimæ corporis partes, in quibus vita potissimam suam sedem habet, cor videlicet, pectus & caput, admodum vividæ & vitales peritarent: quæ cum ut alia ignobiliora membra crassum alimentum non desiderent, quale ventriculus, hepar & lien, ut in quotidiana ciborum concoctione animadvertitur: quibus ut vita conservetur, nec non cor, pectus seu pulmones, & caput, necesse est, ut in æream & spiritualein substantiam à ventriculo & hepate præparentur: Alioqui si crassior esset ciborum substantia, ab illis spiritualibus partibus non reciperetur, quæ similibus, non aliis oblectari solent. Cum, inquam, eæ partes sint spirituales, & magis æreæ, spiritu etiam & aere easdem fove-

ri,

*Ratio cur  
homo vive-  
re possit ci-  
tra alimen-  
ti aut cibi  
usum.*

ri, certo certius inferre licet. Hinc fit ut cor statim præfoecetur, si ad momentum aëris ad cor meatis per pulmones aditus intercipiatur. Hinc docent etiam medici cerebrum odoribus fovendi, & partes pectoris & cordis aëreo spiritu recreari: quæ quidem partes cum vita fruuntur, eâ non sibi tantum tetinent, sed in totum corpus, si pateant meatus diffundunt. At cum in illa puella, solæ illæ partes in tota capacitate abdominis sitæ, extinctæ & demortuæ prorsus essent, & omnibus suis functionibus destitutæ, quæ necessariæ etiam non videntur ad cibi, cerebri, pulmonum & cordis, hoc est, ad aerei & spirituosæ attractionem & concoctionem, nisi de cibo crassiore agatur, qui in spiritum & aerem præparari debet: mirum amplius esse non debuit, si præcipuæ illæ & nobilissimæ totius corporis partes, vita fruuntur, cum illis organis carere possint ad vitam suam tuendam. Verum quidem est eas bonâ sui nutrimenti parte destitui, quæ ex cibo à ventriculo, hepate, liene, præparato, ad ipsas transferretur: satis tamen alimenti ab exteriori aëre, & odoribus percipiunt, quo vivant ad aliquot annos. Restat adhuc & hic dissolvendus nodus: cur extinctis tam nobilibus partibus, & toti corpori summe necessariis, quales sunt venter, hepar, lien, mesenterium, intestina, reliquum corpus non corrumpatur. Diximus ad alimenti aëri distributionem nobilissimas illas tres partes, facile carere functionibus, & præsentia ventriculi & reliquorum: At quod demortuis his partibus reliquæ non intereant, ratio est, quia nullam

M 2

alia

aliis corruptionem inferunt, qua inficiantur ac depereant: imò tantum abest, ut corrumpant, ut contrà balsamo suo eas potius foveant. Cùm enim mors istarum partium nihil aliud sit, quàm facta, sensum carnæ essentiæ in salinam aut lapidosam substantiam conversio, quæ quidem salina substantia (ut salis proprium est) non corrumpit, sed à corruptione conservat: nihil mirum, si lapidosæ eiusmodi partes sese ipsas in corpore tueantur, & aliis nullam noxam inferant.

*In quo vitâ  
corporis hu-  
mani persi-  
stat.*

Fatebitur tamen, ut par est; cùm hoc duplici medio vitâ corporis humani foveatur, aëre videlicet externo, & cibo ingesto, tum integram & perfectissimam in nobis vitam vigere, & corpus in omnes suas dimensiones extendi, cùm utroque hoc medio homo uti potest. Hic rursus curiosus aliquis querat, quomodo eæ partes in marmoream substantiam verti possint. Sed cum omnia non sint unius loci propria, differemus aliò huius quæstionis solutionem: de qua tamen hic obiter dicemus, in microcosmo minerales etiam aquas contineri, quæ in salem & lapides, carneas substantias commutent: prout in macrocosmo multas similes videre licet, quæ quicquid in eas injicitur sive sint herbæ sive ligna, congelant, & in marmora, saxa, lapides vel metallicam substantiam, pro sua natura convertunt.

*Num inter-  
na corporis  
partes lapi-  
descere pos-  
sint.*

Eandem puellam aliquot post menses, cum per eandem urbem transirem, in eodem statu comperi, ita ut per integrum annum, me aliquando præsentem & invisentem, talis persisterit.

Refe-

Referebat illa melancholicum temperamentum, taciturna admodum, ut ne verbum quidem unquam vel vix hisceret: pendente semper capite, reliquis membris, ut brachiis & cruribus moveri nesciis: quod scilicet aëreo tantum & spiritali cibo fruens, non crassiore, quo crassiores & solidiores partes firmantur, ad motum corporis esset impotens. At (quod me magis in admirationem rapuit) ab eo tempore, quo mihi visa est, intellexi: illam crevisse, incedere etiam & tandem naturalem edendi ac bibendi appetitum recepisse. Hinc constat non profus in lapideam substantiam conversas fuisse illius puellæ partes, quemadmodum foetus ille in utero totus in lapidem commutatus est, quod tamen fieri potuit, quodq; ex insigni duritie conjiciebam: sed tantum tartareis foecibus, iisque densis ac spissis circumquaq; involutas ad tempus: quæ vel natura, vel arte in liquorem solutæ, sensim evanuerunt, & ex partibus exclusæ sunt: unde repurgata membra ad pristinas facultates, & destinatas functiones redierunt.

Agitur jam quoque tertius aut quartus annus, ex quo aliam vidi puellam, octodecim annos aut circiter natam, temperamento quoque melancholico, quæ citra cibum & potum supra triennium vixerat.

Illam sensim primò panis, deinde ciborum aliorum omnium appetitum, vel fructuum etiam amiserat. Ad aliquod tempus iusculis nutrita, paulatim etiam usum illorum remisit: Tandem aliquot cochlearia vini, aqua diluti, ei oblata sunt,

M 3

do-

*Alia opinio de eadè historia.*

*Alia historia de quadam aliâ puella, ab omni ciborum potuq; usque abstinentis.*



donec & usum illius prorsus etiam respuens, non ferente potum stomacho, ex dolore & cruciata, quem illic præferebat: ita ut ad extremum <sup>arritus</sup> citra ullius rei ingestionem; hac inedia aliquot dies duraverit, dein & hebdomadas, ac tandem integrum annum, quo citra ullius alimenti usum, quam aeris vivebat valetudine integrâ.

Puella hæc (quæ Apollonia Chriernuncupatur) nata erat in quodam pago seu oppidulo Galz dicto, ditionis Bernensis, inter reliquas Helveticas potentissimâ. Senatus Bernensis summa prudentia ac sapientia præditus, accepta inaudita fama, iussit Bernam & matrem & filiam adduci: quas in Xenodochio urbis collocari, & ibi observari à custodibus voluit, num mater filia aliquid elam porrigeret, ne quid fraudis subesset. Cui rei cum per aliquot dies accuratè invigilatum esset, cognitum tandem verè fuit, & certissimè, illam citra ullam alimenti ingestionem vivere. Tanti miraculi rumor statim totam Helvetiam, longiusque pervasit. Tunc ego Soloduri eram cum Illustrissimo ac sapientissimo viro Dn. de Sillery Gallia Procancellario (domino, inquam, mihi plurimum colendo) quem illuc eram pro ea, qua me amplectitur amicitia, comitatus, in ea legatione ex regis mandato suscepta, ad initia inter Regè & Helveticas republicas renovanda ac confirmanda foedera: quam quidem usq; adeo sapienter & feliciter obiit: prout in omnibus gravissimis regni muniis sibi demandatis versari solet sapientissimè, ut non hic tantum, sed ne ubiq; gentium eius virtus & gloria

gloria satis abunde prædicetur. Hic igitur Illustr. dominus adeò stupendæ rei fama percussus, optavit, ut Bernam quinque tantum miliaribus Soloduro distantem me conferrem, ut ex teste oculato rei veritatem certius cognosceret.

Cum & puella superior & hæc posterior dicantur primò sensum appetitum amisisse, quàm abolitus prorsus esset cibi usus: Rationemq; supra non pereuntis sensum appetitus, & tandem prorsus extincti: sed vitæ tantum ei tra usum alimenti permanentis breviter explicaverimus: hic visum est annectere causas. unde nobis appetitus vel paulatim imminuatur, vel tandem totus prosternatur.

Referunt Doctores eximii in suis Academiis, appetitus destructionem oriri, vel ex nimio calore ventriculum & spiritus esuriei deservientes, in eoq; habitantes exsiccante; vel à nimia frigiditate, eisdem spiritus congelante; vel ab obstruptione partium, qua spiritus illi per suam spheram vagari prohibentur, & munus suum obire. Has causas jure merito censemus admitendas, siquidem experientiâ quotidianâ docemur, in extremis caloribus appetitum languere, ut sitibundos in hepate spiritus ad potum exacui: Sic nimio frigore internas partes congelascere, easq; tartareis fœcibus ac lapidosis, quas illi pituitosas vocant, interdum involvi & obstrui. Quæ cum vera sint, causarum tamen istarum veritas, ad externas intemperies simpliciter non est referenda; sed ad internas potius corporis humani, suorum tunc astrorum intem-

*Unde appetitus pro-*  
*sternatur.*

*Cur homo*  
*estate plus*  
*bibat, quàm*  
*ætat.*

M 4

peri

periem, & influentias sustinentis. Quin & ob-  
structiones, quibus eæ partes scætant, modò sen-  
sim, modò uno momento genitæ ( ut in infanti-  
bus vix natis, jam grandiores vesicæ lapides fe-  
rentibus, videre licet) à spiritibus tartareis aut  
mineralibus: vel sensim ( ut cum paulatim cre-  
scente frigore tandem aqua congelatur) vel uno  
momento ( ut cum ad gelidissimum unius noctis  
astrum, flumina congelantur ) procreantur, &  
motum partium illarum, fluxumq; spirituum co-  
hibent: quo fit ut appetitus vel sensim, vel uno  
momento pereat.

*Cur appeti-  
tus læneat,  
vel profusus  
pereat.*

Vbi igitur non est appetitus, ibi neque attra-  
ctio: ubi nulla attractio, inanis est quoq; reten-  
tio: retentione verò vitiatâ, digestionis quoq;  
vanus & irritus erit conatus, sicut & similiter  
excretionis. Hæc est aurea illa Homeri catena,  
continuis vinculorum annexionibus absoluta,  
ex qua colligi potest, quòd, si facultatum una ab-  
erret, alteram quoque statim vitari ac perverti,  
necesse sit.

Instrumentum autem sive motor primarius  
omnium harum facultatum, hoc sese ordine sub-  
sequentium, est ipse appetitus, excitatus ab hu-  
more acido sive melancholico, qui per meatum  
splenicum, à medicis vas breve & venosum ap-  
pellatum, transmittitur in ventriculum, ut vul-  
garis medicorum fert opinio: Vbi potius hic sta-  
tuendi sint spiritus famelici sive famem inducen-  
tes, acidi & vitriolati, qui exhaustis & consum-  
ptis alimentis, adeò ut nulla amplius residua sit  
materia, in quam ipsi actionem suam, id est, ro-  
tionis

*Vnde appe-  
titus edendi  
generatur.*

sionis ac mordacitatis vim exerere queant : superius ventriculi orificium ( quæ pars corporis exquisitissimo sensu prædita est, ut in quam implantati sint duo rami, è sexto nervorum pari seu conjugatione derivati ) adoriuntur, idque spiritali sua aciditate stimulant, vellicant ac pungunt. Ex qua vellicatione seu lancinatione excitatur sensus, ex sensu appetitus, ex appetitu fames, quæ ex iisdem famelicis spiritibus provocata ac producta existit. Hi enim sunt ipsi, qui esuriunt & sitiunt, & qui post absumptam alimenti ac ciborum materiam, confectam aliam novam appetant, quam attractam acidâ sua & mordaci dissolvendi ac conterendi facultate confringunt, quæ dissolutio ac contritio, postea à medicis appellatur concoctio sive digestio. Hac dissolutione sive digestionem peractâ, quæ quinque aut sex potissimum horis absolvitur, alimentosæ substantiæ fit conversio in chylum, idque mediantibus famelicis istis spiritibus, aut igni naturæ potius formali, quàm materiali: Quam concoctionem ad hunc modum factam, nullus alius calor externus sive igneus, quantumvis vehementissimus ac ferventissimus, vel per plurimum etiam dierum ac septimanarum durans spacium, perficere unquam posset. Cum verò hi spiritus esurientes à suarum functionum officio impediuntur, sicut id fieri facile potest à causis suprâ dictis, ubi videlicet appetitus fuerit depravatus, vel prorsus etiam abolitus, fit tandem, ut licet omni manducandi desiderio sublato, fame prorsus nulla urgeatur homo: tamen sine ulla ciborum

*Cur homo  
diu persistat  
sine ciborū*

M 5

*ingestis.*

ingestione vivere possit : nec aliunde accipiat vitæ producendæ tomentum, nisi à solo isto vivifici nectaris fonte, & vera aqua vitæ, remanente ac residente in sanguine, jam in ipsis venis & arteriis contento : Quæ aqua vitæ, cum sit spiritalis aeræque substantiæ, ab aere quoque, quem quotidie haurimus & inspiramus, fovetur & alitur : ab eoque à suffocationis & extinctionis periculo custoditur : unde illa, velut ignis suaviter accensus, ad tempus etiam diuturnum, vitalem calorem benignè fovet ac sustentat, & ita consequenter vitam prorogando conservat : in tantum temporis spatium, quò major aut minor illius fuerit copia, in quantitate & qualitate. Vbi necessariò quoque requiritur, ut vasa illa, ( quæ aquam hanc divinam continent, ) sint optimo & Hermetico sigillo oclusa, hoc est, ut venæ, arteriæ, & ipsa corporis substantia, ne sit plus justo densa aut rara, aperta & perspirabilis : aliàs enim inde sequeretur aut tardior, aut celerior spirituum attractorum, exspiratio & dissipatio.

Videor mihi hîc audire, tonitruosum quendam aliquorum Censuræ strepitum, ac magnum boatum, qui à vano contradicendi studio inflammati, mihi objicere haud verentur, me contra medicorum theoremata, diuturnis hæctenus artis operibus stabilita, & tanquam infallibilia & irrefragabilia, audere quid novi inferre, ac præsertim hanc invictissimam, cui opinantur, artis legem infringere velle, qua passim declamatur, calorem naturalem & humo-  
rem

rem radicalem, continuo fluxu indies exhaustum & dissipatum, debere rursus refarciri ac reparari, beneficio cibi aut potus, seu alimentorum ingestorum suffectione. Sed quomodo quæso, ô Anatomici, stabit hæc vestra distinctio ac distributio, partium nobilium & principum, cerebri scilicet, cordis & hepatis, sine quorum functionibus animal vivere non posse indubitanter astruitis: sic nec citra functiones reliquarum partium, non minus, uti putatis, ad vitæ conservationem utilium ac maximè necessariarum, ut sunt ventriculus, splen, intestina, pulmones, renes, vesica, quibus secundum dignitatis ordinem, in vitæ œconomia attribuitis? Cum tamen ex his duobus exemplis, supra à nobis allatis, certius certo affirmari possit, adeo, ut id vel digitis palpitare, & nisi voluntaria caligine offandi velitis, oculis ipsis inveni possitis: quod vita subsistere & peristere nihilominus queat, nec adhuc extinguatur, licet tum functiones jecinoris, ventriculi, lienis, renium & vesicæ sint vel depravatæ & corruptæ, vel omnino etiam destructæ & ablatae. Hæc duo raritatis, vel potius mirabilitatis exempla, confirmari adhuc possunt aliorum plurium exemplorum autoritatibus.

*Duplices  
corporis partes  
iuxta  
Anatomicorum doctrinam.*

Plinius lib. 2. hist. natural. & post ipsum Cælib. 24. cap. 21. ant. leet. scribunt, quod in extremis Indiæ finibus, ab oriente versus fontem & scaturiginem Gangis, popali quidam sint, Astomi dicti, qui solummodo ex odoribus & subtilibus exhalationibus quarandam  
*Populi quidam ex solo radicum floribus  
& ramis odore viventes.*

florum

florum & fructuum, per narium inspirationem attractis vivant.

*Vita nutrimentum & Sole extractum.*  
Olympidorus Platonicus, interpres Aristotelis scripsit, quod homo quidam fuerit, qui toto ætatis ac vitæ suæ decursu, nihil unquam manducarit, sed in sole semper versatus, ex eo spirituale sibi nutrimentum attraxerit. Plato in phædone simile quid habet.

*Mulier quædam dixit citra cibum & potum.*  
Sed ut nostri seculi historias & exempla, tanquam recentiora, tandem adducamus: Albertus Magnus lib. de animalib. scriptum reliquit, quod fuerit fœmina quædam Coloniae in Germania, tempore Imperatoris Friderici undecimi, quæ interdum per viginti, sæpenumerò etiam per triginta dierum spacium, ab omni esculentorum & poculentorum usu, abstinuerit.

*Alia historia.*  
Gerardus Bucoldianus, aliq; complures aucthores gravissimi narrant, quod anno Christi 1539. inter Spirensium subditos, in pago quodam Rhodo, inventa sit puella quædã, nomine Margarita, filia Suffridi VVeis & Barbaræ, quæ annum circiter decimum agens, levi quodam capitis ventrisq; dolore tentata, ipso die festo S. Michaelis, cibum capere, & manducare non abhorruit usque ad festum nati Salvatoris nostri: à quo die ciborum usum cepit fastidire & profusus abdicare, cessantibus simul alvi excretionibus. Eadem post dies paschales, recusavit quoq; poculentorum usum, nullamque amplius urinam reddebat. Imperator Ferdinandus, obviam ire volens tali imposturæ, si qua esset, mandavit medicis suis, ut hanc rem diligenti inquisitione,

sitione; ac summâ industriâ, penitiùs cognoscerent.

Hæc historia non absimilis est illi alteri, supra commemoratæ, quæ in ditione Dominorum Bernensium in Helvetia accidit.

Hinc videmus, nullam esse thesû sive regulam in Medicina tam probabilem, certam ac firmam, quæ non exceptionem aliquam admittat.

Potus necessarius est ad cibum, liquore aliquo imbuendum: ubi multos inveniri videmus, qui potius cibi quàm potus usu, ad tempus carere possunt. Sic etiam nulli dubium est posse aliquem æquè siti perire, ac fame. Id si necessitas postulare, exemplis in medium allatis, iisque quàm pluribus, facîle demonstrare possemus. Præterea notum est omnibus, famem ipsa siti tolerabiliorem esse: quamvis negari non possit, aliquos etiam repertos fuisse (quod etiam inter rara contingentiâ annumerandum est) uti Magonem Carthaginensem, & Lasyrtam Lasionensem, qui sine ullo liquidorum usu; totam ætatem exeegerint: assumptis nihilominus & comestis cibus salitis: ut Athenæus annotavit.

Coelius scribit, quod quidam Neapoli, natione Tomacellensis, totius vitæ curricularum absq; potu absolverit.

Aristoteles quodam in loco mentionem facit cuiusdam Andronis Argiensis, qui per omnem vitæ decursum nunquam sitierit aut biberit, usus interim multis cibus sale confectis ac exsiccatis.

Idem profectus Hammonium, licet in itinere nullis prorsus oblatis aquis, ipse sola farina sicca

*Potus æquè  
necessarius  
est ac cibus.*

*Aliquos  
vixisse citra  
potus usum.*

*Athe. lib.  
2. c. 2.*

vive-



viveret, ab omnibus tamen liquidis omnino abstinerebat, quod & reliquo ætatis cursu continuo facere consuevit.

*Causa cur  
quis non ur-  
geatur siti.*

Non hic diutius in eiusmodi causis Sitis tolerandæ inquirendis immorabimur, hoc saltem notandum volumus, quod hac in re natura, & temperamentum humidum ac pituitosum, & solita ac consueta vivendi ratio, plurimum possint: Quod facile demonstrari possit exemplis, ab hydropicis sumptis, qui per potus abstinentiam (licet intolerabili & ingenti torqueantur siti) tamen curati fuerint. Verum quidem est, illos ab initio extrema siti fuisse cruciatis: sed paulatim, consuetudine, facillimè à poculentis posthac abstinere poterant. Imò fuerunt, qui ab hoc affectu liberati nunquam posthac, quamdiu viverent, liquidis uti voluerunt, idque maximo quodam recidivæ metu: ut in historiis passim legitur, tum de Julio Viatore Equite Romano, tum de aliis pluribus.

Sed quia hanc materiam fusius ac plenius tractandam differimus in lib. nostrum de recondita rerum natura, hinc quiescimus, contenti iis, quæ à nobis superius obiter dicta sunt, ubi aliis subtilioris ingenii hic occasionem & locum dabimus, qui inventis melioribus rationibus, demonstratione liquidiore explicare poterunt hanc questionem, *Cur homo citra omnem cibi potusq; usum, ad tempus etiam diuturnum vivere possit?*

Recurramus itaque ad tractationem nostram de cibo ac potu, ubi in recitandis duabus hisce historiis, scitu dignissimis, substitimus, sum-

mam

nam nimirum ex his declaraturi *Dei Opt. Max.* qui omnia gubernat, potestatem elucere. Nec præterea eadem historiæ alienæ ab instituto nostro cuiquam videri debent, ut qui de cibi ac potus usu, ac conditione multiplici hic tractamus, sine quibus aliàs homo ex ordinata & præscripta *Dei* institutione vivere nequit: cum nihilominus tamen in his duabus puellis, & aliis singulare raritatis & admirationis speculum nobis propositum sit, ex quo infinita *Dei* omnipotentis gloria conspicuè elucescit.

Antequam antiquitas plenam habuerit multorum frumentorum, leguminum, granorumq; aliorum varii generis cognitionem: plures glan-  
de vescebantur: alii peculiariter eorum fructu  
genere, quibus abundabant, quemadmodum de  
Argivis scribitur, qui pyris pascebantur; Athenienses verò ficibus, quibus ita abundabant, ut  
illis pecora enutrent. Medis pro cibo erant amygdalæ: Æthiopicis arundinum fructus: cardamum Persis: Palmulæ Babylonis: Ægyptiis  
lotus, ex cuius femine quædam panis species conficiebatur, ut scribit Aetiæ tetr. 1. Successu temporis aristæ, hoc est, frumenti omne genus melioris nutritionis inventum est, quod utilius ceteris omnibus vegetabilibus & granis præbet alimentum. Ex eo hodie conficitur panis noster; illorum granorum usus ubiq; nunc familiarissimus est: atque inde basis omnis nutritionis salubris & necessariæ statuitur.

Finxerunt Ethnici Poetæ, olim Cererem primam frugum inventricem fuisse, granorumque colen-

*Continuatio  
tractatus de  
cibo et potu.  
Primo no-  
stri parentes  
quibus isse  
fuerint cibi*

*Alex. l. 3.  
cap. 11.*

*Varia Cere-  
ri epitheta.*

colendorum, molendorum, nec non pinsendorum & in formam panis aptandorum ac coquendorum solertiam excogitasse: Hinc variis nominibus & titulis apud Poëtas legitur insignita, ut modo fulva, rubra & frugifera vocetur: quæ certè nomina ad varia mensis tempora referenda sunt; eò quod frumentum pro gradu maturitatis varios colores induat, ubereinque frugum copiam exhibeat. Eadem ex alimento, quod accipimus *πρωλευσίφ* nuncupatur; *ἀμυδιάρ*, *κερκοφίε*, *ζωιδάρ* & *ἡψη βιοδιάρ*, atque id genus aliis decoratur: ut inde, quàm magna ad Rempubl. humanam ex agriculturæ inventione accesserit utilitas & compendium innotescat. Harum inventionum fidem facit Ovid. 3. Metam. his versibus:

*Prima Ceres unco terram dimovit aratro:*

*Prima dedit fruges alimentaq; mitia terris &c.*

*Cui accipium ferendum sit frugum inventum* Nos qui certiores habemus de Deo cognitionem, quàm Ethnici illi, qui idolam de Cerere constituerunt, artem agriculturæ granorumque omnium cognitionem & usum, quæ ad humanam vitam pertinent, ad Adamum eiusque posteros opportunius revocabimus, eisque accepta feremus: sacris quippe literis accepimus, post diluvium & longè antè quàm Chaldæi, Græci, Latini, eorumque idola Cybele, Ceres, & Bacchus extarent, edoctum Noë has artes restituisse, terram arasse & vitem plantasse; unde agricola & vinitor dictus est: eiusque temporibus panis, vini, aliorumque fructuum optimæ nutritionis, sit mentio, ut non sit fas aliò inventum tanti boni

boni referre citra scripturæ sanctæ contumeliam. Facendum tamen earum rerum industriam, ubi cœpit orbis populis scaturire, auctiorem fuisse: extitisseque solertiores aliquos, & subtiliùs colendæ terræ, & solertiùs maturandarum frugum, atque præparandorum omnium in usum hominis alimentorum, peritos, quos tamen non licet Ethnicorum more inter Deos recensere, sed ut instrumenta Dei summi opificis agnoscere. Quare non nisi turpissimè & cum summa impietate lapsus est Ianas ille, Latij Rex (ubi constructa post Roma fuit) qui cum agriculturæ & frugum ferendarum rationem unà cum subditis ignoraret, artemque agrorum colendorum à Saturno profugo, regnoque à filio suo expulso, didicisset, non tantùm illum ob insignem utilitatè, quam acceperat, in societatem sui regni ascivit, sed in Deorum quoque numerum retulit.

*Ianus in  
Deorum nu-  
merum re-  
latus ob a-  
griculturæ  
usum què à  
Saturno di-  
dicerat.*

Quibus ex antecedentibus duos Ethnicorum errores agnoscimus, prior est, quod illi panem & vinum reliquosque fructus, nec non carnes & pisces à Deo summo creatore in usum & utilitatem hominis creata esse, ignorarint: posterior verò, quod perperam de alimentorum adeò salubritum præparatione senserint, quæ singulari Dei Opt. Max. benignitate sensim hominibus fuit communicata: unde necessariò consequitur, quod ad divinum nomen & inventionis frugum, & præparationis earum gloria ubique referenda sit.

Antequam ciborum artificium ab omnibus gentibus cognitum fuisset: multæ earum diversis

N

in

in conservationem vitæ suæ alimentis usæ sunt :  
aliæ siquidem in hunc finem agrestes feras ve-  
nabantur, ut Geruli : aliæ pisces, ut Ichthyopha-  
gi : aliæ testudines, qui Chelophagi dicebantur :  
alii locustas, ut Ægyptii.

*Alex. l. 3.  
cap. 1.*

*Indorum  
victus qua-  
lis*

Quin & hodie Indorum victus longè alius à  
nostro, imò longè barbarior, ac inhumanissi-  
mus perspicitur, ut qui carnibus etiam huma-  
nis pasci non horreant, quod testantur histo-  
riæ.

Sed barbaros istos homines, ac plus quàm  
ferinos cum crudeli vivendi genere relinqua-  
mus, tantumque de illarum gentium victus ra-  
tione loquamur, quæ in Europa sitæ sunt : quæ-  
ve cultiores ac politiores habentur, quàm in ul-  
lis aliis orbis partibus. Earum propè omnium  
idem est alimentum, ratione tantum præparatio-  
nis aliud ab alio differens.

Sed cum ego Gallus Gallis nostris hæc potis-  
simum & privatim scribam, ut patriæ meæ usui  
sim : cumque de ea victus ratione, quæ ad vitam  
conservandam maximè confert, mecum sit pro-  
positum tractare, nec usquam alibi melior, quàm  
in nostra Francia occurrat, de notanda vivendi  
ratione apud provincias Gallicas recepta,  
pauca quædam subjungen-  
tur.

DE

DE VARIIS PANISET  
POTVS ARTIFICIIS, IN  
alimentum hominis.

Cap. V.

SVpra diximus, ac repetimus iterum, in pane basin & fundamentum nutrimenti præsertim esse positum, quod ex granis multo spiritu, aqua vitæ & balsamo fecundis, quæ cum nostris spiritibus & vitali nectare magnum habent consensum, eleganti artificio, & præparatione salubri concinnetur. Esti autem plus spirituum, quam panis, vinum contineat; eiusque odor, vel solo olfactu spiritus nostros confestim recreet, qui utcumque in syncope dispersi à corde, aut prorsus nulli in nobis esse videntur: cum tamen vinum glutine illo aut vinculo careat, quo diutius retineri necesse est, ne statim à stomacho nostro avolet, siquidem naturâ liquidum ac fluidum est: hinc fit ut minus solidam ac firmam corpore nutritionem, quam panis exhibeat: citra quem aut aliquid simile, quod constantis sit corporis, eodem modo vivi non potest: at sine vino foveri vita facile potest.

Differentiæ autem panum nunc nobis excutiendæ sunt, quarum præcipuas, & quæ in Francia nostra usitatæ sunt describemus.

Fit panis multis in locis ex siligine, qui paulo acidior est, mediocri alimentum præbens, quiq;

*Panis nutritionis fundamentum.*

*Cur vitium à pane, nutriendi vsuperetur.*

*Varia panis & frugum quibus panis conficitur differentia.*

quiq; laxam alvum temperatè reddit. Non infrequens eius est usus multis in locis, & in ipſis quidem nobilium ædibus.

Ex hordeo quoq; pinſitur panis variis in provinciis, cuius vis eſt refrigerans: at non ita hordeaceus gratus eſt palato, ac ſiligineus. Eo poſtiſimum veſcuntur agricolæ, quod alio ſæpè frumento careant, præſertim meſiſis tempore, quo citius hordea demetuntur, quàm reliqua farræ.

*2etr. 1. ſerm. 10.* De hoc pane in hæc verba ſcribit Aët Panes autem hordeacei omnes minus nutriunt, quàm triticeï,

» & magis ventrem ſubducunt, quàm illi.

Conficitur etiam ex fabis, aliisq; leguminibus panis, ſed gravis eſt, ponderoſus ac parum grati ſaporis.

Apud Bearnos, & in altioribus regionis Armigniacæ locis, panis ex milio familiariffimus eſt: cuius triplex genus præ cæteris conficitur: unum ex milio in farinam redactò à ſuo furfure mundatam: ex qua cum aqua, aliorum more ſubigitur panis, paſtaq; ſalita ac fermentata, in clibano aut furno coquitur in panem: Hoc veſcuntur ruſſici, cuius guſtus ſubdulcaſter eſt: ſatis eſt boni alimenti: ſed qui diutius aſſumptus ſætidium parit.

*Triplex  
panis genus  
ex milio.*

Alterum ex milio panis genus in Vaſconia Miques vocatur, qui parvi ſunt globi, ex eius farina ſubacti, magnitudine globos referentes, quibus palemario luſu colladitur. Hi coquantur in aqua, & in jentaculum infantibus offeruntur: ſinguli globuli venduntur denario.

Ter-

Tertium panis genus id est, quod brasarium appellatur, cuius usus in bellariis est: fatis est delicata gratique saporis esca, dicta idcirco brasarium, quod inter prunas ardentis, Gallis *brasier* dictas, quibus panis in foco undique involvitur, coqui solear. Is panis quadratae est formae, pedis longitudinem habens, & dimidii pedis aut circiter altitudinem. Obvolvitur autem ille panis brassicae foliis, cum inter brunas foci sepeliendus est, ut coquatur, ne cineribus conspurcetur. Atque haec sunt tres panis miliaris coctionis species, de quibus loquitur Aetnaeus, atque alii veteres, ut paulo post docebimus, in clibano nempe, in aqua, & inter prunas.

In Vasconia ex farina eiusdem milii, pulmenta fiunt aqua diluta, quae sale condiuntur, & ad consistentiam coquuntur. Istorum pulmentorum nomen est Armotes, quae delicatae sunt rusticis, multis in locis. Diluitur etiam farina haec lacte, ex qua mixtione meliores redduntur pultes. Gal. lib. de Aliment. facult. cap. de milio & panico, hanc pultis speciem ex milii farina factam describit: quae rusticis antiquitus in cibum erat familiaris.

In regione Limoxensi, & quibusdam aliis locis circum vicinis (ubi abundant castaneae) ex castaneis fit panis, quo vulgus & rustici pascuntur.

In caritate annonae, & aliorum granorum inopia, fit etiam panis ex avena: quod equorum magis, quam hominum proprium est alimentum.

*Triplex  
modus co-  
quendi panem.*



Germani quodam jusculi aut pulmenti genere habermusſi ab illis dicto, utuntur, ex granis avenæ mundatis, & aqua constante: quod instar ordeati est: eiusq; cibum admodum salubrem autumant.

*Panis optimus quis.*

Inter autem omnia eiusmodi panum genera, nullum bonitate, sapore, salubritate ac nutritione ad panem nostrum accedit, qui ex tritico aptè paratur & conficitur.

Triticum autem tres aut quatuor sunt species, quas distinguere expedit, ut melior seligatur, unde optimus panis, saluberrimus & alimentosus concinnetur.

Quod nascitur in Turcia frumentum & Barbaria, grana crassa producens, rufi coloris, non æquat bonitate illud, quod spelta vocatur, cuius color albus est, flavus & granorum minorum, sed firmiorum ac solidiorum dente iudice: quod vè majorem reddit farinæ copiam, quàm alterum fursure abundans: Quod nobis sedulo observandum est, ut suadet Galenus primo lib. de alim. facult. c. de tritico: ubi videre licebit, omnia panum discrimina, sive bonæ sive malæ nutritionis: sive frumentorum varietas spectetur, quorum alia aliis vel meliora vel deteriora sunt, idq; vel ex natura, vel ex varîa præparatione, vel ex traiectione per cribrum exactiore, aut negligentiore: sive ex fermentationis & coctionis artificio. Quæ omnia in pane conficiendo, ut sit salubris & sapidus, diligenter observanda sunt.

Sequuntur quæ de his scribebat Galenus eodem lib. & cap. ubi de diversa frumentorum natura cum differuisset, de differentiis quoque panum,

num, qui vel meliores, vel deteriores conficiuntur, hæc subjicit: Cæterum medii inter mundissimos & sordidissimos panes, longè lateq; pro minoris majorisve ratione inter se discrepant: Alii namq; mundi: alii sordidi nominantur, & revera sunt. Præter hoc tamen aliud est panis genus, planè in his medium, Græci nunc *αὐτόπυρον* vocant, eò quòd ex confusanea farina, fursureve, neutiquam cretis constat. Illum panem antiqui medici syncomistum appellarunt: Verùm & inter istos ipsos, qui ad unguem medii inter fursuraceos, & quàm nitidissimos panes esse videntur, non mediocre est pro varia tritici natura discrimen. Etenim ex denso prægraviq; semine, panis præstantior, ex stolido leviq; deterior fit. At panis quidem sincerissimus, cum à Romanis tum ab omnibus ferè, qui illorum subjacent imperio, filigineus vocitatur: huic proximus similaceus: tertio medioq; loco, is quem *αὐτόπυρον*, vel syncomistum appellari diximus. Quartus ab his est sordidus: postremus fursuraceus, qui inter omnes imbecillimus est, quique quàm citissimè per alvum descendit. *Ægin. lib. 1. de re medica cap. 73. Actuar. lib. 2. cap. 3. de iisdem differentiis secundum Galenum lo-*

*Qualis fuerit panis Romanis, optimus.*

*Panis fursuraceus omnium deterrimus.*

quantur, pronunciantq; fursuraceum panem, omnium esse deterrimum, & minimi alimenti. Cum enim is sit omni farina spoliatus, quæ glutinosa est, non potest nec in sese coherere, nec ventriculo firmiter adherere, unde minus alit, ac minus salubris est. Ex farina tenuissima & subtilissima gluten fit, vincendis ac conglutinandis

dis multis rebus perutile, quod furfur tamen præstare nulla ratione queat.

Sed hæcenus dictum sit satis de granorum differentiis, de farinarum & panum varietate; illud verò constet imprimis, eos pro optimis habendos, qui ex farina optima mediocriter à suo fursure separata probè confecti sunt.

In confectione autem magnum requiritur artificium. Nam etsi tales habentur farinæ, quæ desiderantur: solertia tamen non levis in ea, aqua diluenda, pinsenda, fermentanda, sale condenda, dextreque panem apparendo & coquendo requiritur.

*In pane optimo con-  
ficiendo,  
quid obser-  
vandum.*

Vt igitur bonus concinnetur panis, palato gratus, salubris, & boni nutrimenti, primo optimam frumentum, quale expressimum, deligendum est: quod cribro sedulo à sordibus emundetur: cui ut nihil desit munditiei, omni diligentia procuretur. Illud ut benè fiat, triticum aqua pura eluendum est, postea ad Solem exsiccandum: sed lolium imprimis diligenter repurgetur, veluti prorsus noxium, non tantum quod inebriet: sed quod firmissimum etiam quod vis cerebrum vertiginibus feriat, attonitos homines reddat atque prosternat.

*Pistrina  
Casselli ar-  
tificiosa.*

Quod delectum est frumentum, mola aut pistrino albo, ut vocant, extirandum est. Hoc enim pistrino longè candidior farina, & melius à fursure suo repurgata redditur. Vidi in pistrinis Casselli, quibus elegantiora à me nullibi conspecta sunt, tantum ac tam solers artificium, ut ea, qualem farinam, sive crassiolem, sive tenuio-  
rem

rem desiderent molitores, talem præparent, eamque simul à furfure secludunt, tantum furturis detrahendo, quantum detrahi ad purissimam farinam reddendam (quam florem vocant) vel secus visum fuerit. Atque hoc obiter dictum sit, ut discatur ubique ac præsertim in Francia nostra, eadem inventionione & artificijs uti expedire, ad laborem & tempus redimendum, quod farinæ molendæ, postea seorsim à suo furfure separandæ, idque minus perfectè, nimium impenditur.

Farina igitur delecta, solemter aqua diluenda, fermentanda, condienda sale, pinsenda, & in partam panemque colligenda, qui porro inutilis aut noxius futurus sit, ni ritè cõquatur. Ex panis enim congrua coctione, nec non eiusdem fermentatione præcipua utilitas ac saporis suavitas exoritur. Quod idem Gal. exprimit eodem lib. *salubrioris.* supra citato his verbis: Panes autem ad coctionem appositisimi sunt, qui plurimum fermentati & approbè elaborati in Clibano, igne moderato percoquantur. Nam profusior ignis, primo statim occurfu adurens exteriorem superficiem, in testæ modum indurat: ex quo utrobique ineptum, pravumque panem fieri contingit: utpote qui cruda incocta que interiora habeat: ambusta, obarida & crustacea exteriora. Ignis verò iusto minoris vis, in totum panem nequit penetrare: ideoque illum non percoquit, sed relinquit crudiorē, maximeque intimas partes. Qui autem longiore spatio, undiq; æqualiter perassatur, hic & probissimè in ventriculo concoquetur, atque ad sequentes functiones

*Nota panis  
melioris &  
salubrioris.*

N 5 erit

erit accommodatissimus, &c. In Clibano igitur salubrius, quam inter prunas coquendus est panis.

*Fermentatio in pane concinnando necessaria.*

Quod ad fermentationem attinet, quæ cum fermento fit acido, eâ inter cætera artificia, summè necessaria est. Hæc enim pastam atollit, & levitatem idcirco pani conciliat atque saporem: qui citra eam gravis & insalubris redderetur, atque idcirco noxius & inutilis. Præterea panis medio criter falsus, melior ac salubrior est insulso, etsi multi aliter sentiant.

*Magisteriû Chymicum in panis confectione observandum.*

In summa, panis eo modo, quem diximus, apparatus, magnum & elegans magisterium exhibet, in quo nobiliores & perfectiores Chymicæ operationes elucescunt. Primò puri ab impuro apparet separatio, hoc est, farinæ à fursure: Secundò puri cum sua aqua coniunctio, quæ ibi trituranda, hoc est, pinsenda, malaxanda, fermentanda, digerenda, ac demum perfectè coquenda, ex qua mixtione sic elaborata, panis salubris, vivificus, hoc est, lapis Philosophicus, immensæ virtutis progreditur. Denique longè aliquid præstantius est panis quam farina. Si quidem quæ nobis grana natura exhibet, nisi artificium hominis in præparationem accederet, longè noxiora, quam utiliora homini futura essent. Accuratè igitur, & præparandus, & coquendus est panis: alioqui frumentum, quod simpliciter ex aqua coquitur, quocumque modo velis, nunquam alimentum utile ac salubre allaturum est. Quod testatur Galenus eodem lib. supra citato, historiam referens, cum aliquando  
rus

rus expatiatum animi laxandi gratia profectus  
 esset, paulò ab urbe remotius, ubi panis erat in-  
 opia: se vidisse duas rusticas in suam cœnam  
 triticum ex aqua & sale coxisse: ad quod: epulù  
 ipse Galenus cum duobus aliis fociis invitatus,  
 avidè accessit, appetitu ex itinere contracto, eo-  
 que cibo copiosè & ad satietatem, aliique simul  
 cœnati sunt: cuius epuli exitus qui fuerit ex Ga-  
 leni ipsius verbis audiamus: *Verum à cœna, in-*  
*quit, gravitatem in ventre adiustar incumbentis luti*  
*cœpimus sentire: postridieq; toto die crudi, cibum*  
*fastidientes, languebamus, adèd ut nihil possemus om-*  
*nino assumere. Præterea flatulento spiritu plenus, ca-*  
*put dolebat, oculiq; ceu per nebulam cernentibus ca-*  
*ligebant.* Addit se ex rusticis quæsisse, num alias  
 eodem cibo usi essent, & qui ex eo valuissent: qui  
 responderunt, aliarum rerum inopia (prouit ipse  
 Galenus tunc premebatur) frequenter se eius-  
 modi cibum in usum assumplisse, qui semper  
 gravis stomacho fuisset, potiusque noxius quam  
 utilis, quod facile citra experientiam colligi, &  
 iudicari poterat. Farina enim frumenti istiusmo-  
 di, etsi purior est frumenti substantia, cum sit  
 concoctioni rebellis, noxam parit, nisi ( inquit  
 idem Galenus ) per salem, fermentum, consper-  
 sionem, triturationem, furnumque edometur ac  
 perficiatur. Quis hinc non intelligat ( addit ) rude  
 & illaboratum triticum, firmissimum ac perti-  
 nacissimum esse: contra si congruè præparetur,  
 ut supra diximus, optimum esse nutrimentum,  
 ac corpori humano summè necessarium, utilissi-  
 mumque.

*Quid Gale-  
 no acciderit  
 ex usu panis  
 haud probè  
 cocti.*

*Frumentū  
 crudum in-  
 salubre.*

Si

Si triticum inter vegetabilia omnia nutritioni imprimis, ac vitæ hominis conservandæ congruentissimum, ex aqua tantum, & citra ullam aliam præparationem coctum, tantas noxas & incommoda infert, ut verè scribit Galenus: quid de sexcentis aliis granis dicemus, seminibus, radicibus, herbis, floribus, ex quibus varia concinnantur remedia: nunquid graviora corpori nostro incommoda paritura sunt, cum iis tantum ex aqua coctis crassissimo modo, vulgus pharmacopœorum in medicamenta, quæ apozemata, syrupos, julepos, &c. vocant, utatur, & ægris sic parata, hoc est, venenosa potius, quàm salubria exhibeat?

Si Censores nostri ista seriò meditarentur, non usque adeò latratibus suis veras medicamentorum præparationes, ex quibus (summa Dei gratia) in dies insignes effectus & virtutes prodeunt, lacerarent. Cum enim illæ juxta conditiones ab Hippocrate desideratas, tutò, citò & jucundè operentur: quorsum ignari isti putidas suas decoctiones, & fastidiosas stomachoquæ invisas, inscitè & impudenter præferre audent?

Redeamus ad panem, quem ut sit bonus & salubris, Galenus vult ex optimo tritico, & à suo furfure separato fieri, mediocriter candidum, optimè pistum, fermentatum, sale conditum, &, ut par est, coctum.

Orisbasius lib. collect. medic. cap. 8. de panibus triticeis loquens, idem sentit cum Galeno his verbis: Optimus panis & saluberrimus, inquit, est,

est, qui plurimum fermenti, plurimumq; salis ha- *Ad panem*  
 beat, quique plurimum sit subactus, & elabora- *conficiendū*  
 tus, ac in clibano moderate calido sit assatus: *necessaria*  
 Hoc verò, quod dixi, plurimum fermenti atque *sunt fermenta*  
 salis in gustu dijudicari debet atq; discerni. *Quod cum & Sal.*  
 enim in copiosiore horum mistura est, jam mo-  
 lestam id, & noxium est.

Ex his apparet Galeni & Oribasii aliorumq;  
 multorum auctoritatibus, quàm salubris sit pa-  
 nis mediocriter salitus, quàmq; inter alios lau-  
 dabilis: cum tamen sint medici quidam, qui sa-  
 lem in pane prohibeant: qui planè error est po-  
 pularis.

Ex his, quæ suprâ diximus, liquere potest, quæ *Placenta*  
 apud pistores placentæ, pastilli, & id genus cru- *pistorū abs-*  
 staceorum panum, qui omni fermento carent: *que fermenta*  
 prorsus esse insalubres & noxios, tum ægris, tum *to cocta, no-*  
 etiam sanis. Eiusmodi enim pastæ fermento de- *nia.*  
 stitutæ, dum subiguntur, & manibus elaboran-  
 tur, aqua subinde dilatæ, tandem in gluten &  
 collam vertuntur, & ichthyocollam, qua fabri li-  
 gnarii utuntur in conglutinandis suis asseribus,  
 duritiæ adæquant: quin etiam usque adeò solida  
 ac dura evadunt hæc condimentorum & ligo-  
 rum genera, ut duritiæ lapidem vincant. Quod  
 minimè fermentatæ pastæ accidit. Hinc fit, ut ex  
 infermentatis id genus pastis variæ obstructio-  
 nes in corporibus nostris nascantur, causæque  
 materiales calculorum, aliorumque id genus  
 morborum, ad hunc fontem jure merito revo-  
 centur.

Excus-



Excusis singulatim ac fusè omnibus iis, quæ de pane dictu necessaria nobis visa sunt, de quæ granis aliis, quæ in cibum nostrum accommodantur, & quæ in farinam ac pastam subigi possunt: de reliquis alimentis, ne quid silentio supprimatur, opportunè consequenter dicendum esset: ac imprimis de carnibus tot tamq̃, variorum animalium, quæ partim in terra gradiuntur, partim in aère volitant, & partim in aquis tum marinis, tum fluvialibus natitant, quibus omnibus vesci solemus. Quin & hic aptè de variis terræ fructibus differeretur, tum æstivis, tum hybernis, qui suis temporibus nobis enascuntur in usum quotidianum ad voluptatem potius & delicias, quàm ad firmum & solidum alimentum: quorum tamen aliqui in medicamentum etiàm nobis cedant. Sed cum tractatus noster brevis, tantam rerum copiam non ferat, quæ magnum & prolixum volumen impleant: cumque apud authores ubique abundè de iis differatur, ab eorum fustiore examine supersedebimus, breviter tamen de iis in sectione tertia huius tractatus disceptaturi, cum, qui nobis sint utiles cibi, & quæ alimenta noxia, ostendemus.

Hic subjiciemus de vino, præcipua altera alimenti nostri parte, & usitatoribus aliis potibus explicationem cui caput proximè sequens assignavimus, ad quod benevolus lector, cum opus fuerit, poterit divertere.

DE VINO ALIISQVE  
POTIBVS, TVM IN ALIMENTVM  
corporis nostri, & vitæ conservatio-  
nem, tum in morborum cura-  
tionem necessariis.

Cap. VI.

SI verum est quod asserunt Philosophi, in frigore mortem, in calore vitam esse repositam, nonnullorum opinionem, ignorationis aut pertinaciæ spiritu magis, quam amore veritatis contendentium, aperte erroneam demonstrabimus, dum axioma hoc suum tueri volunt, frigidam aquam usui hominis in alimentum, & vitæ conservationem, vino esse aptiorem & utiliorem. Cum enim vinum calidæ sit essentiæ, spiritibus vitalibus abundet, & à Deo Opt. Max. nobis datum sit in recreationem cordis: sicut panis in hominis alimentum, id regio Prophetâ differente, quis ibit inficias, ap-  
*Error quorundam de vino confusatur.*  
*Psal. 104.*  
 primè nostræ naturæ esse amicum atque consentaneum? Facessant igitur isti homines, qui judicant vinum in hominis detrimentum potius, quam commodum fuisse à Deo concessum: suam alibi pertinaciam ostendent, ignorantiamque patefaciant, qui non vereantur, tam falsam tueri opinionem, quam neque ratione, neque autoritate ulla fulcire possint. E contra verò  
 nulli

nulli non constat, uno consensu omnes Philosophos ac Medicos scribere de singularibus vini virtutibus, imò etiam vinum inter optima ac maximè substantialia ac succosa alimenta recensere; ut Gal. de eo sentit lib. 3. de alimentorũ facultatibus, ubi nonnullorum medicorum sententiam impugnat, qui asserunt, alimentum quod & cibum, edulium, & esca dicitur, contrarium potus seu potionis quid esse, ea de causa vinum alimentum vocari nolunt.

2. dialog. de  
leg.

Qua sint  
vini proprietates ac  
virtutes.

Plato imprimis in id genus homines insurgit, qui tantum de vini bonitate & virtute detrahunt, in eosque hæc scribit, *Vinum*, ut ferunt nonnulli (inquit) ad ultionem hominibus datum est, ut insaniant. Vt autem sermo habet noster, remedium & medicina in contrarium, ut anima quidem pudorem: corpus autem sanitatem & vires adipiscatur.

Quin & in *Timæo* idem Plato, ut naturam & qualitates vini propriè definiret, scribit in hæc verba: Quod animam simul cum corpore calefacit, vinum dicitur.

Denique ea est omnium medicorum sententia, vinum esse calidæ facultatis ad generandum sanguinem aptissimum, in cuius naturam facile transit: Vnde inter præcipua alimenta secundum panem contumerandum est, primumq; nostrorum spirituum instaurativum. Quam etiam opinionem sequitur Gal. lib. 3. de Aliment. facult. in quo de vino privatim caput scripsit, ubi sententia eorum quæ supra dicta sunt, continetur: nec in eodem libro, de aqua uspiam tanquam  
de

de alimento tractatur, ut quæ inter alimenta non censeatur.

Galenus sequitur sententiam Oribasius, easdem qualitates ac facultates vino tribuens in lib. suo *Περὶ τῆς οἴνου* cap. 12. his verbis: *Vinum* igitur recreat, ac calorem suscitatur nostrum: atque ideo concoctiones meliores fiunt, & sanguis probus gignitur, alimentumque in omnem corporis partem à vino, quia vim habet permeandi, diducitur. Quocirca eos, qui tenues ex morbis fiunt, habitiores reddit, & simul etiam appetitum alimentorum affert, pituitam attenuat, bilem urinis expurgat, iucunditateque & alacritate perfundit animum, & robur addit. Vinum ergo moderate potum (inquit) est horum bonorum causa, immodice verò, contrariorum.

Hinc constat ex usu, non abusu vini, magnas eius esse facultates ac vires, tum ad alendam, quòd copiosum gignat sanguinem, tum ad virtutem cordis corroborandam, tum etiam ad instaurandos languentes aut deficientes nostros spiritus, tum ad multa alia præstanda, quæ corpori humano maxime utilia sunt, sive conservanda sit sanitas, sive morbi profligandi, quorum curationi conducit, ut paulò post suo loco dicemus, postquam de differentiis eius differuerimus.

Galenus tertio commentario quem in librum de ratione victus in morbis acutis Hippocratis edidit. Aëtius tetr. 1. serm. 1. tr. de vino, & de victus ratione in morbis acutis. Ægin. lib. 1. de re medica cap. 15. Actuar. de Spirit. ani. nutr.  
 ○ cap.

*Varia vinorum differentia.* cap. 8. Hi, inquam, authores varias vinorum differentias constituerunt, quas in medium primo proferemus: deinde nostras adjiciemus.

Prima vini differentia in colore statuitur, quatenus aliud est album instar aquæ, aliud flavum & coloris paleæ aut sti pulæ: aliud heluellum, & colorem rubini dilutioris ac vivacioris referens: aliud rubino vegetiori, aut coloratori simile: aliud granato clariori: aliud granato rubicundiori & obscuriori colore respondens.

Secunda in sapore posita est: alia enim vina dulcia sunt: alia austera & pontica: alia gratissimi saporis: alia insuavis gustus: alia matura: alia non satis cocta.

Tertia vinorum differentia, consistentiæ rationem habet, ut alia sint admodum tenuia & spirituoſa, qualia sunt vina Græca & Canariana, aut nullas aut paucas fœces gignentia: alia verò crassa & admodum materialia, magnam tartari atque fœcum copiam deponentia: Alia inter utramque hanc differentiam medium tenentia: qualia sunt in Gallia nostra, vina, quæ dicuntur de Grave, & quæ in aliis Vasconiaë variis locis crescere solent. Huiusmodi sunt vina, quæ in Gallia Narbonensi, *vin de Cante-perdrix*, dici solent, *vin de Beaulne* in Burgundia, & varia alia, quæ in multis Galliaë locis nascuntur, vina, inquam, tenuia spirituoſaque potius, quam materialia & crassa: quæque idcirco salubriora & præstantiora sunt, aliis longè terrestrioribus & multas fœces ex se deturbantibus.

Quar-

Quarta in odore sita est, quem gratum & suavem bona omnia vina obtinent: reliqua ingratum. Hinc fit ut docti bibones, odore vini bonitatem vel pravitatem, priusquam degustent; experiri soleant, pronuncientque de vino sententiam. Alia odore carent: quo arguantur spiritu carere, ideoque bonitate: quod vini bonitas in spiritu eius posita sit.

Nec alienum fuerit à proposito hoc loco narrare, quid in vinis tentandis fiat Burdegala; quod cum sit verissimum, multi tamen in dubium vocaturi sunt, nisi qui ibi rei periculum fieri (ut ego, qui primam illic in studiis ætatem trivi) viderint. Omnia Vasconia vina, quæ mari in varias provincias avehenda, Burdegalam comportantur. Illuc convecta, in cellas publicas immensæ longitudinis ac latitudinis, ut forum vinarium verè dici possint, in hunc finem constructas, & ab urbe paulisper subductas, reponuntur: atque ita compressis ordinibus seriatim componuntur, ut inter ordines desit spatium ad perforandum dolium; è quo vinum hauriatur. Quo fit, ut mercatores, vina empturientes, & in hac re versatissimi, non ex gustu vini notent, quæ probant, vini dolia: sed super singulos ordines vasorum gradientes, in singulis vasis, gressum prementes, facillè dignoscant, quæ spirituosiora sunt & leviora, atque idcirco ut meliora sigillis suis ed notent. Levius enim ac agilius super meliora incedunt vina, quàm super crassiora ac terrestriora, quæ gravio-rem & tardio-rem gressum reddunt.

O 2

Alia

Alia porro sunt vini differentia ex tempore petita, ut cum vina alia aliis recentiora, aut vetustiora sunt: siquidem pro varietate, & vetustate temporis, variam qualitatem contrahunt: alia enim temporis spatio potentiora & calidiora redduntur: colore, sapore & substantia variant: alia vero vinibus imminuuntur, & brevi temporis intervallo fugiunt.

Differentia alia vinorum petuntur ex regionibus & terra varietate, ubi crescunt: quod ut doceam, non excurram aliò, quam in Galliam nostram, ubi in hoc climate alia vina, in alio alia diversae naturae, sive ex soli qualitate, sive ex racemi natura id fiat, producuntur. Quicquid est, satis nobis constat, vina hinc, quam illic meliora: nec ubiq; aequalia bonitate nasci: imò in eodem vineto vineas alias aliis vini melioris esse feraciores, alias deteriores, quotidianà experientià confirmatur. Sic vinum *de Couffy, d' Hai*, & similia probata sunt Aurelianis salubriora, atque idcirco Regibus nostris congruentiora, quod non ita vaporibus & fumis suis caput feriant, ut alia. Hinc in Oeconomia Regis nostri sancitum est lege domestica, ne Oeconomus cum ad hoc munus vocatur, Aurelianum vinum Regiae Majestati ausit propinare: quod bona fide & jurejurando se praestitutum promittit: Et si Aureliana vina inter caetera sapore quam suavissimo excellent.

Postrema vinorum differentia ex eorum facultatibus & proprietatibus desumitur.

Sed hinc quaeritur quid utilitatis, istarum omnium

nium

nium differentiarum cognitio Medico pariat:  
 Maximam testatur Aëtius tetr. 1. serm. 1. his ver-  
 bis: Quandoquidem verò, inquit, plurimas in  
 vino differentias reperimus, distinguendum est  
 de ipsis, quàm brevissimè id fieri potest. Rubra  
 itaque & crassa ex omnibus ad generandum san-  
 guinem commodissima sunt, ut quæ parva ege-  
 ant in sanguinem transmutatione. Deinde nigra,  
 simulq; dulcia & crassa: Deinde colore qui-  
 dem rufa aut nigra, compage verò crassa & ha-  
 bentia simul adstringentem qualitatem. Hic mi-  
 nus valent alba, simulq; crassa & acerba ad nu-  
 tritionem. Minimè verò omnium alunt, colore  
 alba, compage tenuia & quodammodò aquæ si-  
 milia. Concoquantur autem in ventriculo, &  
 magis distribuuntur dulcia, quàm aultera, utpo-  
 te calidiore vi prædita: sed & ventrem magis  
 subducunt. Ceterum valdè crassa & tardius con-  
 coquantur, & tardius in corpus distribuuntur.  
 Vbi autem ventriculum robustum nacta fuerint,  
 ut probè concoquantur, amplius nutrimentum  
 corpori præbent. Manifestum est autem, quod  
 & alvum sistunt, & urinæ ciendæ incommoda  
 existunt: in quibusdam crassum succum gene-  
 rantes. Quædam ex ipsis etiam jecur & lienem,  
 ac renes obturant: atque inde aliqui in aquam  
 intercutem incidunt: aliqui è calculo laborant  
 ex nimio ipsorum usu & præsertim senes. Tan-  
 dem Aëtius sic concludit: *Optimum vinum est,* &  
*fanis, & ex morbo se recolligentibus, commodis-*  
*simum, quod colore rufum, compage tenuè, & le-*  
*viter subastringens existit.*



*Lib. Meth.  
med. & sa-  
nitatis iuen-  
de.*

Ex his omnibus, ac ex iis quæ ab Hippocrate scripta sunt lib. 3. de ratione victus in morbis acutis, nec non à Galeno in principio commentarii tertii eiusdem libri, aliisque locis, medicus discat, quæ vina meliora, salubriora, ac conservandæ sanitati congruentiora sunt, ut quæ in curam multorum morborum concedantur, tum mera, tum plus aut minus aqua diluta.

Non enim tantum alendo nostro corpori aptum est vinum, aut cordi recreando, & instaurandis ac roborandis spiritibus nostris: Quin & eius facultates ac virtutes ad medicandum curandumque; protenduntur, ut non solum ex Hippocratis testimonio probabimus libro jam citato, Galenoque; eius interprete: sed ex omnium celeberrimorum medicorum, Græcorum, Arabum, & Latinorum uno eodemque; consensu. Quod idcirco in medium proferimus: ut qui nituntur vini tanquam humanæ naturæ noxii usum explorare, desinant antiquorum, quos malè consuluerunt, autoritate, errores suos tueri. Nec desunt & nostra ætate tales medici, cum non ita pridem mihi relatum sit à nobilissimo viro fide digno, & inter Galliæ quæstores ærarios primario (mihique pro meritis colendo) quosdam esse, qui tam absurda, & à veritate antiquorum aliena non erubescant docere, & aliis persuadere velle. Quæ cum ille, dum hoc argumentum tractarem, mihi recitasset, promisi, ex testimonio & consensu antiquorum omnium medicorum me errorem illum, quo imbutus fuerat, facile confutaturum. Vnde arripui occasionem, horum  
fufius

fusus explicandorum, quæ æqui bonique bene-  
volus quivis lector consulat.

Hæc sunt etiam quæ Aretæus inter antiquissi-  
mos Græcos, ab Hippocrate, cuius summus est  
imitator, testatur de usu ac proprietate vini in  
phrenesi etiam, deliquio animi aut syncope sti-  
pata. Sed cum metus sit ne in vaporem humidi-  
tatemque homo dissolvatur, unicum subsidium  
vinum est: celeriter enim substantiam alendo  
instaurat, & quoquo versus ad extremitates usq;  
permeat: tenori tenorem apponit, & spiritum  
torpentem expergeficit: frigiditatem calore tem-  
perat, laxantem madorem adstringit, extrorsum  
erumpentia ac disfluentia coercet: olfactu suavi  
delectat: vires demum fulcire ad vitam proro-  
gandam potest, atque in insania ad animum de-  
mulcendam optimum est. Hæc omnia epotum  
vinum simul præstat, iracundia enim mollescen-  
te animus conquiescit: atque ipsimet ad recrean-  
das vires cibos accipiunt: quin etiam se ipsos ad  
voluptatem replent.

Hæc una tanti viri autoritas satis esse debe-  
ret ad errorem illum diluendum, quo isti sibi  
licere putant aliis imponere: veruntamen alias  
authoritates citabimus, quæ nostram hanc sen-  
tentiam confirmant.

Dum virtutes vini commendo, eiusque pro-  
prietates enarro, nolim inde inferri, omnibus  
nullo discrimine administrandum esse, aut qui-  
busvis ægrotantibus, ut febricitantibus, inflam-  
matione interna laborantibus, & id genus aliis,  
ubi pituitosa, aut alius liquor humectans ac refri-

*Aret. lib 1  
de cur. acut.  
morb. cap. 1  
de cura  
phrenis.*

gerans congruentior sit exhibendus. Idcirco medici prudentia requiritur, ut quibus morbis aptū sit, vinum præscribat, iuxtaque naturam ægrorantis, quam nosse debet, naturam morbi & causarum illius, idoneos potus administret.

Sed ut ostendam vinum sine ulla exceptione longè insignius ac utilius magisq; necessarium alimentum, aquâ: utq̃e diluam erroneam istorum hominum opinionem, proferam iterum aliud Tralliani testimonium, qui 12. lib. cap. 4. de hecticis loquens, iis usum vini concedit, idq̃e non sine moderatione à prudente medico præscripta, qualis ille fuit. Atq; hæc sunt, quæ scribit. Vinum iis qui frigidam siccamq; intemperiem in solidis particulis habent, & marasmo ex morbo (ut vocant) detinentur, exhibere necesse est, ut quos calefacere simul & humectare oporteat: quæ omnia vinum moderatum præstare ipsis potest. Qui verò cum febre marcescunt, præsertim, qui macie torrentur: iis vinum dare cautio est, ut quod eis, si quid aliud, maxime adferetur.

Idem Trall. eodem libro, cap. 3. de syncope tractans hæc scribit: Vinum dare febris quidem causa non oportet: verum ob crudiores materiam superantem eorum, quæ sensim extenuare & calefacere possunt, usus existit. Nihil itaque absurdi est, vinum tenue, quod in corpus facile distribuitur, & nullam manifestam adstrictionem, aut dulcedinem obtinet, exhibere. Ætate verò non nimium recens, neque vetus esto, neque colore nigrum, sed potius subfulvum, & al-

bum,

bum, & substantiâ tenuæ. Cupinus enim ut quàm  
 primùm in venas, totumque corpus distribuatur:  
 præsertim cum vires collapsas, & in periculo  
 interius constitutas, recreare festinamus. Quin  
 etiam, si ab igneis inflammationibus deliqua  
 animi suscitentur, vitæq; periculum subesse  
 cognoveris, vinum mox exhibebis, maxime  
 quod chondro decocto superfuderis, &c.

Vt autem ostendat, quantâ virtute polleat vinum  
 ad instaurandas corporis vires, vel etiam imbecillitas  
 & totas propè prostratas, idem scribit, quæ sequuntur:  
 lib. 7. cap. 14. Sin autem vires urgeant extremorum  
 perfrictiones, convulsionesque, & animi defectio  
 oriatur: salutare est etiam vinum decocto  
 admiscere. Nam vinum (addit) omnium maxime  
 subito & celeriter vires collapsas resocillare  
 potest: ac multos non ex sola illius potione,  
 præter spem, mortis periculum evasisse.

Producendus adhuc nobis hic est alius locus  
 ex eodem Tralliano, insignis & elegans, Vbi,  
 qui in sanitatem corporis & curationem morborum  
 præferunt aquam vino, ipsamque tam protervè  
 respuant ac vituperant, quasi exitiale quid  
 potius, quàm salubre & utile, erroris & falsitatis  
 suæ damnationem audient. Hæc igitur verba  
 sunt Tralliani, dum agit de phrenitide curanda,  
 quæ ad nostram iterum faciunt institutum. Quin  
 & vinum (inquit) quod sitim restinguat, dare  
 phreniticis audendum est, in quibus multæ  
 urgent vigilæ & vires sunt imbecillæ: febres  
 autem nondum vehementiam, neque ardorem

O 5 ha-

,, habent: sed quædam conuocatio urinarum quoque  
 ,, in eis apparet. Præterea illis cum fiducia dandum  
 ,, est, qui per sanitatem quoque vinum amare con-  
 ,, sueverunt, & os ventriculi imbecillum & natura  
 ,, frigidius obtinent. In his enim tempeſtiva eſt  
 ,, vini potio, & omnibus mente alienatis, ſi mo-  
 ,, dicè aſſumatur. Nam ferociam ipſorum mutat,  
 ,, & ferinos mores ad hilaritatem tranſfert, ſom-  
 ,, numque conciliat, eò quod cibum celeriter con-  
 ,, coquat, & in totum corpus diſtribuendum ad-  
 ,, iuvat. In quibus igitur nulla fervens inflammatio  
 ,, aut magnus admodum calor præcordia in-  
 ,, feſtet, & vires infirmentur, audaçter vinum ipſis  
 ,, exhibeto. Majus enim ex eo commodum erit,  
 ,, quàm quæ noxa fore putetur. Si enim vires re-  
 ,, collectæ fuerint, & non collabi permiſſæ, om-  
 ,, nia tentare poſſumus, & multifariam ægro ſuc-  
 ,, currere. Collapſis autem ipſis, omnis medicor-  
 ,, um curatio deſperata erit. Quare metiri conve-  
 ,, nit, & noxam quæ ex vino expectatur, & com-  
 ,, modum: atque ſi plura fuerint, quæ permittant,  
 ,, propinare debes, minorem offenſionem con-  
 ,, temnendo. Fieri enim haud poteſt, ut id quod  
 ,, iuvat, aliqua etiam parte non noceat. Medici  
 ,, autem eſt eiſmodi tum metiri, tum iudicare.  
 ,, Nam ſi uniuerſa moderata quantitate, qualitate,  
 ,, ordine & tempore adhibeantur, totam artem  
 ,, abſolvunt, conſummantque, & finem bonum  
 ,, imponunt.

Atque hæc ſunt, quibus prudens Medicus in-  
 tentus eſſe debet ex conſilio Tralliani, ut uſum  
 vini in graviffimis etiam morbis vel concedat,

vel

vel detrahat, prout viderit expedire, non ut prorsus rejiciat ac damnet, quasi perniciosum quid potius, quàm utile.

Pergamus ad aliarum vini facultatum expositionem, ut tandem finem huic orationi imponamus: Omnibus venenis contrarium est, ut vult Celsus, lib. 8. de re medica cap. 27. Quidam, inquit, post rabiosi canis morsum, protinus in balneum mittunt, ibique patiuntur desudare dum vires corporis sinunt, ulcere adaperto, quo magis ex eo quoque virus destillet: Deinde multo temperatoque vino excipiunt, quod omnibus venenis contrarium est.

Vinum porrò inter omnia alia præsidia, summa est senectutis medicina: quod docet Aëtius tetr. 1. serm. 4. cap. 30. de ratione victus senum: Vinum verò, inquit, senibus utilissimum est. Sit autem ex calidioribus natura, quale est quod substantia quidem tenue est, colore autem flavum, aut flavum. Atque unum quidem hoc maximum bonum senibus accedit, quod calefiunt omnes eorum partes: deinde quod serum sanguinis per urinas purgatur.

Quid præterea de vino dicemus, quod non tantum nutriendo corpori, recreandis & corroborandis cordis viribus, & innumeris ægri tudinibus curandis aptum est: sed & mentis medicamentum optimum est ex Oribasii sententia? Sic enim Oribasius lib. 3. Medic. collect. cap. 7. scribebat; Quin etiam vinum poterit animum quodammodo asserere, quippe cum vinum sit mœroris medicamentum: Atque Helena qui-

- „ quidem mihi videtur hoc crateri infudisse, ut  
 „ inœrorem sedaret.  
 I. dialog de In hoc argumentum Plato quoque dicebat;  
 legibus. „ Equidem, inquit, si infinita commemorares, nun-  
 „ quam inuenies, in quo per jocam, sine omni pror-  
 „ sus periculo, spectare ingenia, sicut in vino, licet.

Satis superque de natura, differentiis & sin-  
 gularibus vini proprietatibus ac facultatibus, ex  
 spiritibus, quibus abundat, ei comparatis, di-  
 ctum est. Similes secundum vinum tritico, ac om-  
 nibus frumentis, granisque ex quibus elicitur  
 farina, insunt: ex quibus sola fermentatione,  
 aquæ vitæ adurentis copia extillari potest, qua-  
 lis ex vino prolicitur; ex fructibus quoque, sed  
 minore copia, eiusdem fermentationis vi, aqua  
 vitæ similis extrahi potest. Quin & per eandem  
 fermentationem duplex potus genus optimum  
 ex pomis & pyris in Normandia conficitur, qui-  
 bus potibus inebriantur etiam, qui immodicè  
 iis utuntur, perinde ac vino: nec non ex illis et-  
 iam ardentissima aqua, ut diximus, educi po-  
 test.

Idem aut similes spectantur effectus in variis  
 cerevisiarum generibus, quæ ex hordeo granisq;  
 aliis concinnantur: quibus potantur Angli, Bel-  
 gæ, & plerique Germani, vini loco, non mi-  
 nus caput afficientes, quàm vinum ipsum: ex  
 quibus etiam aqua vitæ ardentissima educitur,  
 quæ vim in ipsis alimentosam & roborantem la-  
 tere, satis arguit. Propria enim sunt hæc spiri-  
 tuum officia, & effectus, qui idcirco non ab-  
 surdè (sed imprimis virtus ex vino expressa) spi-  
 ritus

ritus & aquæ vitæ à præclaris Philosophis vocantur : quibus cum aqua simplex careat, nullo modo alimentosa, nec corroborans dici potest; nullamque est alimentum, qualecunque fuerit, sive vegetabile, sive animale, quod eiusmodi spirituum non sit particeps : unde ingeniosus artifex, & verè Philosophus, aquam vitæ non extrahat ea ratione & methodo, quam in pharmacopœa nostra Dogmaticorum restituta, cap. de aquarum restitutione, ad educendos ex omnibus granis, seminibus, radicibus, foliis, floribus, spiritus, docuimus. Quod caput de aquis, cum initio eiusdem meæ pharmacopœæ me incipio iam in lucem editum sit, fiet inde, ut integram primo quoque tempore eam typis subjiciendam carem. Ad jam pridem à me factum fuisset, nisi in convitiis quorundam Censorum, tuendi honoris causâ, refellendis, tum infinitis distractis negotiis tempus per integrum annum aliis inserviando perdere, coactus fuisset. Illic videbitur, præsertim in tractatu de signaturis rerum internis, & de præcorum Philosophorum medic. materiæ præparandæ modo, quanta qualiq; sit vini cum sanguine nostro analogia & consensus, quem calorem, quemve motum ex se vini spiritus producat: Quin & ibidem animadvertetur, easdem ex sanguine operationes educi, quæ ex vino elaborantur. Quæ quidem operatio Lunaria maior à Lullio dicitur: veraque est ac vitalis sanguinis anatomia. quæ verus Philosophus in eo longè quid maius apprehendit, quàm quatuor solas illas humorum species, ubique in scholis hæte-

ete-



Genus decantatas. Atque illæ sunt tam elegantes operationes, quas citra causæ cognitionem, nonnulli furiosè impetunt, quibus notè secus mysteria illa patent, quàm cœcis cognita est colorum varietas, de quibus iudicium ferant.

Præter eiusmodi cerevias, pomaria, & pyrraria vina, aliosque id genus potus, quos necessitas invexit variis in locis, nec non utilitas ad alendum corpus: plura alia sunt potuum genera excogitata, quæ & alimenti & medicamenti vires suppleant. Huius generis sunt hydromella, quæ antiquis maximè familiaria fuerunt & usitata. Variè autem concinnantur, quin & nonnulla etiam sunt usque adeò vinosa, ut malvatica vina bonitate & generositate æquent: quod immoderatè potum facilè inebriat, tantumque aut plus etiam, vel potentissimò vino calfaciat: Ex eo magna aquæ ardentis copia, eiusque potentioris, quàm quæ est vini, prolucitur, quamvis ex sola aqua & melle, debita proportione mixtis, debitè exhalatis, fermentatis, & ad solem aliquandiu, vel in cella vinaria, non usque quaque humida decoctis, constet. Hoc idem Hydromel separato spiritu, usque adeò acefcit, ut vini acetum quam fortissimum superet. Denique vires obtinet, ac qualitates admodum calfacientes, ut quod ex materia roris cœlestis ac spiritualis, digestionem in animali, hoc est, apibus jam passæ, partim confectum sit: Quæ quidem apum digestio longè potentior est, omni alia quæ per vegetabilia perficitur: cum & vegetabilium digestio sub animalis dige-

*Hydromel.*

digestione, quod primò herbis pascitur, continetur: Sed de tam eleganti Philosophia, apertius in aliis meis operibus differui, ad quæ lectorem relego, ne toties dicta repetantur.

Multæ sunt aliæ hydromellum species, & simplices, & compositæ, tum in alimentum, tum in medicamentum utiles, de quibus in Pharmacopœa nostra restituta; omnibus satis superq; tractabimus.

Varia etiam ptisanarum genera conficiuntur, quæ in morbis, loco vini usurpantur, quas hic non opus est inferere.

Quin & medicata vinâ multorum generum *Vina medi-*  
 concinnantur: Qua de re consulendus est My-  
 repus inter omnes, sect. 37. cap. 29. Aët. tetr. 1.  
 ferm. 3. cap. 58. 60. & 61. Oribasius lib. 5. medic.  
 collect. cap. 25. Trall. lib. 1. cap. 15. Egineta  
 lib. 1. de re med. cap. 23. & lib. 7. cap. 9. Celsus  
 lib. de re med. 4. cap. 5. De stomachi morbis eô-  
 rumque curatione. Apud illos liceat videre, in-  
 numera vinorum genera, purgantia & alia, quo-  
 rum jam aliquam in pharmacopœa nostra de-  
 scriptionem exhibuimus. Atque hæ sunt variæ  
 utilitates & proprietates vini, aliorumque po-  
 tuum, è quibus facile est perpendere, an ad  
 potus aquarum accedant, & cum iis  
 ullo modo conferri  
 queant.

DE

## DE AQUA.

## Cap. VII.

COMMUNIS aqua (utpote ad elementum aqueum proximè accedens) frigida est & humidæ qualitatis: non caret illa vitali principio, ut nec reliqua omnia creata, prout alibi docuimus: eius usus admodum necessarius est, ac utilis (si quid aliud est) ad vitæ conservationem.

*Vsus aque.* Terra enim eius irrigatione, germina, & fructus producit, quæ alioqui steriles, & infrugifera langueret. Ea aquantur animalia alia cum hominibus, ut sitim extinguant, nec commodè alioqui citra eius usum viverent.

Hac diluitur farina, ut pasta fiat, & panis: nec citra illam edulia in usum hominis coquantur: hæc pariter non parvo usui est ad multos potus alimentosos ac medicamentosos conficiendos in salutem hominis. Denique si huc congerere omnes illius usus, ac commoditates proposuerim, nullus unquam fiet finis. Satis est mihi illius proprietates indagare, quæ diætæ sanitatque conservandæ congruæ ac necessariæ fuerint. In quem finem summè necessaria est medico facultatum illius cognitio. Atq; id ipsum est, quod nos docet Ægineta lib. primo de re medic. cap. 50.

De Aquis, inscripto, quod sic orditur: Oportet etiam (inquit) aquarum virtutis ac vitii peritū esse.

esse. Multi enim usus sunt aquæ, præ omnibus fere rebus aliis, ad omnem victus rationem.

Vt autem bonas ac laudabiles aquas à vitiosis distinguamus, differentiæ illarum primò nobis *Varie differentia aquarum* cognoscendæ sunt: quæ ex sententia Aëtii in *Aet. teor. 7* genere spectatæ, quintuplices numero sunt: aqua *serm. 3. 163* pluvia, fontana, putealis, fluvialis, & stagnosa vel lacunosa: quæ quidem generales differentiæ, in alias specialiores dividendæ sunt. A quæ enim pluvix nomine intelligi potest, quicquid ab aere in terram defluit, aquæ formam obtinens. Quod cum variè accadat, diversas quoque distinctiones, ut necessarias postulat.

Aliæ enim sunt pluvix lenes ac suaves, quæ nulla aeris commotione decidunt: aliæ sunt procellosiores. Præterea nivalium quoq; aquarum, à pluviiis distinctarum, nobis statuendum est discrimen: quæ etsi inter levissimas censentur, quod sublimatæ & destillatæ fuerint, ideoque putrefactæ aut digestæ: hoc nomine tamen inter optimas aquas non sunt reponendæ, ut quæ febricitantibus & ictericis incommodæ & detrimetosæ sint, ut scribit Aëtius eodem loco: Verùm febricitantibus, inquit, & iis qui bilem supernè ac infernè reddunt, & regio morbo, incommoda est. Subiungitq; postea: Quare neq; extergit, neq; concoquit, neq; madefacit, & excretionem impedit: diuturniorq; tardius item concoquitur ac digeritur: De aqua pluvia loquitur. Antea enim dixerat, eam non nisi recentem esse utilem, idq; si trajiceretur aut transcolaretur. Quæ magna est molestia & nimia servitus,

P

in

in potu aquæ. Nec dubium est tamen, quin cister-  
narum aquæ in Italia usitatissimæ, & quæ in Gal-  
lia nunc frequentes esse solent, liberent aquas  
hac traiectionis molestia. Si quidem eiusmodi  
aqua per arenam transfusa, atq; sic repurgata,  
leviorq; reddita inter optimas censetur, sive gu-  
stus, sive valetudinis habeatur ratio.

Quod ad fontanas aquas attinet, usitatissimæ  
sunt omnium, atq; inter optimas connumeran-  
tur. Veruntamen advertendum est accuratè, in  
quam partem fluant, & quo sole spectentur. Si  
enim ab Oriente id fiat, ceteris præstant, ut ait  
Oribasius, humiditate, tenuitate, odoris suavi-  
tate, & moderatè refrigerando, moderateq; ca-  
lesfaciendo. Aëtius loco præcitato in huiusmodi  
aquis exigit, ut per meatum quendam, aut terram  
puram excolentur, calefiant ac refrigerent citis-  
simè. Has ait inter alias esse optimas, nisi ali-  
quod vitium ex cloacis contrahant.

*Note opti-  
marum aqua-  
rum.*

Fontanæ verò aquæ (addit Aëtius) quarum  
fontes ad septentrionem erumpunt ex petris stil-  
lantes, solem aversum habent, incoctiles ac tar-  
di transitus sunt, tardeq; calefiunt & frigesunt,  
idcirco aliis deteriores sunt: Quæ ad Occiden-  
tem vergunt, ut ait Oribasius, violentæ sunt, &  
refrigeratione, & duritie. Quæ ad meridiem  
spectant, magis salæ sunt, & calidiores, & ad  
mejendum non idoneæ, sed ad descendendum  
per intestina promptiores.

Aqua ex puteis vivas scaturigines habenti-  
bus, ex quibus in horas hauritur aqua, si nul-  
lum aliunde vitium accedat, inter bonas cen-  
setur,

tur, & quibusdam hominum naturis congrua est. De ea sic scribebat Aetius eodem libro & capite: At puteana, inquit, frigida est, terrâ difficulter excernitur, agrè digeritur: propterea aestuoso stomacho aut ventri commodior est, quàm fontana.

In examen aquarum fluvialium & putealium, naturæ terrarum, & loca unde scaturiunt, nobis imprimis observanda sunt: sive sit locus planus & campestris: sive monticulosus, aut etiam montanus: Nam qui fontes aut putei in planis locis siti, in suo nativo solo scaturigines nacti sunt, minus commodas ac salubres aquas producant, quàm quæ ex altioribus & montanis locis decurrunt. Ut enim scribit Oribasius libro iam citato, colles & montes ad bonas aquas eructandas potiores sunt humiliore & planiore solo. Nam & puriores & tenuiores, ac odoratione, dulcedineque: suaviores aquas emittunt.

Distinguenda porrò sunt eiusmodi loca. Quædam enim sunt plana quidem, sed sub quibus rupes delitescunt, ex quibus aquæ frigidiores emergunt, quàm ubi nullæ sunt. Quædam sunt arenosa, aut pingua & opima arva, ex quibus quæ scaturiunt origines, semper meliores aliis habentur.

Quod verò ad eas aquas attinet, quæ ex montibus & collibus delabuntur, cum alii montes aut colles sint terrei, (ut ibidem scribit Oribasius) alii petrosi, pro varia natura diversas etiam aquas emittunt. Terrei siquidem ferunt præstantiores, & mollitie, & minoris frigiditatis: Saxeæ

aquas habent deteriores, tum duritie, tum frigore: Puriores tamen, quam alia sunt, minimumque habent subsistentiæ.

De fluvialibus verò & stagnosis aquis Aëtius loquens, eodem ipsas ordine collocat, cum sic scribit: Fluviales, inquit, aquæ & stagninæ, omnes malæ sunt, Nili aquâ exceptâ: hæc enim (addit) omnibus virtutibus exornata est. In summa, mirum in modum laudat fluminis illius aquam: aqua cum procul distemus, parùm tot illius laudes nobis conferunt. Hinc tamen inferre possumus, cum istud flumen lutosus sit, quàm arenosus, à quo tota Ægypti regio (ut ferunt historiæ) quotannis, cum ab alveo suo excurrit, impinguatur: omnes fluviorum pingues aquas, pari modo, aliis ex torrente arenoso profluentibus, esse præferendas. Hinc fit, ut Sequanæ lutosa & pinguis, Ligerinam aquam sabulosam bonitate superet: Non enim ex Ligeri exundante impinguntur arva, quæ potius ad eò arena conteguntur, ut inde sterilecant: At cum Sequana lutosam aquam & pinguem, per opima arva transfluens, obtineat, meliorem idcirco exhibet aquam, tum quod onera ferat graviora, quàm alii Galliæ fluvii, tum quod equos impinguet, leguminaq; citius, & melius coquat, quæ bonæ aquæ certissima sunt indicia, ut paulò post dicemus. Hinc concludimus inter optimas recensendas esse Sequanæ aquas, præsertim si ab hypostasi sua repurgatæ fuerint, aut in cisternas depurandæ infundantur.

*Lib. 3. de*

Celsus fluviorum aquas, nec ipse eodem loco, quo

quo stagninas statuit, quemadmodum nec Aëtius: *re medis. cap. 18.*  
 At secundo loco fontanas illas æstimat, putrealibus etiam eas præferens. De stagnosis verò ac palustribus, quæ quiescunt, nec moventur, ita ut mortuæ videantur, censet inter pessimas & summè noxias esse reponendas. Quare (ut inquit Aëtius) nunquam talis aqua, alia præsentè debilibus exhibenda est.

Hæ sunt omnes aquarum differentia, & qua ratione vitiosæ à bonis secernendæ sint: quarum conditiones & qualitates propriæ, ut verè bonæ dici possint, huiusmodi esse debent, nempe ut bona aqua sit levis, pellucida, limpidà, & oculis grata, ut omni sapore & odore, aliave id genus qualitate careat: quæ tamen palatum delectet: ut sitim facillè sedet: ut parum diu ventriculo immoretur; ut promptè incalcescat, promptè refrigeretur: quæ hyeme calida sit, æstate gelida: qua legumina facillè, & citò, nec non carnes, reliquaq; edulia percoquantur. Ea etiam (inquit Aëtius) bona est, quæ cibos in ventre bene concoquit. Hæ omnes notæ, bonitatem aquæ significant: quæ tamen pro variis gradibus illarum conditionum, vel melior, vel deterior redditur.

Quæ bona vel mala inferat humano corpori aqua simplex & cruda, idem Aëtius eodem libro abundè edocet: ubi tamen quæstionem reticet, *an aqua elementum sit, nec ne: an nutriat, nec ne, num alimenti vehiculum sit.* Non est, inquit, propositum hic quærere. Ut tamen magnam eius utilitatem ostendat, quam supra exposuimus.



initio huius capituli, hæc addit: Quod verò dicere necessarium est, hoc est, quod sine aqua alimentum concoqui non potest, sicut neque citra aquam, quicquam commodè coqui potest.

*Lib. 5. med. collect. c. 1.* Oribasius Hippocratis sententiam referens, quæstionem solvit, quam Aetius videtur de industria subtrivisse, aut in dubium vocasse. Sic enim scribit, Porro aquam non alere, sed vehiculum tantummodò alimenti esse, & Hippocrates & ceteri præstantissimi medici dixerunt: ob eamque causam non potest vitalem facultatem roborare; & hoc fuit in causa, ut Hippocrates ab aquæ usû in ægrotantibus abstinens, ad mullam, oxymel & vinum se contulerit &c.

Quæ Oribasius ex Hippocrate, nec non etiam Galeno, in commentario de ratione victus in morbis acutis transcripsit. Sequuntur verba Hippocratis, quæ postquam de vini usû, etiam oligophori, de hydromelite & oxymelite, usitatis potibus, & in multis acutis morbis concessis, differuit, de aqua subiicit: Aquæ quæ in acutis bibitur, nullum sanè aliud habeo, quod concedam officium. Neque enim in peripneumonicis rursim sedat, neque sputum educit: imò ceteris minùs, si quis aquæ potionem utatur: verùm si inter oxymel & mullam parùm aquæ instilletur, ob qualitatis passionum transmutationem sputum educit &c.

Galenus in suo commentario addit, quod sequitur, quodque Oribasius ex ipso mutuatus est ad verbum, in eo textu, quem supra citavimus. Hæc igitur (de aqua optima verba faciens)

eiens) quanquam optima sit, multo tamen *Quales autem*  
 tempore in ventriculo manet, fluctuationesque *qua pota*  
 plurimas parit: quo fit ut cum biliosus ventri- *proprietates*  
 culus fuerit, corrumpatur & illa. Præterea cum  
 ex ventriculo ad ieiunum intestinum ægrè per-  
 veniat, non facillè distribuitur, neque in hepar,  
 & minùs in renes, thoracem, & pulmonem:  
 Quo fit ut neque urinas movere possit, neque  
 sputum educere: imò neque per totum corpus  
 molitur transpirationes: id namque substan-  
 tiæ, quæ tenuium sit partium, opus est, calidæq;  
 non frigidæ, nec crassarum partium. Neq; præ-  
 terea sitim sedat, quod in amplis, tum ventris,  
 tum intestinorum animalis instrumentis, plus-  
 culo maneat tempore: neq; prorsus imas pene-  
 trat partes, neque siccitatem humectat. Quòd  
 autem non alat, antè est dictum: quo fit ut neq;  
 vitalem facultatem roborare possit: Atque ea *Aqua vi-*  
 est causa, propter quam Hippocrates, ad mul- *talis faculta-*  
 sam, oxymeli & vinum se contulit, in ægris ab *te caret.*  
 aqua simplici abstinentibus. Illud ipsum est  
 quod Hippocratis interpretes Galenus docuit,  
 cum scripsit, aquam nullam habere alendi facul-  
 tatem, his verbis: At quæ nullo pacto nutriunt  
 (ut aqua) ea neq; virtutem habere, neq; imbecil-  
 litate, neq; roborare quispiam verè dixerit, nisi  
 id aliquando per accidens contingat. Aqua sci-  
 licet non ut alimentum vires recreat: sed benè,  
 ut medicamentum ad temperamenti symmetri-  
 am, quæ propter ipsius immoderationem imbe-  
 cilla sunt, reducens.

Ex verbis Hippocratis & Galeni, primo ap-  
 pulsus,

P 4

pulsus,

pulsu, nullius usus, nec effectus, aquam quis dixerit ad alendum; prout expressis verbis scriptum legitur: imò ne in medicamento quidem usum transire; veruntamen si attentè expendantur sententiæ & distingantur, ut par est, satis constabit, nec ab Hippocrate, nec Galeno usum aquæ in medicamentum, explodi. Quin argu-

*Num aque  
usus aliquis  
sit in medi-  
camentum.*

*Lib. de vi-  
tus rat. in  
morbis acu-  
tis.*

mentum ipsius libri Hippocratis, & tota illius tractatio contrarium docet, præsertim cum hæc scribit: In quibus autem maximè utendum sit aqua, & quando valde multa, & quando gelida & quando calida, partim quidem antea dictum est: partim verò suo tempore dicitur. Quin & aliis locis idem Hippocrates censet aquam inter alia, ad vitam summè esse necessariam, etsi in curam morborum plures alias potiones commendet, cum ipsa compositas, ut ptisanam, hydromeli, oxymeli: & quæ ab herbis viridibus, uvis pãsis, vinaceis, pyris, cnico, myrtis, panico, & aliis parantur: (ut eodem libro scribit) quas quidem simplicis aquæ potui præfert ob rationes superius allatas.

Hoc ipsum hodiè adhuc inter nos in usu est inter medicandum: ut scilicet in pleuritidibus, febribus ardentibus, propinetur ægro citius, ptisana, aut similis alius potus, mediocriter detergens & humectans, quàm simplex aqua frigida: quam tamen ego quicquid dicant alii, naturæ vitalis ac alimentosæ esse participem censeo:

*Cur aqua  
vita parti-  
ceps esse di-  
catur.*

ut quæ ad naturam elementi sui proximè accedat: quæq; benedictionis fructum ferat, quam Deus illi impertitus est, cum iussit, ut aqua pro-

duce-

ducerent reptile animæ viventis, &c. quæ quidem benedictio permanet adhuc, & permanebit in finem seculorum. Huius aquæ vitalis fidem faciunt, quæ construuntur privata vivaria ad asservandos pisces: qui licet voraces sint, & ex præda aliorum piscium victitent: qualis est Lucius, ingentes truttæ, & id genus alii, tamen diu in vita persistant, citra prædam ullam sola aqua vitam foventes: quæ illis foret inutilis, si vitali omni spiritu, & alimentosa facultate, destituerentur.

Nolim tamen inferre aquam, vino aliisque *Aqua mi-  
nus vitalis  
spiritus pos-  
sides vino  
& alijs po-  
tibus.* potibus, æquales nutriendi habere facultates: quos necessitas ad conservationem vitæ in usum nostrum excogitavit, quod & salubriores essent, & magis alerent, quàm potus aquæ: Quæ quamvis omnibus sit communis, ea tamen non contenti homines, alios sibi potus meliores, maiorisque alimenti indagare omni ingenio non desierunt, prout necessitate adacti fuerunt. Sic Americani, aliæq; barbaræ gentes, vineæ plantandæ ac colendæ imperiti, ex succis fructuum quarundam arborum, portiones concinnare in usum compulsi sunt: quemadmodum & illi apud quos vina nasci nequeunt ob caloris defectum, & terræ repugnantiam, quales diximus esse cereviasas, pomaria, pyraria, & id genus alia.

Atq; hæc de aqua, pane & vino, nec non aliis alimentis, quæ præcipua sunt cibi & potus fundamenta, satis superq; dicta sint: Restat, ut quæ vel bona vel mala per temperatum, aut immoderatum eorum usum homini accidant, exponamus.

DE VARIIS SOBRIETATIS,  
ac gulæ ebrietatisve effectis.

Cap. VIII.

QVEM AD MODVM ad conservandam ac prorogandam vitam, nihil utilius magisve necessarium, temperantiâ ac sobrietate : Sic contra intemperantiâ (quæ dicitur medicorum nutritrix) aut ingluvie ac ebrietate nihil perniciosius : quæ idcirco vitia nunquam satis sunt hominibus execranda & detestanda. Vbi enim tanta spurcicies vitiorum eiusmodi, mundum ingressa est; statim hominis deformitas & miseria apparuit, qui cum inter creata omnia (utpote creaturarum omnium designatus princeps) esset perfectissimus, ideoque inter omnia animalia temperatissimus ac integræ sanitatis : intemperantiâ sua successu temporis, factus est animalium omnium inferrimus : ut qui longè pluribus ac gravioribus quàm reliquæ omnes simul creaturæ, morbis sit obnoxius.

*Intemperantia est  
fons & origo  
plurimum  
morborum.*

Fuerunt certè patres nostri prisca seculi, longè temperantiores, ut qui planè lacte, melle, fructibus, herbis contenti, luxum & delicias hodiernas respuerint, & detestati sint. Hinc fit, ut salubrius vixerint, & diutius.

Et quanta isthæc luxuria est? quantus excessus, ut fercula ferculis, acetaria acetariis, fructus fructibus, cruda coctis, & in prima, & in  
secun-

secunda mensa, tertia etiam superaddantur? Pisces, carnes, recentes, falsi, variorum generum assa, elixa conchylia, tardi, ac (ne quid excidat) multa farciminum, minutalium, placentarum, operis pistorii genera, uno & eodem epulo ingurgitentur, aut ad multam satietatem vorentur? Quis ignorat ex tanta ciborum varietate in ventriculo promiscuè congesta infirmitas turbas excitari, dum alia citius, alia tardius mollescunt, & in corpus dividuntur, (ut venerandus scribit Hippocrates) Hanc ob causam scripsit Plinius, simplicem cibum homini esse utilissimum, contra verò ingluviem ac intemperantiam detrimentosissimam ac perniciosissimam. Hinc etiam Seneca dicebat, *Diversa Cibaria inquant, & non alunt.*

*Cur simplex  
cibus salu-  
berrimus.*

Hæc utique vitia, vel multis etiam barbaris innotuisse satis constat, qui cum perniciem huiusmodi intemperantiæ, vitæ suæ & valetudini, infestam agnoscerent, ab eiusmodi ingluvie idè abstinerebant, ut sanitati consulerent: non ut Dei mandatis, quem nullum noverant, obtemperarent. Tales fuerunt *Samanai populi, Brackmanni, Essæi, ex Iudaorum stirpe oriundi*, ut scribit Iosephus.

*Lib. 2. de  
bel. Iud.*

Perfæ olim tanta moderatione & sobrietate usi sunt in sua victus ratione, ut (quemadmodum scribit Xenophon) apud ipsos non solum ex-  
puere & emungi, & flatus plenos videri turpe haberetur: sed etiam vel meiendi, vel alterius allicuius eiusmodi rei gratia, euntem aliquo conspici: quod præstare non possent, ut ad idem

*Lib. de Inst.  
Cyri.*

*Honestatis  
studium quæ-  
tum in ve-*

Xeno-

*seribus Per-* Xenophon) nisi & modico nutrimento uteren-  
*sis.* tur, & humorem laborando ita consumerent, ut  
aliò quopiam secederet.

*Arabum* Idem de Arabib. scribit Iovius, Frugi, inquit,  
*natura.* in convictu sunt homines: nulla cibi intempe-  
rie vires alunt: temperantiâ valetudinem tuen-  
tur, multaq; exercitatione: ad invictum robur  
habiles artus confirmant.

Quæ inter Græcos emicuit magna sobrietas,  
apparet ex legibus, quæ inter primos Athenien-  
ses & Lacedæmonios severæ in luxum & intem-  
perantiam à Lycurgo & Solone sancitæ fuerunt:  
quæ quidem longo satis temporis curriculo in-  
ter illos viguerunt: at ubi delitiæ in eorum Re-  
pub. irreplerunt, aliorumq; Græcorum, utpote  
Ionum (quos Valerius Max. primos secundorum  
ferculorum, hoc est secundæ mensæ & bellario-  
rum inventores fuisse narrat) exemplis cor-  
rupti, se resq; suas miserè perdiderunt: sic Spar-  
tana civitas (ut idem scribit Valerius) severis-  
simis Lycurgi legib. obtemperans aliquandiu  
civium suorum oculos à contemplanda Asia re-  
traxerat, ne illecebris Asiaticis capta ad delicati-  
us vitæ genus delaberentur, Ceteri verò Græci  
pariter ad immodicos sumptus, & omnia non  
necessaria voluptatis genera deflexerunt.

*Inventores*  
*secundarum*  
*mensarum*  
*& bellario-*  
*rum qui?*

*Sobrietas* Prisci Romani inter alios populos apprime  
*Romanorū.* erant sobrii. Nam (ut ait Plinius) in agris hor-  
*lib. 19. c. 4.* tus suos habebant, & ex hortis vivebant: dam-  
nantes pulmentaria, quæ alio egerent pulmen-  
tario. Horti maxime placebant, quia non ege-  
rent igni, parcerentq; ligno, unde & acetaria di-  
cta,

sta. Tandem tamen (ut postea videbimus) sic intemperantiæ & deliciis addicti fuerunt, ut plañe essent illis enormis ac monstruosus luxus, & immoderata comessationes occasio interitus & excidii.

Satis in genere de sobrietate scripsimus: videamus nunc, quam præclaris multis ac celebribus viris privatim ea cordi fuerit, ut eorum exemplis discamus esse frugi.

Zeno Cittiaeus, & Aristippus Cyrenæus, utque adeo frugalitatem ac temperantiam coluerunt, ut ex illo natum sit proverbium, Zenone temperantior est; hic vero qui Socratis fuit discipulus, non tantum abstinens: sed abstinentia ipsa dictus.

*Exemplum  
sobrietatis.*

*Musonius  
lib. de alim.  
Suidas La-  
ert. lib. 2.*

Hæc sunt quæ de Socrate scribit Laërtius, cum ab amico admoneretur, quod excepturus hospites, tenuem admodum fecisset apparatus: Si boni sunt, inquit, satis erit: si mali, plus satis: frugalitate certè, & temperantia sua effecit, ut cum Athenas pestis sæpenumero exagitaret, ipse nunquam ægrotarit.

Epaminondas, ut scribit Cælius, inter huius ordinis frugi laudatos viros, sobrietate & temperantia summè claruit: cuiusmodi fuit etiam Carus & Cicero inter Romanos, ut ex eorum vita à Plutarcho descripta satis liquet.

*Lib. 6. cap.  
6. ant. lect.*

Vt tandem hominum frugi ac temperantiam colentium finiamus exempla: atque doceamus quam utilis & necessaria sit in conservationem vitæ frugalitas ac sobrietas: utque porro Ethnorum exempla nobis præluceant: quæ nos, ut

verum



*Historia in  
sobrietatis  
laudem.*

verum Deum cognoscentes ac colentes, ad officium revocent, nec patiantur hisce virtutibus illustrem, imò superiores, subiiciemus tandem historiam, ab Adriano Berlando enarratam.

Is de quo agitur, vocabatur Pyrrhniculus Vasco, qui peregrè iter faciens, cum ad meritariam tabernam venisset, & apposita esset cœna omni ex parte olitoria, cum vino dilutissimo: omniaque administrarentur quàm parcissimè: finita cœna, iussit ad se vocari medicum, ad mercedem capiendam. Igitur Caupo cum respondisset; Ecquid, malum, in viculo agresti medicum requiris. Ibi ille. Num, ô bone, te ipsum ignoras? quò sit igitur merces operæ suæ par, medici pretium accipe, non cauponis: Sensit autem (addit Adrianus) frugalitatem sobrietatemque optimam hominis esse medicinam.

*Exempla  
intemperan-  
tia.*

Iam verò ostendamus, qui sicut intemperantiæ effectus: à qua præter valetudinis interitum, nihil aliud expectandum est. Hos autem effectus patefaciemus contrariis gulosorum ac ebriorum exemplis, quæ in medium producemus: ut appareat quam turpis, foeda ac ingloria illorum adhuc memoria scæteat, & proinde eiusmodi tam horrenda vitia tanquam pestilens venenum fugiamus ac detestemur.

Quanta isthæc vecordia atque insania est, nos in voluntarium interitum, quem nobis imminentem cernimus, præcipites dare? At quid aliud est, quam in exitium voluntarium ruere, in gluviei & ebrietati indulgere?

Cleo-

Cleomenes intemperantia sua enormi ac fœda ebrietate, quibus inter Scythas versando (comestationibus ac comotationibus deditos) assueverat, tandem variis obrutus est morbis, immaturè senescens: arthriticis cruciatibus distortus, & omni ratione sæpius destitutus, ac mente alienus. Gens enim illa Scythica usque adeò intemperans ac vino addicta est, siue sint viri, siue mulieres, ut non tantum ad guttur usque hauriant, & cum voluptate revomant: at vestes etiam suas tam grato liquore perfundant, præclarum hoc ac beatæ vitæ genus existimantes, ut scribit Cælius. Hæc vini perfusio *κατασκήδαση* dicebatur, quasi aspergere, ut vult Suidas.

*Intemperantia Cleomenis Aelian. lib. 2. de var. hist. Polyb. lib. 5. hist.*

Ex simili vitio Lacides quidam, philosophus, paralytum incurrit, qua interiit. Quin & Q. Ennius septuagenarius, pari vitio deditus cum magnis cruciatibus & arthriticis doloribus intemperantia & ebrietate contractis miserè vitam finivit: de quo sic scribebat idem Cælius:

*Lib. 25. 6. ant. lect.*

*Ennius ipse pater dum pocula siccant iniqua,  
Hec vitio tales fertur meruisse dolores.*

*Lib. 28. c. 30. ant. lect.*

Aristoteles in politicis mentionem facit immensi Syracusanorum luxûs, addens Diõnyssium minorem nonnunquam ad nonagesimum usque diem, ebrium perseverasse, atque ob eam rem cæcutientibus ac vitiosis oculis fuisse. Atque hæc sunt mala, quæ ingluvies & ebrietas corpori procreant.

Et ut animum quoque attingamus, in prima acie illos collocabimus, qui monstra potius quam

*Ael. lib. 2. de var. hist.*

*Herod. li. 2  
Exemplum  
ebrietatis  
punita.*

quam homines dici debent: ac imprimis legamus apud Ælianum & Herodotum præclaram, scilicet Mycerini cuiusdam Ægyptii, mortem: cui cum vaticinium Latonæ è Bute urbe afferretur, brevitatem vitæ prædicens, oraculum eludere volens, tempus duplicando, noctes adiciens diebus, vigiliisque agens poculis indulgebatur.

Quin & memoranda ac faceta duo Epitaphia in gulosorum ac ebriorum totius orbis principes conscripta, Timocreontem Rhodium, & Bonosum Hispanum, adiciamus: prioris Epitaphium hoc ferebat:

*Multa bibens, & multa vorans, mala multaq; dicens  
Ipse viris, iaceo Timocreon Rhodius.*

*Extrema  
ebrietatis  
monstrum.*

De posterioris verò origine Valer. Aurelianus Imperator, solebat facetum hoc dictum proferre, *Non ut vivat natus est, sed ut bibat.* Cuspianus aliiq; de hoc guloso monstro, has laudes prædicant: *Quantum, inquam, bibit, tantum minxit: nec unquam pectore, aut vesica gravatus est, veratro crapulam eiicere solitus: imperium in Gallos arripuit, victusque à Probo, laqueo vitam finivit.* Tunc quidem iocus exitit, Amphoram pendere, non hominem.

Legere licet apud Ciceronem & Plutarchum, quanta ignominia & dedecore exceptus Antonius Triumvir, qui nimium potus, dum munus suum publicè obiret, coram universo populo Romano, crapulam turpissimè, & maximo pudore evomit: gremium suum totumq; tribunal incoctæ cœnæ frustis, vinumq; redolentibus replevit.

Notus

Notus bibulis est Philoxenus Euricidis filius cum suo collo gruis, ut tradit Theophilus; & quidam Melanthus, ut scribit Athenæus: ipseque Aristoteles in libris Ethicorum. *L. 1. cap. 3.*

Alii fuerunt, qui terra marique has delicias quæsierunt: summum bonum in hac sua voluptate collocantes. Talis fuit Archestratus quidam, de quo idem Athenæus lib. 2. c. 2. qui non minori studio, ubi singula edulia optima nascerentur, in gastrologia sua exposuit, quàm qui descriptiones orbis & navigationes aggrediuntur. Hunc Chrysippus Philosophus, ducem fuisse Epicuro, eiusque discipulis, testatur

*Archestra-  
tus scribit  
lib. de arte  
coquinaria.*

Huius farinae fuit quidam Suirrigalus, Lituaniæ dux, qui nullum unquam iter peregrè suscipiebat, quin dispensatorem percontaretur, an librum quem de arte coquinaria componi curaverat, secum ferret. Cœna ab illo in sex horas ad minimum prætrahebatur, ferulis non minus CXXX. utebatur, ut testatur Æneas Sylvius lib. 2. com. in Panormit. At hæc de gulosis, vinoque & ingluviei deditis, egregia facinora ab authoribus, fide dignis, enarrantur: quorum fama in æternum illis dedecori futura est.

*Monstro-  
sum gula  
& inglu-  
viei exem-  
plum.*

Sed duobus istis gulæ principibus huius generis comitem addamus, Apicium quendam Romanum: quem scribit Seneca Minturnam profectum, ut squillis vesceretur: Alexandriam ut astacis: in Africam transmittens squillarum causa, ubi nullas reperit, provinciam execratum, atque ita regredi instituisse, ne unquam terras illas attingeret. Atque hæc totius gulosi aliorumque

*Apicii Ro-  
mani inglu-  
vies.*

Q. simi-

fimilium gloria, scilicet, percelebris est.

*Convivia  
sumptuosa  
Imperatorum  
Vitellij & Antonini  
Heliogabali.*

Omitto sponte enormes apparatus, ac sumptuosiora, aut potius monstruosiora Imperatorum Vitellij, & Antonini Heliogabali convivia, ex sacrorum piscium jecinoribus, murænarum lacte, Phasianorum ac pavonum cerebellis, Phœnicopterorum, pavonum, & lusciniarum linguis, atque id genus inauditis ac inusitatis, maximorumque sumptuum edulii parata atq; confecta: quibus illorum mensæ replebantur, ut refert Suetonius, nec non Cœlius lib. 28. cap. 4: ant. lect.

Hæc duo exempla duorum summe gulæ, ebrietati, ac intemperantiæ addictorum, superaddimus, ut tanto magis ab hoc vitio abhorreamus, unde tot corporis animique mala proignuntur: frugalitatemq; ac sobrietatem amplectamur, quibus & vita, & honos hominum frugi conservatur.

## DE VIGILIA ET SOMNO.

### Cap. IX.

**D** Bernardo familiare dictum erat, dormientem monachum Deo mortuum esse, neque sibi neque ulli utilem. Ex lege igitur contrariorum inferre possumus, vigilantem monachum Deo vivere, nec non & sibi & aliis usui esse. Quod utique non tantum de iis, qui religionis

voto in monasteriis degunt, commodè dici ac pronuciari potest: sed de reliquis etiam omnibus, cuiuscunque ordinis & conditionis tandem homines ipsi fuerint. Potissimum enim in vigiliis creata est lux diei: cui si succedat nox in quietem, id in animalium potius gratiam à Deo factum est, quàm hominum, qui perpetuis vigiliis, in contemplandis admirandisque operibus summi opificis, illiusque maximis decantandis laudibus versari debent: etsi quieti etiam hominis aliquot horas Deus concesserit ad refocilandam naturam, & actiones, quæ communis vitæ conservandæ gratiâ necessariò suscipiuntur, commodiùs obeundas. Sic enim scriptum legitur:

*Luce vigent operosa artes, ut miles in arma*

*Luce, gemunt fessi sub iuga luce boves.*

*Delia non noctu venatur: nocte quiescunt*

*Pulpita: sed luce est docta Minerva vigil.*

*Luce minax Pallas: vigilata quot bona lucis*

*Corpora, di, sensus, ingenium, ars, vigent.*

Vnde liquidò constat, quàm longè vigilia sit somno anteponenda, & quomodo horum alterum altero sit magis appetendum, magisque necessarium ac utile, in quibusvis scientiarum generibus. Idcirco posthabito ordine illo medicorum, quo somnùs præmittitur vigiliæ, nos contra sermonein inchoabimus à vigilia, eique priorem locum destinabimus.

Vt igitur demonstremus, qua ratione præstantiæ nobilitate vigilia somno præluceat, nos illum, vel etiam eximie maximæque dignitatis

*Commendatio vigiliarum.*

Q

vi-

virum, vigilantem, attentum ac diligentem appellamus, quem singulari honoris laudisve titulo ornatum cupimus: cum secus, si parum honorificè de aliquo sentire volumus, & stupiditatis aliquod inertiaeq; exemplar introducere, segnem & somniculosum eiusmodi hominem nuncupamus.

*Iliad. 2.*

Hoc enim nomine notamus humani ingenii extremam aliquam & deplorandam tarditatem, crassitiemq;: quandoquidem vigilantia semper præ se ferat laudem & gloriam, individuamque comitem habeat singularem ingenii promptitudinem ac eminentiam. Homerus Iovem fingit continuo vigilantem: ut patet ex his versibus:

*Tum reliquos omnes divosq; hominesq; tenebat  
Pernox somnus: at infomnis Saturnius unus  
Pectore sollicitoolvebat &c.*

Eodem elogio extollit Agamemnonem, quem, dum reliqui duces alto proflarent pectore somnum: solum interea indefessis vigiliis, noctem infomnem, transegisse laudat. Quod idem Virgilius in suo *Ænea* imitatus est. Ideoq; vigilantia laudem solis principibus viris competere, testatus est idem Homerus, eo versu, quem Erasmus inter proverbia esse voluit:

*Yo. Iliad.*

*Οὐχὲν πανυχίας εὐδῆν βελιφβρον αἰδῆσθαι.*

*Turpe duci totam somno consumere noctem.*

*Artaxerxes vigilans.*

Artaxerxes magnus, ne ocio tempus perderet, commentariis noctu conscribendis rerum gestarum invigilasse, notum est.

*Epaminondas.*

Epaminondas celeberrimus ille Thebarum Dux,

Dux, ac princeps magnanimus, intere à dum ci-  
 ves Thebani petulantes, nimis genio suo ac luxui  
 indulgerent: solus vigil (ut scribit Plutarchus)  
 ac sobrius arma & urbis moenia perlustrabat.  
 Rogatus verò, cur id faceret, Respondit: sobri-  
 um esse se, & vigilare, quò reliquis liceret temu-  
 lentos esse ac dormire. Vnde summam existima-  
 tionem, & immortale nomen consecutus est.

Cuius & alii forti & generoso animo viri imi-  
 tati sunt vestigia: qualis fuit inter alios Philoso-  
 phos Plato, qui, ut scribit Cœlius, non plus dor-  
 mire solebat, quàm quod satis esset ad evita-  
 dum ex nimia vigilia malam habitudinem. Cete-  
 ros etiam admonere solebat, ut nocte surgerent,  
 ad res tum publicas, tum privatas obeundas.  
 Somnum enim immodicum, & corpori, & ani-  
 mo obesse dicebat, parumq; inter mortuum &  
 dormientem interesse. Itaq; ut quisq; vivere &  
 sentire cuperet, sic vigilare oportere, quantum  
 salva corporis valetudine fieri posset.

Proposuimus breviter vigilantia encomia &  
 exempla: videamus si lubet, eius moderatæ in  
 corpore humano commoda, & contrariò ex ab-  
 usu incommoda.

Mediocres enim & modicæ, spirituum distri-  
 butionem per totius corporis partes adiuvant,  
 sensibus stuporem torporemq; excutiant, quo  
 singulæ corporis facultates, naturalis, vitalis, &  
 animalis, promptius sua obeant munia: earumq;  
 beneficio legitima & naturalis alimentorù con-  
 coctio ac digestio perficiatur: superfluitates au-  
 tem & excrementa ex corpore tanquam noxia  
 pellantur.

Q 3

Sed

*das sobrius  
& vigilans.  
Lib. aduer-  
sus Ducem  
imperitum.*

*Lib. 30. c. 9  
ant. c. 1.  
Platonis vi-  
gilantia.*

*Commoda  
vigiliarum  
moderata-  
rum.*



Sed de his plura apud Oribasium lib. 6. Medic. Collect. c. 6. ex professo de harum usu ibi tractantem, ex quo ad stabilienda ea, quæ diximus, hîc annotare nonnulla placuit. Vigilia, inquit ille, plenitudinem per halitum digerit, quæ in ventre sunt, minuit, & ut per partes infernas exeant, præparat: languorem dissolvit, gravitatem dispensat, resoluta corrigit, & robur naturæ atque animo adjungit, sudores cohibet, &c. En præclara illa & insignia proprietatum dona, quibus vigilia ad præscriptam medicocri-  
 ratis naturæque legem moderatæ insigniuntur: utpote per quas corpus nostrum in convenienti temperiei symmetriâ, bonæque valetudine perpetuò conservetur, quemadmodum id palàm ex illarum effectis apparet. Verùm si immoderatæ, naturæ præscriptos terminos transgrediantur, à quacunque etiam causa accidentali id fiat, sive ea sit interna, sive externa: statim temperamentum hominis mutatur: facies pallefcere incipit, corpus macie contabescere: oculi in capite concavi cum austero & tristi vultu: frons vel serenissima ac placidissima, deformes anilesque contrahit rugas: omnes facultates naturales depravantur: unde harum vitio mala & perversa concoctio procreat crudorum ac malignorum humorum copiam: Sic deinceps vitales attenuantur vires: nec hinc animales excipiuntur, sed etiam læduntur adeò, ab impetuoso illo & hostili humorum incurfu, ut corrupta vitiatæque cerebri temperie, sensus tam interiores, quàm exteriores à naturali insitaque agendi ratione deficiant

ac

*Incommoda  
vigiliarum  
incommoda*

ac aberrent, ac sæpenumero actio illorum omnino pervertatur. Humores enim & spiritus nimium calefacti & inflammati, progignunt omnis generis febres ardentes, & siccas ægritudines: quæ in cerebro fuscitant phrenesin, maniam, deliria & id genus alia: Hinc non immerito eius generis vigiliæ Plinius refert inter corporis mala. In quare ad evitandos præcavendosque huiusmodi & similes errores, inædici industria & prudentia plurimum valet.

Oporet igitur medicum, ad consequendum scopum suum, imprimis indagare ac nosse earum causas quæ ut plurimum secundum Actuarii à nimia siccitate & caliditate oriuntur. Quandoquidem, inquit, quæ desiccare consueverunt, hæc sæapte natura vigiliæ introducunt.

*Causa in-  
modicorum  
vigiliarum.  
Lib. 2. c. 12*

Aëtius eiusdem opinionis tetr. 2. serm. 2. c. 23. de memoria amissa: Sola quidem, scribit, humiditas redundans, profundos ac longos somnos facit, sola verò siccitas vigiliæ.

Quoniam igitur constat, huius affectus causam pendere à siccitate, petendum necessario erit remedium ab humidis, tanquam siccitati contrariis. Vbi ad generalem curam, prout illa communiter instituitur, conducit balneum dulce & appropriatum, nisi aliud quid obster; Ad particularem autem profunt, lotio pedum, frontalia, irrorationes cerebri, factæ ex floribus Camomillæ, sambuci, nenupharis, capitibus papaveris, foliis mandragoræ, semine hyoscyami, lactuca, cum amomo, anetho, camphora, croco

*Remedia  
ad somnum.*

Q 4

& si.

& similibus : ex his omnibus coctis in aqua communi, aut maceratis in aquis convenientibus, concinnari possunt Epithemata hypnotica ad cerebrum : quæ non tam ratione humidæ istius qualitatis, quàm virtute sulphuris narcotici, quod ut platinum abundat in illis simplicibus, somnum provocant. Hæc, & huius generis similia remedia conferunt propriè iis vigiliis, quæ nata sunt ex causis interioribus, utpote morbis quibusdam, qui corpus humanum divexant : ut sunt dolores, febres calidæ & ardentes, manix, melancholix & similes.

At si fortè iste vigiliarum affectus eos comprehendat, qui nulla corporis ægritudine consistantur, illarumq; causa extrinsecus accedat, vel à tristitia, aut alia quadam animi passione: tunc necesse est, ut eiusmodi tristitiæ mentisque perturbationi inprimis, & quanto fieri potest studio, consulatur, propositis omnis generis rebus iucundis ac gratis, quæ mentem exhilarare, lætitiãq; afferre queunt, ut sunt lusus iocosi & faceti, instrumenta musica & similia. Ad quod institutum etiam remedia accersenda sunt, suprâ capite de tristitia proposita.

Adducemus hûc locum ex Æginetæ lib. de re med. c. 98. quo huic vigiliæ reprimendæ in hunc modum remedium præscribitur : Verùm, inquit, nunc de sanorum vigilia dicendum est : Si igitur aut ob tristitiam, aut curam, aut aliquam animalem affectionem vigilarint, primùm quidem tristitiam, & id quod molestum est, quantum eius fieri potest præcidemus : postea etiam iucundo

*Cause aver-  
tentes nimi-  
as vigilias.*

cundorum sonorum auditu cogitationem ab illis abducemus : & quidam sanè sonum aquæ placidum, ad hoc machinantur, quo deliniti ad somnum deducuntur. Sed & balneis maximè vespertinis, ubi probè cibum concoxerint, utantur : Et victu humectante velut lactucis & similibus : & papaveris nigri quandoq; folia viridia oblonis admisceant, & pisces concoctu faciles edant : vinoq; uberiore, tenui, non vetusto utantur. Vbi verò reclinari volunt, rosaceo caput ungant, aut oleo in quo papaveris capita aut mandragoras incocta sint. Quin & anethinum oleum non vetustum ex somnificis est. Novi & post prægressam lassitudinem, quietem derepentè succedentem, somnum induxisse. Sed & coitus moderatus idem hoc efficit. Alii si aut caput, aut pedes perfrigerentur, faciliè in somnum delabuntur. Si verò ob multitudinem aut malitiam cibi stomacho gravati vigilarunt (nam & hoc factum novimus : quemadmodum rursus alii præter consuetudinem à cibo abstinentes aut modicum cibum capientes vigilarunt) considerare hoc & causam recidere oportet.

Hæ sunt vigiliarum causæ & scaturigines, quæ hominem sanum invadere possunt, atq; affligere, earumq; opportuna remedia, de quibus (uti videtis) satis prolixè hîc ab Ægineta tractatum fuit. Sunt præterea alia adhuc vigiliarum genera, quarum causa nimis occulta atq; abdita est : propterea, quod illi, qui hoc affectu corripiuntur, tanto eam studio celant, ut de illa inquirenda neminem patiantur quicquam dicere : Vbi

Q 5                      pruden-

denti Medici sagacitate opus est, in eiusmodi veris peruestigandis causis, debitisque ac salutaribus medicamentis inveniendis. Qua industria atque dexteritatis laude, claruerunt olim Hippocrates & Erasistratus, quorum ille Perdicam: hic verò Antiochum restituit.

Eiusmodi laboriosâ vigiliarum molestiâ confictabatur C. Mœcenas primarius quidam aulicorum Cæsaris Augusti, qui nimis molestè ferens amorem illicitum Terentiæ uxoris suæ (quam Augustus deperibat) & morosæ uxoris repudia deflens, cum nec mero, nec aquarum fragoribus somnum allicere posset, toto triennio vigilavit, & vix tandem per symphoniarum cantum ex longinquo lenè sonantium sopitus est, sicut scribit Seneca lib. de providentia.

Ex qua historia videre licet, quanta vis sit Zelytypiæ: quantaque efficacia sit harmoniæ: ad sedandos & consopios spiritus, nimia vigiliâ perturbatos.

Sed de vigiliis, quibus pro nostri instituti ratione satis à nobis invigilatum huc usque fuit, dictum sit satis. Tempus nunc postulare videtur, ut ad optatæ quietis soporisque portum nos conferamus: ubi in posterum docebimus, quæ comoda vel incommoda proferat somni moderati, vel immoderati  
usus.

## DE SOMNO.

## Cap. X.

**D**IXIMVS supra, ingentem esse necessitatem utilitatemque vigiliarum, legitimarum ac modicarum: adeo ut in harum gratiam lux & tempus diurnum sit datum ac institutum; quo homo & omnia animalia, ad vitæ sustentationem, omnium actionum, laborum, negotiorumque curam vigilando sustineant: animaque & spiritus, tanquam idonea vigiliarum organa, tunc diffusi ac distributi in singulas corporis partes: huic sensuum dona largiantur, & reliquas inducant facultates, ut sunt audiendi, videndi, odorandi, gustandi, tangendi, ambulandi, aliasque functiones necessarias administrandi: Posteaquam itaque corpus, diurno hoc vigiliarum labore satis fatigatum ac defessum, incipit sensim languescere, sensus item torpescere ac paulatim obundi: spiritusque resolvi ac dissipari; tunc ad horum omnium instaurationem ac refedionem, homo nactus est gratissimum illud nocturnæ quietis soporisque beneficium: ex cuius debito legitimoque usu percipit infinitas ac maximas utilitates.

Etenim Somnus moderatus spirituum infirmitatibus modetur: perturbatæ mentis affectiones reprimit: cunctas facultates instaurat.

*Quante  
fomni  
utilitates.*

cor-

corpus imbecillius redditum corroborat: alimentorum concoctionem & digestionem adiuvat: crudiores humores coquit: membra labore defatigata ac enervata reficit: omnis generis defluxiones impedit, caloremq; naturalem & humorem radicalem adauget. Præterea illum appellare licet refrigerium & solamen Spirituum, omniumq; corporum ægrotorum morbidorumque.

*1. lib. de re  
med. cap. de  
Somno.*

Hic nobis astipulatur *Egineta*, qui dum tractat quæstionem illam, quid sit somnus, has postea ipsius eximias recenset utilitates, his verbis: **Somnus**, inquit, animalium facultatum quies est, bona humiditate cerebrum rigante contingens; Quod si rectè admittatur, multa bona facere potest. Nam & cibos concoquit, & dolorem mitigat, lassitudinesq; lenit, & distentorum laxitatem efficit: sed & animalium affectionum oblivionem inducere potest, & emotam mentis rationem corrigere. Non igitur sine causa factum est, quòd ab antiquis Poëtis appellatur pax & tranquillitas omnium rerum, necnon quies Spirituum: ita enim canit *Ovidius* his versibus:

*Somni encomium iuxta  
Poetas.*

*Somne quies rerum, placidissime, Somne, Deorum,  
Pax animi, quem cura fugit, tu pectora duris  
Fessa ministerijs mulces, reparasq; labori.*

Et *Seneca* in *Tragædia Herculis furiosi* definit somnum in hunc modum:

*Tuq; ô domitor somne malorum,  
Requies animi, pars humana melior vite.*

Hæc ratione Somnus, ut saniori & Christiano more loquamur, est Dei donum eximium ac præ-

præstantissimum, generi humano in quietis locum datum. Vnde primus homo, tempore adhuc suæ integritatis, sensit ex permissione & voluntate divina, primas illas & singulares somni virtutes, dum Deus illum sinebat labi in somnum profundum, ut de illius corpore sumeret costam, ex qua crearet sociam: Res certè plena maximi *Gen. c. 2.* & admirandi mysterii.

Eiusmodi singularia commoda, & insignes utilitates, quæ somni beneficio in genus humanum derivantur, occasionem olim dederunt Ethnicis, ut illum in Deorum numerum retulerint. Hinc factum est, ut hymnorum Orphei (qui author illorum æstimatur fuisse) unus dicatus sit Somno; quem Regem Deorum hominumque non veritus est nâcupare. Hesiodus in Theogonia ipsum nominat filium Noctis. Hinc etiã ab Ovidio lib. Metam. relegatur ad Cimmericos Scythiæ populos, quæ regio est frigidissima, glacialis & tenebricosa: quo innuere vult, quod tempore hyemis, brumalisq; solstitii noctes sint longissimæ, quibus ut plurimum homines tempus dormiendo insuñant. Virgilius & alii Poætæ vocitant ipsum mortis filium. Nihil enim est, quod propius accedat ad similitudinem mortis, quodq; illam magis representet, quàm somnus, cuius lectus sepulchrum est. Hinc idem Ovidius arcem seu palatium Somni definiens, in hæc verba erumpit:

*Mur a quies habitat, saxo tamen exit ab imo*

*Rivus a quo lethes.*

Paulo post addit:

*Ante*



*Ante fores antri secunda papavera florent.*

*Papaveris proprietates.* Eò quòd omnia oblivioni tradantur tam in somno, quàm in morte: Papaver namque inducit somnum & stupefacit. Hæc deprompta ex naturali Philosophia, sub illis fabulis & allegoriis tacite insinuant proprietates ipsius immoderati & præternaturalis somni: in quo sensuum functiones prorsus impeditæ ac prostratæ jacent: adeò ut aures non audiant: oculi non videant: os nihil loquatur: manus tangendi potestate priventur: pedesque ambulare non possint. Præterea, homo sensuum rationisque expertus, vera & ipsissima mortis imago est, ut non malè somnus *ἐπιληθῶς* *ἰαυάρης* dictus sit.

Porrò intemperatus eiusmodi somnus non est, nisi via quædam & dispositio ad lethargum, carum, apoplexiam & similes soporiferos affectus, qui sorores germanæ sunt ipsius mortis, ipsorumque interventu tandem in illam delabimur.

*De somni utilitate.*

Redeamus ad somnum moderatum, ac ostendamus, quonam tempore eo debeamus commodè uti: ubi ulterius diligenter consideranda veniunt ipsius qualitas, quantitas ac aliæ circumstantiæ, quæ hîc occurrunt scitu dignissimæ.

Iam antea diximus, quòd dies factus sit in usum vigiliarum, ex quo concluditur, noctis tempus esse constitutum ordinatumque, pro quiete somnoque, capessendo, qui tunc omnium naturalissimus, & maximè tempestivus judicatur.

Quoniam autem nulla est regula tam communis, quæ non aliquam admittat exceptionem, ita

ita

ita & nos non omnino damnamus somnum diurnum in certis quibusdam hominibus, qui, si conſueverunt in multam vigilare noctem, tardiusq; ire cubitum, cogantur certe bonam diei partem quieti attribuere: Nolo autem hic inferre, quasi ad hoc propositum solummodo sit requirendam tempus matutinum: neque occasionem anſamq; iis præbere, qui præsertim in aulis, vix ante horam decimam aut undecimam antemeridianam è plumis istratisq; suis tandem solent exurgere: sed potest in hanc rem eligi tempestivius commodiusq; tempus, uti est pomeridianum: hora scilicet una atque altera à prandio. Quod tempus erit commodissimum iis, qui dolore aliquo corporis, alâve quadam ægritudine impediti, nocturnam quietem capere nequeant. Item si quis tanta membrorum lassitudine premitur, ut erecto corpore stare nequeat, huic etiam permissum est paululum contuiescere, & si potest, dormire. Similiter & iis, qui debili & imbecillo laborant ventriculo, ac in quibus alimentorum concoctio difficulter, magnoq; negotio perficitur.

Sed necesse est, ut eiusmodi homines in sella erecto capite dormiant: neque somnus excedat spatium unius aut duarum horarum, idque fiat prima aut secunda post prandium, ut dictum est.

Hic enim summoperè ac diligenter circumſpicendum est, ut & salubrior & tempestivior deligatur somnus, qualis est nocturnus, tertiâ ad plurimum horâ post cœnam inceptus: propterea

*Quibus &  
quando som-  
nus diur-  
nus sit con-  
cedendus.*

*Quæ sit causa  
somnia.*

pterea quod talis somnus potentissima sit causa procreandorum benignorum ac salutarium vaporum, qui mediante alimentorum concoctione à ventriculo in cerebrum ascendunt, cuius naturali refrigerio congelantur ac condensantur, tandemq; convertuntur in rorem benignum utilemq;: quo suffunduntur meatus sensuum cerebri, aliarumq; partium, unde talis quædam oritur (si ita dicenda est) stupefactio, quam somnum appellamus.

*Quibus interdicens  
somnia.*

Si igitur interposita aliqua mora eousq; vigiletur, donec vapores alimenti prorsus evanescant & consumantur (id quod post illius concoctionem perfectam, absolutamq;, quæ spatio quatuor, quinq; aut sex horarum, prout ventriculus se melius perusve habet, perficitur, fieri potest) somnus hoc modo vi quasi coactus, nulla ratione bonus erit, nec naturæ consentaneus. Id quod intelligi tantum velim de iis, qui bona temperataq; sunt corporis constitutione. Nam reperiuntur nonnulli, quorum cerebrum naturâ tam humidum est & nubilosum, ut non indigeant eiusmodi alimentorum vaporum ad somnum excitandum, sed sua sponte omnibus horis ac momentis somnolenti dormituriunt: quibus potius interdicens est somnus tam diurnus, quam nocturnus, nec nisi parcissimus concedendus.

Quod ad modum cubandi attinet, alii diuturna sed mala consuetudine resupini solent iacere, oculis sursum versis: alii verò in contrarium proni, ventre videlicet inferius versus lectum demis-

demisso: Sunt & aliæ aliorum recubandi varietates, quæ neunquam sunt probandæ. Hæc ratio optima, ubi in principio somni cubatur in dextrâ latus, postea post primum somnum in sinistrum: Situs verò supinus esto paucus ac rarus, ad evitandam renum inflammationem.

De quantitate, diurnitate & brevitate somni *De somni*  
diversæ sunt considerandi viæ, pro variis nempe *quantitate.*  
differentiis, diversorum hominum temperamen-  
torum, proq; multiplici ætatum aliarumq; cir-  
cumstantiarum discrimine. Nam ii, quorum ven-  
triculus benè temperatus, promptè & facilè ci-  
bos coquit ac digerit, non tantum temporis dor-  
miendi requirunt, quàm illi, qui imbecillioris  
sunt ventriculi, quique ad promovendam dige-  
stionem auxilio aliquo externo indigent, quale  
est somnus, qui ad hoc institutum plurimum con-  
fert. Vbi prioribus illis sex aut septem horæ suffi-  
ciunt: hi verò plus temporis postulant. Iuveni-  
bus sanis ac robustis satis erant sex horæ: at plu-  
res sibi poscunt senes.

Ex his apparet, quomodo ratione temperici  
diversæ, & ætatis, quantitas, ac diurnitas som-  
ni varietar.

Exempla somnolentiæ addam animi gratiâ.  
Endymion quidam à Luna adamatus (ut fingunt *Somnus Est*  
Poetæ) à Iove impetravit copiam perpetuò dor- *Endymionis,*  
miendi in monte Atmæ in Caria sito: hæc in-  
epta petitio omniq; reprehensione digna occa-  
sionem postea dedit adagio isti in homines so-  
mnolentos & desides: Endymionis somnum  
dormire. Vbi contra in honorem & gratiam il- *Cl. lib. 2,*  
*quest. 1. 156.*

R

lorum, *quest. 1. 156.*

lorum, qui pro Reipub. commodo ac utilitate per multas noctes, assiduo literarum studio ac continuis vigiliis vacant, inventum est istud alterum: Scopeliano more invigilare: propterea quod Scopelianus celebris Philosophus ac Sophista inter ceteros minimè deditus erat somno: qui singulis noctibus, absoluto studiorum penso, inter ambulandum subinde hæc repetere solebat verba: ô Nox, tu quidem sapientiæ divinæ obtines plurimum. Contra P. Scipio ( magnæ aliàs authoritatis vir ) ob nimiam somnolentiam à Pop. Rom. publicis opprobriis & contumeliis affectus est. Plutarch. lib. polit.

*Summa  
Scopeliani  
vigilantia.*

*Col. lib. 20.  
cap. 11. an-  
vig. lect.*

*Aristoteles  
somnia  
somnia*

Aristoteles ad fugiendam vitandamq; eiusmodi somnolentiam, græves imitatus, Sphæram manu tenebat, subiecto lebetæ æneo, quæ per somnum delapsa strepitu suo dormientem excitaret: ut Laertius in ipsius vita commemorat.

*Lib. 16. A  
lexander  
Magnus.*

Aminianus Marcellinus simile quid enarrat de Alexandro Magno, Aristotelis discipulo: qui cum dormitaret, brachio extra cubile protenso, pilam tenuit argenteam supposita pelvi, ut cum nervorum rigorem sopor laxasset, pilæ elapsæ tinnitus somnum abrumperet. Vigilavit uterque tam pro literis, quam armis, dispari sine, eodem tamen imitaturis exemplo.

*Julianus  
Augustus  
parum dor-  
mivit.*

Julianus Augustus tam extremè flagrabat amore & studio philosophiæ, ut arma gerens contra Persas & Alemannos sive Teutones, à quibus licet variis ille modis, ac quam plurimis impedimentis irretitus & districtus tenebatur, nihilominus alacriter & summa cum dextera-

te

te suo perfungeretur officio, humique iaceret dormiturus, totamque propemodum noctem scribendo ac legendo consumeret; dum interim reliqui somni beneficio fruenter, molliter conquiescerent: Sicq; noctem divideret in tria tempora, quietis, reipub. & Mularum, Alexandri magni exemplo.

Cum contrà, & olim, & nunc, omnes dormitatores, qui similes sunt Smyndyridæ Sybaritano, & Pontico Histiaeo, qui se iactabant, viginti annis nec Orientem, neq; Occidentem Solem vidisse (vox nec pecudis, nec hominis) omnes, inquam, tales dormitatores & somnolenti gires visi sint nihil aliud promeruisse, quam ignominia ac vituperii opprobria: ut qui digni censendi sint appellari turpissimo & sordidissimo suam porcorumq; nomine, quorum volutas deliciaq; sunt cæno noctes & dies volvi.

Sapientiores Romani hanc olfacientes summam utilitatem & nobilitatem vigiliae, cuiusq; beneficio rerum omnium actiones perficiantur, Civilis diei initia à media nocte duxere: ut solis exortus esset quidem operis initium, tempus vero quod præcedit, apparatus impenderetur. Quisq; paratos instructosq; obire negotia oportet, non inter obeundum instrui appararive.

Quod ad incredibiles illos & nimis diuturnos somnos attinet, quibus complures olim fuerè correpti, si historiis credendam est, veluti est exemplum somni Epimenidis Cretensis, qui cum ras ablegaretur oves pasturus, & ob nihi Solis meridiani ardorem æstunq; in antrum

R 2 aliquod

*Marcel. lib. 16.*

*Dormitatores.*

*Quæ Romani olim diei initia a medianocte duxerint. Cæl. lib. II. cap. I. antiqu. lect.*

aliquod refrigerandi se causa, ingrederetur: ibi somno oppressus dormivit per spatium quinquaginta septem annorum, ut Plinius & Apollonius volunt, aut quadraginta, juxta Pausaniam: eius generis sopores, quamvis scriptis historicarum tum Græcorum, tum Latinorum pro veris falsim approbentur, nihilominus tamen pro incredibilibus potius & prodigiosis habendi videntur.

*Historia de  
septem dor-  
mientibus.*

Sic etiam miraculosa censenda est historia illa, cuius à Sigeberto in Chronicis, & ab aliis probatis historiographis Ecclesiasticis fit mentio; de septem illis dormientibus (ut vocantur) nempe Maximiano, Malcho, Martiniano, Dionysio, Ioanne, Serapiano, & Constantino, qui cum ob immanem & crudelem Decii persecutionem ex hominum conspectu abire, ac, ne fortè proderentur, se in loco quodam remoto ac occulto abscondere constituissent: in quandam tenebrosam ac inhospitam cavernam ingressi sunt, ut videlicet ibi per tempus aliquod laterent: Tandem autem, deliberatione factâ, cibisq; ad corporis recreationem sumptis, eam sententiam unanimiter omnes inierunt, multò videlicet satius sibi videri, si relicta istâ latibuli spelunca, in lucis propatulum prodirent, seseque impavido ac constanti animo, atrocissimo martyrii istius supplicio subjicerent: sed cum jam exituri essent è caverna, singulari Dei providentiâ subito, tam diurno ac profundo correpti sunt somno, ut ibi commorantes dormirent per 196. annorum spatium: sicuti id ex temporum computatione faci-

facile colligitur. Nam expergefacti & refuscitati sunt à tanto somno, die paschatis, anni 30. regni Theodosii junioris. Hæc & similia, in quâ, omninò sunt miraculosa, & captum ingenii nostri, omnemq; admirationem, imò & fidem excedunt.

Satis dictum est hætenus de his, quæ pertinent ad somni quantitatem: Transibimus nunc ad ipsius qualitatis considerationem, vbi se offerent quædam scitu quoque non indigna.

In quolibet somno solent plerumque apparere infomnia & nocturnæ visiones, quæ ipsum non aliter ex accidente comitantur, quàm umbra corpus. Vnde mirari subit, quid sibi velit illud quod scriptum reperitur apud Plutarchum de quodam Cleone, item apud alios de quodam Thrasymede: nec non id, quod Herodotus observavit, & post illum Pratenfis, de Atlantibus videlicet, Aphricæ populis, quos affirmant nullis unquam somniis aut visionibus esse obnoxios. Quod utique vix credibile est. Fieri autem posse non negamus illos eiusmodi apparitionibus minùs subiectos, minùsve pronos ac proclives, idque peculiari quadam victus ratione, aut singulari nativi propriiq; temperamenti complexione: ut qui sint cerebro solidiore ac fortiore, à quo vapores illi & exhalationes, à quibus eiusmodi infomnia aliàs excitari solent, multò facilius citiusq; dissipentur.

Poëtarum est, fabulis suis aliquid utile innuere: inter quos Ovidius facile princeps lib. metamorph. similiter somno affixit tres ministros, quo-

R 3

quo-somnia

*Somni accidentia sunt infomnia et nocturnæ visiones. Lib. de oculis.*

*Homines quidam nullis obnoxios somniis.*

*Metam. lib.*

*Tripl. lib.*



quorum primus ab eo appellatur Morpheus: qui in visionibus nocturnis humanas representat figuras, tam masculas, quam feminicas: ideoque ab autore etiam dicitur

*Artifex simulatorq; figura.*

Alterius autem nomen est Icelus sive Phobetor, qui in somniis & visionibus refert animalium brutorum formas ac figuras: de quo idem auctor his versibus:

*Fit fera, fit volucris, fit longo corpore serpens:*

*Et: Hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus*

*Nominat.*

Et propterea, quod Phobetor in somniis repræsentat bruta animalia, quæ nobis terribiliora videntur ipsis hominibus; dictus est *φειδύρα*, qui Græcis significat perterrefactorem.

Tertius Phantafus, qui in apparitionibus nocturnis repræsentat & exprimit omnis generis species ac formas illarum rerum, quæ animalis animæ sunt expertes.

*Tres somniorum differentia.*  
*Lib. 10. comment. de divinat.*

Horum autem somniorum ac visionum tres sunt differentia: vel enim illa sunt divina, vel supernaturalia: vel naturalia. Peucerus ea distinguit in divina, diabolica, allegorica, prædictoria, & naturalia: quæ omnia ad hanc trium differentiarum classem, haud incommode reduci possunt.

*Quid in somniis divinis observandum.*

Somniorum divinarum origo & inspiratio pendet à solo Deo Opt. Max. qui horum adminiculo, tanquam idoneo medio & instrumento usus ad Prophetas, suosque fideles servos locutus est. De illorum autem veritate aut

aut certitudine nemo sanæ mentis dubitabit unquam, modo ob oculos sibi ponant autorem, qui ipsa veritas est. Misit autem Deus spiritum suum vel etiam angelos in hominum ministerium creatos, qui fidelib. per somnia revelarent omnia ea, quæ divina ipsius & bona voluntas decreverat, si ve id spectaret communem ecclesiæ salutem, si ve privatæ personæ consolationem aliquam: quamvis definitum temporis terminum Deus sibi soli reservavit. Eiusmodi revelationum visiones, dormientibus noctu contingebant, ut videre est ex somniis Danielis. Nonnunquam talia visionum genera habebant certas & peculiare eventuum significationes, ut ex plerisq; Patriarcharum, Prophetarum, item ex Sanctorum Petri Pauliq; in novo testamento somniis, colligitur. Voluit quoq; Deus eiusmodi apparitionum participes fieri nonnullos qui ab ecclesia separati erant: idq; in hunc finem, ut vel populo succurreretur, & mandanæ Reipub. consuleretur: vel ut specialiter domesticorum vitæ servandæ & incolumitati subveniretur, ut sunt somnia Pharaonis, ipsiusq; duorum ministrorum. Horum enim principalis & præcipuus finis erat, ut Ioseph ex diuturno & indigno carcere liberaretur, & in aula Pharaonis Principem eveheretur, atq; ita totius Ægypti commodo & utilitati prospiceretur: tandem in specie quoque ut inde domus & familia Iacobi Patriarchæ conservaretur. Sic nullam aliam finem spectabat somnium Nebuchadnezaris, nisi ad emolumentum ac salutem Ecclesiæ Dei.

R 4

Diabo.

*Diabolica  
somnia.*

Diabolus igitur hostis & contemptor maximus Dei & operum eius mirabilium, dum ipsa conatur imitari, potius ea corrumpit, depravat, & mentitur. Hinc in suam Synagogam introduxit falsa & abominanda sacrificia: sic etiam sua invenit perversa iniquitatis somnia, quæ, quamvis ad decipiendos solummodo homines, veritatis quandam speciem præ se ferant, non tamen nisi pura pura mendacia, & perniciosæ ac calamitosæ depravationes existunt: quod Deus fieri permittit in talium superstitiosorum idololatrarum iustissimam pœnam ac vindictam.

*Duplicia  
sunt somnia  
diabolica.*

Erant autem hæc diabolica somnia divisa in duo genera: primum requisitorium vocabatur, ubi ab Ethnicis inquietudinis spiritu exagitatis, somnia illa requirebantur, & detestandis conjurationibus impetrabantur: cui execrandæ actioni, certa quædam loca & templa destinata ac consecrata erant: in quibus illos, peractis prius memoratis istis conjurationibus ac ceremoniis, dormire oportebat: & quicquid inter dormiendum somniabant oraculi loco habebatur.

Hæc autem sunt primaria loca istis somniorum accersendorum ritibus dicata: templum scilicet Amphiarei, & ara Ardalia in urbe Trœzene: quò misera Ethnicorum gens, turmatim ab omnibus mundi angulis convolabant.

Præter hæc alia quoque erant: ut antrum Charonis in urbe Tralles: & in Ægypto templum Isis, Deæque Melopidæ: nec non in Epidaurio templum Æsculapii, in quo, prout Ethnicis certò sibi persuadebant, ægroti, qui illuc veniebant, cer-

certissima & aptissima remedia per somniorum visiones inveniebant, ad curandos proprios morborum vel etiam deploratissimorum & immedicabilium languores & infirmitates. De cuius rei effectis portentosis ac prodigiis, passim literis proditum est in historiarum commentariis. In eodem Æsculapii templo, ut refert *Satana a-* Pausanias, erectæ erant columnæ, quibus in-*Asia.* sculpta ærnebantur, cum nomina eorum, qui sanitatem recuperaverant, tum etiam remedia, quibus ex consilio Oraculi ac visionum, ipsis dato, usi fuerant.

Idem mos fuit apud Romanos usque ad Antoninorum tempora, id quod ex tabella marmorea Romæ in Æsculapii templo in insula Tiberina inventa, & usque in hanc diem apud Maphæos conservata, intelligere licet. In qua tabula, teste Hieronymo Mercuriali, medico doctissimo ac celeberrimo, scriptum reperitur (scriptura est translata è Græco in Latinum) quomodo oraculum docuerit Caium & Valerium utrumque cæcum, modum recuperandi visum: idque factum est publicè coram omni populo, & maximo cum applausu. Item aliud remedium, pro cruenta sanguinis spuitione revelatum fuit per Oraculum Iuliano: & cuidam Lucio, qui gravissimo laterum dolore laborabat, adeo ut prorsus desperatus ab omnibus relinqueretur, remedia illa, qualia fuerint, notata invenies in ipsa tabula.

Est adhuc, præter illa requisitoria somnia, *Alterum* aliud somniorum diabolicorum genus, quod *genus som-* inopi-

*niorem dia-  
bolicorum.*

inopinatum dicitur; propterea quod eiusmodi somnia accidere solent ex improvise, præterque omnem spem & expectationem, quæq; neq; accessita neq; postulata unquam fuerunt; idq; ex solo diaboli instinctu & fraudulenta machinatione, dum modo hoc, modo illud ad prædicendum prælagendumque sese offert: solummodo in eum finem, ut imponat illis, quos insidiosis suis fallarum persuasionum, præstigiarumque casibus irretitos ac captivos tenet. Id quod abunde testantur somnia veneficorum, nigromanticorum & talium fanaticorum hominum, qui Enthusiasmo, nescio quo, afflati creduntur.

*Somnia su-  
pernaturalia.*

Sed relictis his somniis & terriculamentis diabolicis, nos ad illas somniorum differentias, supra à nobis constitutas, recurramus: ubi primo loco de divinis egimus: sequuntur nunc ordine supernaturalia, quæ medio loco se habent inter divina & naturalia: utpote quorum causæ, neque ad ipsum Deum immediatè referendæ sint, neque etiam ad pravorum humorum malignitatem, à quibus naturalium somniorum origo dependet. Sed ad animam nostram, quæ dormiente etiam corpore, vigilat: quæque raptu quodam supernaturali excitata, præsertim bono genio inspirante, per somnium ac visiones nobis repræsentat multa phantasmata, quæ plerumque certi aliquid prælagiunt, quorum certitudo ut plurimum per rerum eventum cognoscitur.

Solent autem eiusmodi somnia plerumque matutino tempore contingere, quando nimirum cere-

cerebrum est liberum, & à vaporosis istis ciborum exhalationibus immune, quæ aliàs illud offuscarent, & eius generis visionibus obstaculo essent.

Exempla eiusmodi somniorum quam plurima passim occurrunt, ubi somniantibus sæpè numero visum fuit, aut in morbum aliquem incidisse, aut ab eodem convaluisse: quibus visionibus postea respondit similiter eventus ad omnia, quæ in somnis antea præviderant: quamvis illa non fuerint neque citata neque postulata, sicut acciri solent diabolica somnia.

Ælius Aristides Rhetor Smyrneus, cum quondam peste laboraret, somniabat se Lyfin, posteriorem fabulæ partem videre, ex quo somno convaluit.

Phayllus dux Phocensium, sub initia sui imperii effigiei cuidam æræ, (quæ Delphis inter donaria spectabatur, ab Hippocrate Medico dedicata) hominis cui carne consumpta sola superessent ossa similem se somniabat: nec multis post diebus tabe periit.

Quidam, ut refert Cælius ex Galeno, visi sunt in somnis, pedes in lapideam substantiam induisse: non longè post paralyti infestabatur ea pars pedis, ubi nulla mali suspicio antea à medicis deprehensa fuerat.

Arnoldo de Villa nova insigni medico, sicut scribit Fulgosius l. 1. c. 7. noctu in somnis visum fuit caro quodam nigri coloris in pede se fauciatum: sequenti statim die erupit in eadem pedis regione, malignum & cancrum ulcus.

Aven-

*Ælii Aristidis aliorumque plurimorum somnia, eorumque effectus.*

*Pausan. lib. 10.*

*Cal. l. 17. c. 15. ant. lect.*

Auenzoar, in somni visione, invenit medicamentum, quo oculi affectum curavit: in cuius diuturna inquisitione, incassum antehac laboraverat: ut scribit idem Fulgosius.

Artemidorus scribit lib. 5. quòd aliquis in somnis sibi visus fuerit accepisse vulnus à Marte: cui ex tempore quoque prorupit ulcus in podice: quo secto apertoque lanceola quadam, subito restitutus fuit.

*Ælian. in  
lib. var.  
hist. 12. illu-  
stris histo-  
ria de A-  
spasia.*

Extat apud Ælianum historia quædam memoranda de Aspasia, filia Hermotimi, quæ (postquam mater ob difficiliorem partum eiusdem mortem oppetierat) à parente suo, singulari modestia disciplinaque fuit enutrita ac educata. Hæc frequenter admodum somniabat se nupuisse cuidam specioso, eleganti ac magno viro: sed dum intereà temporis tardius labentis, mora aliqua introducit: accidit, ut fortè in ipsius mento tumor quidam ingens enasceretur: qui ob eius insignem magnitudinem & horribilem aspectum faciei pristinam formam totam immutavit, eamq; adeo deturpavit, ut sine summa molestia ac animi ægitudine, id neque parens, neque ipsamet etiam ferre posset. Hinc motus parens, in consilium, auxiliumque filix accersivit medicum: is ubi rem cognovit, continuo eam percurandam suscepit, sed ea lege, si tres sibi stateres persolverentur. Cum autem pater tantum se non habere diceret, medicus puellam incuratam dimisit, quæ ob id in acerbissimo luctu versata est. Verùm postea cum præ dolore non cœnasset, planè opportunus

eam

eam somnus invasit. In somno autem visio oblata, hæc verba protulit: Bono animo esto: valeant medici cum suis pharmacis: Tu verò rosam Veneris cape, eamque contritam tuberi impone. Hæc ubi audisset & executâ esset, tuber evanuit. Porro Aspasia inter omnes puellas, ad eam formam, vitæ honestate, incorruptisq; moribus emicuit, ut primùm Cyro Persarum Regi, eo autem interfecto, Artaxerxi etiam nupserit.

Plinius narrat historiam de matre militis, qui longiori loci distantia ab ea remotus erat: Hæc admonita fuit per visionem, ut colligeret radicem rosæ sylvestris, quæ Cynorrhodon aliàs dicitur: quam ipsa die præterito hesternò, in horto cum animi quadam delectatione ac voluntate aspexisset: & ut eandem radicem illico mitteret ad filium suum, quâ in lacte infusâ macerataque, pro portione medica uteretur. Id quod mater fecit. Et hinc paulò post accidit, ut miles iste, unâ cum ipso medicamento, matris acciperet literas, quibus filium summopere hortabatur, ut sine mora exequeretur id, quod scriptum esset in literis. O quàm opportunum certè nuncium! Nam miser ille tunc temporis læsus canis rabiosi morsu, in tanto vitæ periculo versabatur, ut ex huius veneni, profundiores radices agentis, nimia atrocitate, jam incidisset in hydrophobiam, quæ mortis certissimum indicium est: hoc autem matris usurpato remedio, ab interitu se inopinato præservavit: quod postea à multis aliis feliciter quoque usurpatum probatumque fuit.

*Plin. lib. 25  
cap. 2.*

*Herba contra morsum rabiosi canis.*

Hæc



Hæc dicta sint de morbis, deque horum curandi ratione, desumpta ex somniorum visionumque nocturnarum præfagiis ac prædictionibus.

Ex his jam intelligi potest, quanta sit vis & efficacia somniorum, ut quorum beneficiò ac interventu quam plurimi, in vitæ etiam discrimine constituti, evaserint. Hæc tamen à nobis non dicuntur in eum finem, quasi ad nimiam superstitiosamque somniorum observandorum diligentiam quemvis pellicere velimus: cum somnia interdum fallere possint: sed nostrum est propositum solummodo indicare & commonefacere, non semper contemnenda esse eadem, legemque illam Catonis, *Somnia ne cures*, non ita generaliter de omnibus somniis, sed cum certa quadam limitatione intelligendam esse.

*Cic. lib. 2. de divinat.* Simonides per somnium admonitus, ne illo die quem constituerat, se committeret mari, salutariter obtemperavit: Nam reliqui omnes, qui tunc navem conscenderant, fluctibus & procellis in conspectu eius obruti sunt: ipse interim sibi gratulatus est, quod vitam somnio, quam navi credere maluisset.

*Plutarch. Alind the mistocles.*

Themistocles etiam ex maximis insidiis, quas ipsi struxerat quidam Epixyes in pago Leontcephalo (quod significat Leonis caput) liber & incolomis evasit: cum nimirum in somnio vidisset matrem his illum verbis alloquentem: *Evita Themistocles Leonam caput, ne in leonem incurras.*

Cicero in eodem libro divinationum: & Suetonius

tonius in vita Augusti Octavii quoq; referunt: cum copix Augusti & Antonii ex una parte, & ex altera Bruti & Cassii jam instructæ essent ad prælium committendum in campis Philippicis: M. Artorium, Medicum Augusti, oblata visione, Mandatum à Minerva accepisse, ut hortaretur Octavium tunc ægrum, ne se contineret etiam per morbum, quin ipsemet in præsens iret prælium. Quod cum Cæsar audivisset, lætica se in aciem ferri jussit: in qua cum supra vires pro victoria laborasset, morbo liberatus est, & à Bruti militibus, de cæde eius cogitantibus, castraque diripientibus, & læticam inanem jaculis & pilis trajicientibus, liberatus.

Quot regnorum ac imperiorum mutationes ac translationes, per somnia ac visiones, longo antè tempore, prævisæ ac prædictæ sunt à multis potentissimis ac summis viris, aut etiam ipsorum propinquis & cognatis, ad quos regna illa ac imperia postea pervenerunt?

Olympiæ matri Alexandri, visum est in somnis prima nocte, qua legitimo ac matrimoniali thoro Philippo, marito suo, jungebatur: è visceribus suis profuississe tonitru immissum & fulgur: cuius flamma sese in amplissima & remotissima loca diffunderet. Philippus similiter somniabat eadem nocte, se in ventrem Olympiæ, uxoris suæ, impressisse fortissimum quendam leonem. Omnia hæc præfagebant Alexandri filii ipsorum, summam imperii alicuius amplitudinem ac maximam potestatem. Hæc in vita Alexandri apud Plutarchum, & Sabellium.

*Somnium  
Olympiæ &  
Philippi re-  
gis Mace-  
doniæ.*

*Sabell. lib.*

Anti. 3. cap. 9.

*Aliud somnium Antigoni.*

Antigonus somniavit, se à Mithridate, (quem cum filio suo Demetrio intimo amico, simul educabat ac sustentabat) regno suo spoliatum & expulsus fuisse. Quod somnium Antigonus filio suo Demetrio revelavit, sed ea juramenti lege, ne verbum quidem referret ad Mithridatem, quem adeo amabat: quæque Antigonus constituerat, clam interficere. Demetrius, licet silentii juramentum præstiterit, ægerrimè tamen ferens hoc patris nefandum consilium, in necem amici sui fidelissimi, susceptum: cogitare coepit de ratione præmonendi de hac re Mithridatem, & cum ambo soli essent, accepit telum suum, cuius acie hæc in terram exarabat verba: *Fuge Mithridates*: Quod simul ac intellexerat Mithridates, statim arrepta fugâ, sequenti nocte trajecit in Cappadociam usque: Id somnium autem Antigoni, mox fatum comprobavit: amplam enim & bonam regionem Mithridates regni Pontici occupavit: sicut habetur apud Plutarchum in vita Demetrii.

Julius Cæsar, antequam Dictatoris nomen & dignitatem gessisset, per somnium visus cum matre sua concubuisse: quod (ut somniorum conjectores interpretati sunt) terrarum imperium illi promittebat: cum terra sit omnium mater, quam subactam sibi viderat per quietem.

*Somnium Octavii & Actiæ parentis Augusti Cæsaris.*

Octavius & Actiæ parentes Augusti Cæsaris videbant in somnio, filium suum magnum olim monarcham futurum: quod idem viderant Philippus & Olympias, ut supra diximus. Nam Actiæ dormiens in Apollinis templo, visa est cum

eum dracone commiseri, peperitque expletis ad pariendum mensibus. Ad hæc, antequam pareret, somniavit viscera sua sublime in celum ferri, & in totum terrarum orbem diffundi. Eadem nocte Octavius Solem ex utero uxoris oriri in somnis vidit. Nigidius Figulus Senator statim patri summum imperium prædixit. De his consule Suetonium in vita Augusti.

Trajanus; Hadrianus & Marcus Antoninus Philosophus eadem somnia & visiones habebant, priusquam ad imperii gubernacula accesserunt. Sicut scribunt Xiphilinus, & Dion Nicæus in illorum vita.

Sed, ne solummodo profanas historias, in mirabilibus eiusmodi somniorum & visionum effectibus demonstrandis, afferamus, loco conclusionis annectemus adhuc unicum verissimum exemplum, quod literarum monumentis mandatum apud Theodoretum lib. 5. cap. 6. & 7. & alios Ecclesiasticos Doctores: quod de verbo ad verbum transcriptum ita habet:

Theodosius dux exercitus adversus barbaros à Gratiano imperatore constitutus, oblatam sibi in somnis Meletii Antiocheni imaginem vidit; paludamentum sibi Imperatorium injicere & coronam capiti imponere: nec caruit eventu visio. Nam bello feliciter contra barbaros confecto, à Gratiano paulò post imperator designatus est. Annoque sui imperii tertio, Christi 383. Synodum Constantinopolitanam pro fide Nicæna confirmanda indixit. Cum Episcopi convenissent, Imperator Meletium sibi indicari ve-

*Somnium  
Theodosii  
notatu dignum.*

S

tuis,

uit, facturus periculum, utrum imagini per somnium inspectæ, vera esset Meletii facies responsura. Ingressus ad patres ad Meletium confestim agnitum accurrit, eumque complectens osculatus est, & somnium coram omnibus exposuit.

Satis dictum est de somniis supernaturalibus, quorum nonnulla divinum naturam non obscure æmulantur. Reliquum est, ut nunc agamus de naturalibus, ut quæ specialiter ad Medici considerationem pertinent. Somnia naturalia sunt passionum animi & corporis indicia: proinde sunt à Medico contemplanda, ut ait Aristoteles. De his etiam scripserunt Hippocrates, Galenus pluresque alii medici, sed plenissime Artemidorus.

*Autores  
qui de somniis  
scripserunt.*

*Varie somniorum causa externa.*

Suscitantur eiusmodi somnia plerumque à causis cum externis, tum internis: Externæ sunt, usus ciborum, copiosos vapores excitantium, & eorum, qui gignunt sanguinem torridum & melancholicum: Ex intempestivo caulium usu tristitia somnia suboriuntur: phaseli turbulenta insomnia inducunt: Cæpæ & allia terribilia. Ita etiam aliorum ciborum noxiorum immoderatus usus potest dormientes eiusmodi molestis & tristibus visionibus perturbare. Hæc omnia pendunt à causa externa: sicut & aliarum mirabilium visionum causæ creduntur esse varia animalium corda; capita, & dormientium capitibus supposita, ut docet Albertus magnus. Ad eandem quoque causarum externarum familiam referre licet id quod Olaus notavit in suo libro 8. cap. 8. Hæc sunt eius verba: In Suecia septentrio

tentrionali Gulo animal voracissimum capitur :  
 Pellis eius pretiosissima : dormientibus sub ha-  
 rum pellicum tegumentis evenire solent somnia,  
 quasi eius animalis vitæ naturæq; conformia, &  
 cum insatiabili vorandi cupiditate, & bestiis in-  
 fidiis faciendis & præcavendis.

Quod ad causas internas attinet: illæ sunt hu-  
 mores maligni atque melancholici, qui tenebro-  
 sa sua caligine mentis lucem obfuscant, illique  
 varia molestarum genera imprimunt : vt mani-  
 feste conspicitur in omnibus iis, qui melancholi-  
 co temperamento sunt præditi.

*Internæ.*

Sed, quod magis stupendum est, eiusmodi  
 somnia & visiones, non tantum sensuum fun-  
 ctiones, sed ipsius etiam motus, afficiunt.

Testis est Theon Stoicus, qui inter dormien-  
 dum ambulabat : eiusdem rei testimonium per-  
 hibet servus Periclis, qui domus tectum dormi-  
 ens conscendebat.

Huius quoque testis extat ipse Galenus de se  
 ipso scribens lib. 2. de motu musculorum cap. 4.  
 Qui noctu aliquando iter faciens obdormivit in-  
 ter eundem, & stadium ferme integrum dormi-  
 endo peregit, somnia videns, nec prius excitatus  
 est, quam in lapidem pede impigisset.

Remedia igitur, quæ ad præcavenda eius-  
 modi somnia, bonam noctis quietem inter-  
 turbantia, adhiberi debent, talia sunt : vt vide-  
 licet ab initio imprimis cuius caveatur ab om-  
 nium ciborum usu, qui illorum causam fovere  
 possint : utque præterea vsurpentur remedia,  
 purgantia humores istos melancholicos, qui ta-  
 lia in

*Remedia*

*ad somnia*

*molesta*

*inquietæ.*

S 2

lia in

lia in nobis somnia plerunque excitant: ut adhibeantur quoque corrigentia atque alterantia, antidoti & medicamenta alia appropriata: item revulsiones ac derivationes ad dissipandam nimiam fumosorum vaporum exhalationem, qui ascendentes in cerebrum, talium molestiarum causa existunt: ut denique non omittantur etiam opportuno tempore & loco sanguinis missio, cucurbitularū applicatio & alia remedia à Chirurgia mutuata.

*Simplicia  
quædam me-  
dicamenta  
contra in-  
somnia.*

Medicamina particularia sunt, semina lactucæ in jussulo sumpta: semina quinetiam portulacæ lecto imposita, insomnia arcent secundum A-mech. Albertus laudat pulverem cutis serpentis pulvinari suppositum. Margaritæ suspensæ collo timorem in somno abigunt, secundum Avicennam. Anisum insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olfaciant, juxta Plinium. Galenus commendat anethum sub cervicali positum ad stertentes, & eos qui è lecto exiliunt. Et Rasis dicit, quod dentes equi positi sub capite dormientis, eum continent. Coronidis loco, hoc quoque tibi somnum conciliabit tutissimum, ad insomnia, phantasmata, & malos spiritus profigandos, Deo sese commendare ab eoque custodiam bonorum geniorum exorare.

D E

DE EXERCITIO  
ET QUIETE.

Cap. XI.

**I**NTER res alias maximè utiles, summeque necessarias, ad humani corporis integram sanamque constitutionem conservandam, plurimosque eiusdem languores & infirmitates præcavendas ac propulsandas, in quas aliàs homo ex nimio otio ac quiete facillè præcipitaretur, exercitium primum sibi locum jure vindicat. Est enim illud nostri caloris innati verum fomentum, & fuliginosarum superfluitatum in corporibus redundantium, aptum remedium: omnis plethoræ sive plenitudinis inducendæ obstaculum ac impediumentum: agilitatis ac promptitudinis corporis comparandæ incitamentum: nervorum & juncturarum corroborandarum idoneum & opportunum auxilium: nec non præcipua ac primaria causa apertionis pororum ac meatuum, per quos fuliginosa illa & superflua sanguinis & spirituum, qui aliàs vitæ nostræ fomites ac sustentacula sunt, materia foras propellitur ac dissipatur. Vnde fit, ut singulæ corporis facultates corroborentur & instaurentur: omnium sensuum tam interiorum, quàm exteriorum actio promptius ac rectius perficiatur: liberior fiat pulmonum inspiratio ac respiratio: cordis robur ac vigor restituatur: partes quoque

*Effectus  
exercitii.*

S 3

nutri-



nutritioni inservientes melius concoquant, digerant & assimilent alimenta, eorumque excretionem citius absolvant. Hæc sunt insignia illa emolumenta, quæ legitimum moderatumque comitantur exercitium, in tempore scilicet, & loco, ut mox dicemus, institutum. Paulus Aegineta de exercitio scribens, nostram sententiam his verbis confirmat: Exercitium est, inquit, motus vehemens: vehementiæ terminus est respirationis mutatio ad densitudinem: Exercitia

*Lib. 1. de re  
med. cap.  
16.*

- 2.2 verò præparant partes instrumentales, ut ne facile offendi possint, & robustas ad actiones efficiunt. Faciunt etiam alimenti attractionem fortio-  
2.2 tiorem, & alterationem promptiorem, & nutritionem meliorem, propter exorientem caliditatem: expurgant quoque meatus, & superfluitates evacuant propter fortem spiritus motum, &c.

*Lib. 1. Sym-  
ps. cap. 2.*

- 2.2 In eundem modum ferè scribit Oribasius: Exercitatio, inquit, est vehemens motus. Terminus vehementiæ est anhelitus ad frequentio-  
2.2 rem alterationem. Porro laboriosæ exercitationes membra organica præparant, & robustiora ad actiones, & ad validissimam alimenti attractionem, promptissimamque alterationem, & meliorem  
2.2 appetitum propter calorem excitatum reddunt, meatus purgant, & vehementi spiritus impetu  
2.2 excrementa expellunt.

*Varia exercitiorum differentia, distincta in tres species.*

Ex hac itaque definitione Oribasii, illoque laboriosi vocabulo, quo utitur, intelligere licet, plures esse exercitiorum differentias: quæ nos in tres species reduximus, eaque distinctimus; 1. in la-

in laboriosa, vehementia seu violenta : 2. in mediocria sive media : & 3. in parva seu levia. Hæc est generalis exercitiorum divisio, quæ specialius considerata, pro diversa ætatum ratione ulterius distinguitur : proutque alii aliis plus minusve laborum ferre queunt.

Est præterea advertendum, qualia nam exercitia vel in genere corpori convenient : vel in specie singulis eius partibus, ut capiti, collo, pectori, humeris, brachiis, manibus, renibus, coxendici, cruribus, & reliquis.

Ratio quoque non minima habenda est loci, quo instituantur exercitia : Alii enim magis assueti sunt se exercere, super vel subter terram : alii verò in aquis, stagnis, fluviis, mari aut similibus locis aquaticis : circa hæc enim elementa duo homines operando communiter versantur.

Sic similiter temporis consideratio hic admodum est necessaria. Sciendum enim est, quodnam exercitio tempus sit maximè idoneum : matutinum ne, an vespertinum : ante vel post pastum. Quorum omnium usus legitimè ac debite administrandus erit, pro ratione varia corporis, aliarumq; circumstantiarum : interim tamen ingenii exercitia minimè debent negligi : quæ sæpenumerò corporis exercitiis longè prævalent.

Quoniam autem nunc constituimus, veterum, cum nostri seculi exercitiis, paulò exquisitiùs ac fusiùs conferre : vix aberit, quin Momus aliquis hic sibi calumniandi ansam arripiat. Pergat ergò illic calumniari, quantum lubet. Tu vero, beneyole lector, æqui bonique consule,

§ 4

quic

*Ars Gymnastica.*

quicquid in tui gratiam & utilitatem, hic de exercitiis elucubraverimus. Apud antiquos passim in usu fuit ars illa Gymnastica, quæ successu temporis, simul cum mandata luxuria ac intemperantia adeo increvit, ut quam plurima eius vestigia, hodierno adhuc seculo inter nos reperiantur, sicuti paulò infra suo demonstrabimus loco.

Extat de hac arte, ex neotericis Hieronymi Mercurialis celeberrimi medici, elegans sanè & doctus liber.

*de Orat.*

Hæc ars est primùm inventa à Græcis, teste Cicerone, qui Gymnasia, delectationis & exercitationis gratia primùm à Græcis inventa asserit. quod vocabulum Gymnasia est derivatum à Græco γυμνάσιον quod exercere significat. Accipitur quoque Gymnasium pro quolibet exercitii loco, ut luctandi, currendi, disputandi, literas tractandi, ut Plautus testator. Et Gymnasiarchus sive Gymnasiarcha dicitur is, qui supremum obtinet locum, in quodam horum exercitiorum ludo: sicut refert idem Cicero.

*Duo exercitiorum præcipua capita.*

Quantum ad horum ludorum sive exercitiorum differentias attinet, illarum quidem plures recenseri possunt: quas tamen in hæc duo præcipua capita reducimus: (pendent autem utraque illa à motu naturali, accedente arte: ) quorum alterum est simplex: alterum verò comitem habet æmulationem ac imitationem: Simplex seu antecedens erat, quando homo solus vel saliendo, vel currendo, vel sine socio aliter se exercendo ludebat: Hoc secutum est mox alterum illud æmulationis videlicet, qua ingenti quodam desi-

desiderio ac omni conatu sese attentabat lufor, ut velidem exercitium ad unguem imitaretur, vel etiam alterum colludendi socium majori industria sua vinceret: unde orta est primùm invidia: ex invidia obtrectatio & maledicentia: ex maledicentia verò lucta, quæ non nisi inter duos ad minimum fieri potest: qua alter alterum supplantare conatur studeatque. Pro varia horum certaminum conditione, varia quoque exercitiorum nomina inventa, variaque inter luctatores præmia divisa fuerunt. Dicebantur enim digladiatores illi palæstritæ, pugiles sive palæstræ lufores. Athletæ verò dicti sunt *ἀθλητῶν*, hoc est, à præmio.

*Lucta cano*

*sc.*

*Athleta unde dicti.*

Luctarum autem harum sive exercitiorum quinque erant præcipuè genera: nempe cursus, lucta, pugilatus, saltus, jactus disci, saxi, & jaculi. Hi qui palmam reportabant, pentathli appellabantur: Latine Quinquertiones.

*Pentathli.*

*Scalig. lib.*

*1 poem. cap.*

*22.*

De his quinque ludorum generibus, nostro adhuc seculo vigentibus, sermonem deinceps habebimus. Ordinem autem à cursu, cui locus publicus destinatus erat, cuius longitudo erat spatium bis centum & viginti quinque passuum, aut ducentorum cubitalium: ac qui vincebant cursores in genere vocabantur: in specie verò eorum alii dicebantur stadiodromi, qui stadium semel tantum in longum percurrerant, & in limite quiescebant. Virgilius mentionem facit septem stadiodromorum, qui ludis illis intererant quos Aneas celebrari curavit, in Sicilia, in honorem sepulchri Anchisæ parentis sui: ii verò

*Stadiodromi.*

*L. Aeneidos 7.*

S. 5

qui

*Diaulodromi.*

*Dolichodromi.*

*Hemerodromi.*

qui peracta meta & decursu eò demum sine intermissione revertebantur, unde cursum inierant, Diaulodromi dicebantur. Qui verò sexies repetito cursu stadium obibant, perpetuoque impetu duodecim stadia decurrebant Dolichodromi nuncupabantur: hi verò, qui sine intermissione ac quiete, sineque ulla respiratione per totum diem à diluculo usque ad vesperam cursum continuabant, vocabantur Hemerodromi.

Tale cursus exercitium usitatum est adhuc in pluribus Gallia locis. In nostra enim Vasconia vix reperies ullum pagum, in quo incolæ non quotannis solenne aliquod festum celebrent, sicut hoc quoque apud alios non inusitatum est. Instante verò tali aliquo festivo die, undique ex proximis adjacentibus pagis convolant & congregantur coloni: ubi juvenes videas à prandio se exercere in variis ludorum generibus: hic ludant & se exercent scloperarii: illic arcubalistarii, alteriusve generis lutores: ubi ludorum varia constituta sunt præmia illis, qui victoriæ palmam ludendo impetrant. Ex dictis exercitiis, cursus quoque familiaris est ipsis confluentibus scilicet finitimorum locorum exercitioribus cursoribus. Longitudo cursus æquat ad minimum dimidium miliare Vasconicum, quod integrum facit Francicum. Huiusmodi cursores numero interdum decem aut undecim, plus minus, in unum congregati, simul omnes à metæ ipsis præscriptæ uno termino cursum incipiunt; eumque continuant usque ad alteram metæ

*Cursus ludus familiaris Vasconicus.*

terminum, cui alligatus est aut vitulus, aut ver-  
 vex quidam pinguis, aut pileus corollis ornatus,  
 aut quiddam aliud, quod in præmii locum of-  
 fertur illi, qui definitam metam primus decur-  
 rendo attigerit. Vbi variis ipsi utuntur stratege-  
 matibus, omniq̄ studio ac industria in id sunt  
 intenti, ut alter alterius gressus antevertat. Qui  
 verò sunt exercitatissimi, hi sua currendi celeri-  
 tate freti, ab initio tardius sine magna passuum  
 frequentandorum festinatione, ingrediuntur,  
 idq̄ ad comprimendam anhelitum: hoc verò  
 continuant usque ad metæ præscriptæ medieta-  
 tem solummodo, qua appropinquante, tanta pe-  
 dum velocitate, reliquam metæ partem decur-  
 runt, ut pedes alatos eos habere existimes: Ac  
 non longè post, ipsos quoque à tergo post se re-  
 linquant, qui ultra mille passus antea præcurre-  
 bant, & quibus à spectatoribus, ex primo aspe-  
 ctu, iam vota præniorum & honorum cursus  
 designata fuerant.

Cursores in palæstra, vel palæstritæ, sunt ipsi  
 lutores palæstræ, Gallicè *des Barres*: Hic lusus  
 specialiter ad exercitiū cursus pertinet, & valdè  
 usitatus est in Gallia, præcipueq̄ in Vasconia no-  
 stra: in eo se plerumq̄ exercent iuvenes litera-  
 rum studiosi, ad corporis fortitudinem ac robur  
 explorandam. Nam contingit sæpenumero, ut  
 ex huius ludi longiori continuatione, non so-  
 lum sador provocetur, sed totum etiam corpus  
 interdum profusè madore irrigetur.

Pausanias in Atticis huius palæstricæ artis  
 inventorem statuit Theseum: quæ etiam per-  
 tinet ad.

*Palæstra et  
 Palæstritæ.*

*Autor pa-  
 læstricæ ar-  
 tinet ad.*

tinet ad luctatores, dictos palæstritas vocabulo Latino, quod derivatum est à Græco πάλη, id est, lucta, *luicte* Gallicè: Vnde παλαιστὴς luctator, qui in ipso luctæ impulsu tantum, & tractu, & pressione, & supplantatione adversarium prostertere potest, sed non cedere: ut scribit Scaliger in eodem libro & capite suprâ citatis. Eius generis lucta hodie quoque adhuc conspicitur in maximo usu esse in Gallia, in eadem Vasconia, nec non in aliis regionibus. Proponuntur præterea alia duo luctarum genera ab antiquis olim observata: ubi videlicet aliquando luctatio illa fit amplexu mutuo ab ileis & humeris: interdum consertis brachiis, manu apprehensis.

*Modus luctandi.*

Deniq; luctaturi olim, vestimentis depositis, nudoq; corpore in arenam descendebant, ac ceromate inungebantur, hoc est, quodam linimento ex oleo & cera composito: & ministri, qui in eiusmodi ceremoniarum ritus observandos constituti aderant, Ceromatistæ appellabantur. Hinc Stat. palæstram vocat pinguem; Claud. liquidam, & Ovidius unctam; aliiq; Poëta illam nominant madidam sordidamq; palæstram, ut annotavit Ravisius.

Secundùm Thucydidem, Lacedæmonii primum in huiusmodi ludis Gymnasticis, modum inungendi & denudandi corpus introduxerunt: ob quam denudationem ars ista præsertim nomen Gymnastæ accepit.

*Cæll. 7. e.* Cælius & Alexander literis prodiderunt,  
*26. ant. lect.* quod & ipsæ filie Lacedæmoniorum nondum  
*Alex. lib.* adultæ Palæstra exercebantur nudæ. Quod studium  
*cap. 25.* dium

diū Plato nequaquam improbavit: censuit enim ut non modò puellæ, sed & anus lætarentur cum viris, ut patientes laborum eò facilius arduas subirent: quorum studio in posterum adeò infecti sunt, ut pro fortibus militibus se bonos Palæstras & Athletas dici potius exoptarint.

Sabellicus confirmat hoc ipsum de iisdem puellis Lacedæmoniis, addens, nudationem illam nil turpis habuisse, aderat nempe verecundia, aberatque omnis perulantia. Sed quamvis sint, qui honestatis quodam prætextu, huic strumæ bitaphum quendam prætexere conantur: me tamen iudice, talia ludorum genera, verecundiæ modestiæque fines longè excedunt. Neque enim viros, neque fœminas aut puellas unquam decent nuda huiusmodi exercitia. Fuit hæc consuetudo simul etiã cum luxu accrescente introducta, ut quæ nullibi antehac apud præcos in usu erat. Athletæ olim ferulatis campestribus certabant, ut scribit Thucydides: certabant tecti aut veste, vel etiã armis, ut est apud Hippocratem. Hinc Augustus morem & consuetudinem hanc inverecundam ac turpem deprehendens, omninò prohibuit eiusmodi spectaculis fœminas interesse. Utimur eius generis exercitiis in Gallia, ratione paulò modestiori ac decentiori: ubi & in læcta & in cursu Palæstræ, interdum vestimenta quidem detrahantur usque ad in Jusium, ut corpus horum onere sublevatum, expeditius ac habilis ad currendum reddatur: Sed nunquam exutis omnibus vestimentis, planè nudo curritur corpore.

Ter-

Læta Læ  
cedemonis  
familiarissi-  
ma.

Lib. 2. En-  
nead.

I. Histor.



Tertium antiquorum exercitium est pugilatus, unde pugil dicitur, qui pugno plagas impingere potest, & adversarium solo percussu profternere. Est illud genus pugnandi, quod Gallicè dicimus, *se battre à coups de poing*, id est, pugnos invicem conferere: Agreste nimis & indecens exercitium, quo tamen nihil familiarius in Gallia servis & pedissequis, & eiusmodi inferioris conditionis petulanti turbæ: quo de pluribus agendum non est, quia satius est illud discere, quàm addiscere.

*Lib. 13. ant.  
ict.*

Ex his duobus exercitiis pugni scilicet & luctæ, surrexit quoddam aliud certaminis genus, quod Pancratium apud Græcos nominabatur. Tales enim dicuntur, qui corporis totius conatu, etiam calcibus, etiam genibus, etiam dentibus, omniq; virium contentione infurgant in pugnam, ut adversarium superent. Cælius huius inventionem ascribit Theseo, quando in Creta absque gladio Minotaurum aggressus est. Quod licet ita sit, est tamen exercitium potius Sycophantarum & hominum nauci, quo hodie dicti isti servi ac pedissequi, & huius farinae bajuli, se solent oblectare, ubi ipsi in tali pugna, pro sui defensione & obtinenda victoria, contra adversarios simul cum pugno, inferunt etiam dentes & pedes, & genua, & alia corporis membra. Egregius certè ludus, si diis placet, qui in 28. Olymp. primum inventus est. Nihil ipso communius est in hac Parisiensi urbe, ad quem videas, tanto concursu se congregare; tot otiosos spectatores, *Badauts* Gallicè dictos, qui finito cer-

to certamine, de eorum postea virilitate, ac heroica (scilicet) roboris præstantia, quasi re benè gesta, iudicium ferunt.

De quarto antiquorum exercitio, quod est saltus sive saltatio, abunde satis scripserunt Athenæus, Alexander, Cælius, Iulius Scaliger: quò lectorem relegatum volumus. Hoc tantum obiter placet hic monuisse, majores olim nostros non minori studio huic exercitio incubuisse, quàm adhuc nostrò seculo fieri solet non solum in Francia nostra, sed propemodum ubivis locorum.

Huius primii inventores fuerunt Orpheus & Musæus, tanquam suo tempore saltatoris artis Coryphæi, qui & festivitates & ceremonias omnines, ut & cætera omnia, ut honestissimum quiddam, legibus sanxisse videntur initiati cum rhythmo & saltatione.

Prima omnium; antiquorum saltandi ratio, non erat, nisi simplex, levisque corporis commotio, sive unius foliis, sive plurium, manibus catenatis invicem cohærentium: Græci eam appellabant *ἄρξινον*: Latini saltationem: Galli Bal, seu *Danse*: quæ sine cantu & instrumento musico fiebat: Idem saltandi modus, multis adhuc in locis, apud plures in usu est. Postea verò accessit cantus vocalis, à quo ipsam saltationem *χορὴν* nuncupabant: cuius usus frequentissimus existit hiscè adhuc temporibus inter plebeios.

Tandem etiam omnis generis instrumenta musica fuerunt adhibita: quorum tot tamque diversa

*Ath. l. 14.*

*Alex. l. 2.*

*cap. 25.*

*Cæli. l. 5. c. 3.*

*ant. lect.*

*Scal. lib. 1.*

*poet. cap. 18*

*Inventores*

*saltatoris*

*artis.*

*Luc. lib. de*

*Saltatione.*

*Antiquo-*

*rum saltandi*

*ratio quæ-*

*nam?*

diversa hodie genera habentur, quibus etiam prisca illa tempora caruerunt. Progressu enim temporis, artium ac scientiarum fecunda inventio, magis magisque accrescit.

*Principales  
saltationum  
differentia.*

Idem Scaliger saltationem dividit in duplicem potissimum speciem: in statariam nempe unam: & in motoriam alteram: non quod alterutra citra motionis ministerium perficiatur: aliàs enim saltationis nomen sterile ac inane esset: cuius tamen proprius finis est corporis exercitatio quædam, sive ea sit levior, sive paulò vehementior: Sed quòd solummodo ostendatur differentia, majoris aut minoris commotionis, omnium corporis membrorum. Cuius rei exempla se offerunt manifesta, & omnibus nota in illis saltationum generibus, quibus tum Galli, tum aliæ nationes utuntur: ut sunt (nominibus simul cum re & populis ipsiis natis, ignoscite quæso Latini) Voltæ, Curantæ & Galliardæ: quæ majorem corporis requirunt motum, sicut ostendit nominum illorum derivatio: quàm ceterorum populorum, ut Germanorum aliorumque consuetudo fert, qui inter saltandum primum leviori, ac tandem in secunda saltationis parte, paulò majori corporis impulsu commoventur.

Ex his duabus generalibus differentiis possunt aliæ plures deduci: idq; vel ratione corporis, plus minusve lassitudine oppressi: vel honestatis, ubi saltatio alia modesta, & laudabilis est, alia verò lasciva & inverecunda: vel à loco ipsarum regionum, ubi primum inventæ fuerant: vel à singulari quadam & artificiosa membrorum dispositio-

sitione. Sic & aliæ ab imitatione & varietate melodix, musicis instrumentis præcantatæ: & ab habitus sive indumenti, tali exercitio desti-  
nati, qualitate.

Erant præterea alia saltationum genera anti-  
quis consuetæ, quæ vel ipsorum authorum ac  
inventorum, vel etiam aliorum, in quorum gra-  
tiam instituta fuerant, nominibus insigniebantur: ut est Pyrrhica saltatio, pro iuventute in ar-  
mis se exercenda, à Pyrrho inventa ac celebra-  
ta: Et tripudium Castoris, cuius fit mentio à ve-  
teribus: in quo saltandi genere juvenes, armis  
induti tripudiabant, & pedibus terram feriebant.  
Quæ saltandi ratio introducta fuit in gratiam &  
honorem Castoris à Lynceo interfecti.

Dux quoq; aliæ saltationum principales spe-  
cies erant, quæ vocabantur vulgares & Thea-  
tricæ: Vulgarium usus erat in nuptiis & sacrifi-  
ciis. Antiquitus enim nulla fiebant sacra sine sal-  
tatione & choro musico. Proderant enim (ut  
Cælius memorat) puerorum Chori tibiis ac ci-  
thara præcinentibus: inter quos exercitiōres  
& peritiores ad saltandam eligebantur: & illo-  
rum cantiones ab huius saltationis usu appella-  
bantur hyporchemata, ita dicta, quod inter sal-  
tandum ferè generosam quiddam servarent &  
virile. Sed cantus solus sine saltatione, stasima  
ipsis dicebatur.

Theatricæ verò distinctæ erant, ratione ar-  
gumenti sive materiæ ipsarum fabularum, quæ  
in theatris induci agique solebant. In tragœdia  
enim, tanquam materia tristi, saltatio erat gravis,

T

cer-

*Pyrrhica  
saltatio.**Plin lib. 7.  
Lact. lib. de  
Saltat.**Lib. 5. cap.  
3. ant. lect.**Hyporche-  
mata  
Stasima.**Theatrica  
saltationis  
differentia.*

certis numerorum gradibus distincta, ac luctuosa : quam appellabant *ἰσοπέδιστος*. In Comœdiâ verò saltus erat liberior ac festivior potius, quàm lugubris : qui nuncupabatur *κρόδαξ*. Satyrorum autem saltatio coniuncta erat cum summa levitate ; ac lascivia, quæ propterea dicebatur *ουκίππος*.

Hæc sunt præcipua antiquorum saltationum genera, è quibus plurimam partem tam in Gallia nostra, quàm in plaribus aliis regionibus adhuc hodie vigere, cuius studiosè inquirenti patebit.

Hæ saltationes sive choreæ, vocibus ac instrumentis musicis adaptatæ, apud Ethnicos olim non solùm usitatæ, magnique æstimatæ fuerunt, sed in sacris quoque literis easdem approbatas fuisse, ex sequentibus videre licet exemplis.

David Regius ille propheta, lineo cingulo succinctus totis viribus saltabat, & simul cum ipso tota ipsius domus : dum nimirum ; cum magna jubilationis vociferatione, adhibitis simul omnium generis musicis instrumentis ; ut cithara, *1. Sam. 6.* baccina, tympano, decachordo, tuba & cymbalis benesonantibus, arcam foederis à Philistinis Hierosolymam reducebat.

Sic quoque Iudith celebris illa heroina, Holoferni capite abscisso & detruncato, hacque ratione copiis Assyriorum nimio terrore perturbatis ac prostratis, ut beq̃; ab obsidione eorum sic liberata, à cunctis mulieribus Israeliticis, laudis & gloriæ benedictione ac plausibus excepta, oleaq̃;

oleæq; ramo præcincta, thyrsum gestans, & choram mulierum præcedens, cum omni populo Israelitico, hymnum triumphalem Deo æterno ac maximo, saltando decantabat, eique immensas ac immortales, pro tam admiranda ac incredibili victoria, gratias referebat.

Hoc exercitii genere, non solummodo homines plebei ac iuvenes olim usi. eoq; delectati sunt: sed fuerunt etiam magni quidam reges, ac Philosophi sapientissimi, qui eandem artem in summis deliciis habuerunt, didicerunt atque exercuerunt.

De Socrate legimus, quod artem saltatoriam, non solum summis profecutus sit laudibus: sed & ipsam quoque addidicerit, nec veritus sit in pro-  
*Socrates saltandi artis deditus.*

fecta etiam ætate saltare, eamq; simul cum aliis gravissimis scientiis conjungere: multum tribuens venustæ concinnitati & elegantix, tum apto motui, neq; non moventis affirmationi. Hinc videmus adhuc hodie in usu esse, dum pueros nostros aut puellas, hac in arte erudiri volumus, potissimum id fieri, ob morum elegantiam, concinnamq; corporis compositionem comparandam. Magnum enim discrimen apparet inter illos, qui huius artis periti aut imperiti sint, quiq; illam addidicerint, vel non addidicerint.

Adeo magni faciebat Socrates hanc artem, ut familiariter cum amicis loquendo, illam membrorum ac totius corporis exercitium utilissimum esse, prædicaret: & subinde diceret, scite tripudiantes maxime esse idoneos rebus bellicis. De quo hi versus extant:

T 2

Qui

*Ath. l. 1. c. 10*

16.

*Lucian. lib.**de salt.*

*Qui rectè scivere choris decorare deos, hi  
Oprimi & in bello.*

*Ath. lib. 1.  
cap. 16.  
Cael. l. 5. c. 3*

*Encomium  
Saltationis.*

Inter Reges olim eodem saltationis exercitio summo perè delectabatur Antiochus magnus, nec non & alii plures. Poetæ quoque in Deorum laudes usi sunt saltatoris titulo. Pindarus & Homerus Phœbum Orchesten saltatorem appellant. Idem nomen & Iovi attribuitur. Homerus præterea dicit, saltationem certis temporum intervallis, & musicis rythmis mensuratum, esse donum cœlestè potius, quàm mundanum aut terrestre. Sic igitur divino hoc munere donatus homo, à ceteris distinguitur animantibus eo destitutis: ut qui non sit merum animal, sed Deus mortalis.

Dum autem hic generalem saltationum commendationem instituo, non propterea in specie & illas approbare consilium est, quæ indecoræ & lascivæ sunt, finesq; honestatis transiliunt: Neque etiam illas, in quibus tot tantæq; ridiculæ gestulationes, indecentes quoque ac nimis impetuosæ corporis hinc inde dimotiones atque agitationes, aliæque sexcentæ eiusmodi fatuitatum ineptiæ conspiciuntur: quæ saltandi ratio detestanda, potius convenit circulatoribus, quàm hominibus liberali ingenio natis & educatis: quæq; ab omnibus Rebus publ. benè constitutis quondam damnata, & tanquam sordida, vilis & abjecta, maximeq; infamis, repudiata fuit: quam & ego ipse summo perè abhorreo & detestor, (nec non quosdam alios ludos gymnasticos) quemadmodum & eadem, non solum in verbo  
Dei,

Dei, sed à compluribus etiam sanctorum Patrū, aliisque gravissimis authoribus, tanquam res detestanda, & homine verè Christiano, Deumque timente indignissima, damnatur ac improbat. Quamobrem sciendum est, nostrum esse institutum, de liciis tantum saltationibus, honestis & laude dignis verba facere: quibus Deus ipse non offenditur, quæq; civilitatis & urbanitatis studium promovent & provehunt, quò homines negotia sua, cum decentiori corporis, eiusque membrorum commoderatione expedire queat: & hoc pacto ipsius quoque corporis habitus ac constitutio bona, non solum facta tecta conservetur, sed vegetior etiam, agilior & promptior reddatur ad quosvis labores sustinendos: utque hinc ortum, turpissimum Satanæ pulvinar, devitetur.

Tales saltationes sunt, quas Socrates, Plato, Sophocles & alii sapientes comprobaverunt, & addiscere scireq; in votis habuerunt, uti diximus: quæ, si temporum iniuria, hominumque improba depravatione in abusum quendam devenerunt: non propterea tamen ars ipsa reprehendenda est: possent enim pari modo omnes etiam reliquæ artes damnari ac vituperari, quod iis ut plurimum abutantur homines: Veteres autem sapientes abusum illum, qui tunc illorum temporibus jam irrepserat, neq; recipere, neq; ullo modo tolerare consueverunt.

Plato enim, cum mandatum accepisset à Dionysio Tyranno (quod idem mandatum & aliis pluribus datum erat) ut in quodam convivio,

*Exemplum  
Platonis.*

T ; toga



rogâ longâ purpureâ , qualem Reges tunc temporis gētare solebant, indutus saltaret: id ille fieri recusavit, hosq; Euripidis versus recitavit :

*Muliebri ego haudquaquam inani queam stola  
Vir natus ipse, & ex virili germine.*

Quo indicare voluit, tale saltandi genus, cum habitu muliebri, arguere summam quandam levitatem, & potius circulatorum, quàm Philosophum decere. Et Demades Orator facundissimus, cum quodam die conspexisset Philippum Macedoniæ regem, vino obrutum saltare in media perditorum hominum, ac captivorum turba, coram quibus detexit turpitudinem ac miseriam suam : illum sic compellavit ipsiq; Philippo erubescenti, vitæ emendandæ occasionem dedit: Cum, ô Rex, inquit, fortuna tibi Agamemnonis personam inposuerit, non pudet te factis agere Therfitib?

*Elegans ad  
monitio De  
medis ad  
Philippum  
regem Ma-  
cedoniæ.  
Erasmi in  
apophth.*

Ex quibus palam fit, multos viros egregios ac præclaros, tum Philosophos, tum etiam alios (de quorum autoritate supra dictum) comprobasse, commendasse, nec non exercuisse quoque artem hanc saltatoriam, tanquam utilem & necessariam, tam ad corporis sanitatem conservandam, quàm ad bonos mores comparandos: contra verò improbasse & detestatos fuisse, sicut & nos simul cum ipsis detestamur, omnis generis alias saltationes illicitas, ad saltum natas, & exitiosas tam corpori, quàm animæ.

Sciens volensq; hîc silentio pertranseo exercitia illa saliendi in altum, & in aërem quasi volandi: quæ etiamsi quodammodo ad saltationû spe-

speciem aliquam referri queant, ob motum illorum violentum & vehementissimum, propter quem etiam non omni carent periculo: ipsa tamen potius circulatoribus relinquenda sunt, qui iis utantur in theatris ad spectatorum oculos pacifendos: non enim magni aliquid momenti asferre possunt ad vitæ communis commodum, & sanitatis studium.

Nec miror amplius, cur Plato, Hippocrates & Galenus tantoperè averfati fuerint, adeoquò damnarint saltatoria nonnulla exercitia, necnon gymnasticos ludos. Surrexerat enim tunc illorum temporibus, tantus illorum abusus, tantaque confusio, ut mutatâ rerum facie, usus illorum bonus ac laudabilis, prorsus depravatus atque corruptus esset.

Hæc de variis exercitiorum differentiis & conditionibus tractatio, fusior fortassis & prolixior quibusdam videbitur, nimisquè vereor ne me hic critici cuiusdam iniqua vexet censura, mihi quæ his verbis obstrepat: me nil nisi actum agere, & eandem canere cantilenam, toties ab aliis prius decantatam: Quod quidem, quamvis non ignoro vulgarissimum illud, nihil dici posse, quod non dictum sit prius: nequaquam tamen id adeò alienum esse puto ab hoc nostro instituto, ut forsân iste somniare possit. Nam, postquam exercitii, quod unum è sex rebus non naturalibus à medicis constituitur, generalem quandam tractationem proposueramus: non intempestivè hic varia simul saltationum genera, tam antiquorum, quam nostri seculi introduxi-

duximus, idque ideò, quòd hoc exercitii genus Gallis nostris sit familiarissimum: Sic quoque reliquorum exercitiorum gymnasticorum, ab antiquis olim usurpatorum, comparatione cum nostris factà, horum præcipuas differentias, quibus ratione honestatis & turpitudinis: laudis ac vituperii: celebritatis & infamiæ: commodi & incommodi, distinguebantur, breviter perstrinximus. Quæ omnia pro instituti nostri ratione raptim congesta, ac ordine debito disposita, benevolis lectoribus libenter obtulimus: quibus labor noster, ut spero, haud ingratus futurus est; siquidem inde fructus iucundos simul, & utiles percepturi sunt; utpote, quos ex collatione quadam facta, apibus non immeritò assimilare liceat quæ omnia illa, quibus pascuntur, in dulcissimum mel convertunt: cum contra reliqui mei Censores non inique comparandi sint cum bruchis, qui vel saluberrimos quosq; flosculos ac herbas in venenum transmutant.

*Iactus vel  
disci vel ia-  
culi.*

Quintum exercitationis genus, quod adhuc tractandum restat, est iactus, vel disci, hoc est, lapidis rotundi, & in medio perforati: vel jaculi.

Huius ludi inventum ascribunt Perseo, eiusmodi exercitii genus, in quo lapis admodum ponderosus, fortissimo laeoris impulsu, propellitur; usitatum adhuc est in pluribus locis Vasconia. Iactus item jaculi in Biscaia familiarissimus.

Sed solebant olim jaculum manu tantum torquere, quod & hodie multi, multis in locis solent: cuius loco ingeniosa & apta nunc habentur instrumenta, veluti arcus & arcubalista, quibus ad  
anti-

antiquorum imitationem maiori cum violentia, sagittas ac tela nostra, quæ jaculi nimis longi vicem gerunt, jaculamur: quod idem exercitium Valconibus admodum familiare est, qui præ cæteris nationibus, majorem veterum exercitiorum, & monumentorum partem retinuisse videntur.

Qui verò tela illa aut jacula moliebantur, jaculatores olim nuncupabantur.

Sarmatæ & Parthi olim, quemadmodum hodie Scythæ & Tartari, singulari dexteritate, hoc exercitio utebantur: veluti mira de ipsis scripta legimus. Nam non aliis armis, quam his ipsis telis atque sagittis in bello, equis insidentes utebantur: ut etiam fugientes à tergo jaculari, averſique ſequentes hoſtes læderent perinde ac adverſi:

*Sarmatica maior Geticæq; frequentia gentis*

*Per medias in equis utq; reduq; vias.*

*In quibus est nemo qui non Coryton & arcum,*

*Telaq; vipereâ lurida felle gerat.*

Eiusdem exercitii peritissimi quoq; fuerunt Ithuræi, unde Poëtæ cecinerunt arcum Ithuræum; sagittas Parthicas: nervos Geticos: Pharetras Sarmaticas.

Cretenses item fuerunt ballistæ & sagittandi peritissimi, atque inter alios celebriores, pagi Cydonii coloni; Vnde Virgilius:

*Ire libet Partho torquere Cydonia cornu*

*Spicula, tanquam hæc sit nostri medicina doloris.*

Romani dabant operam, ut sua juvenus ple-runque imbueretur atque institueretur omnibus istis disciplinis, quæ ad bellicam artem spectabant:

T 5

bant:

*Qui populi  
peritioras  
iacuandi sa  
gittas.*

*Alex. lib.* bant: præcipuè tamen curabant, ut jaculandi per-  
*1. c. 20.* titià excellèrent, eiusque rei inter arma peritiam  
 non vulgarem haberent.

Hæc ars olim adeò fuit honorifica atq; specta-  
 bilis, ut Ethnici inde honoris titulos ac nomina  
 mutati sint: quibus Deos suos, & fortissimos sui  
 sæculi heroes affecerunt. Poëtæ Apollinem vo-  
 cant Sagittiferum:

*Mars Ilypeo melior: Phæbus præstantior arcu.*

*Arce ubi  
 sit præstan-  
 tissimus.*

Et Hercules, qui à Rege quodam Oechaliæ,  
 nomine Eurysto, didicerat sagittandi industriam:  
 Centaurum Nessum, quamvis in ulteriore  
 Acheloi ripa remotum, & cervam æripedem,  
 certo trajecit ictu, Harpyiasq; volucres in medio  
 aère confecit.

Fuerunt similiter multi potentes Monarchæ,  
 Principes, duces, aliique magnates, qui summa  
 sibi laudi & gloriæ duxerunt, si in huiusmodi ex-  
 ercitiis eminere, & primas præ aliis partes obti-  
 nere potuerunt.

Cyrus rex Persarum; Teridates, Dux & Prin-  
 cept Parthorum excellens, à Nerone tandem su-  
 peratus: Constantius ac Gratianus, Imperato-  
 res Romani: hi omnes, inquam, eximie in histo-  
 riis celebraatur, ob singularem industriam, qua  
 in telis & sagittis jaculandis excellèbant: qua et-  
 iam in arte incredibilia & admiranda peritiæ suæ  
 ediderunt specimina.

Quid dicemus de Commodo ( etsi is sit, qui à  
 parentis sui singulari probitate ac pietate pror-  
 tus degeneravit ) cuius tamen interim tantum  
 erat robur, ut etiam elephantem jactu hastæ pe-  
 nitus

nitus transfigeret: tantaq; dexteritas, ut emissis centum sagittis, centum leones humum dejiceret: unoq; solo ictu plures feras simul in terram profterneret: imò tam peritam & exercitatum sibi comparaverat manum, ut quicquid oculo destinasset, jaculo & sagitta contingeret: ut auctor est Sabellius, lib. 5. Ennead. 7.

Non minori industria præstantiaq; in hoc exercitiorum genere, olim florebat Imperator Domitianus: qui in sagittarum studio totus erat: Centenas variis generis feras sæpè in Albano successu conficientem spectare plerique: atque etiam ex industria ita quarundam capita figentem, ut duobus ictibus quasi cornua effingeret. Sed adhuc magis mirandam est, quod de eodem scribit Suetonius: Nonnunquam, inquit, in pueri procul stantis præbentisq; pro scopulo dispersam dextræ manus palmam, sagittas tanta arte dirigebat, ut omnes per intervalla digitorum innocuè evaderent.

*Domitianus sagittarum di perussimus.*

Possent mihi hic quispiam objicere, hanc de huius generis exercitiis tractationem, potius specialem (ut quæ de rebus bellicis agat) quam generalem esse: à qua tamen pro nostri instituti ratione non discedendum fuerit: Esse præterea talia exercitia solummodo particularia brachiorum, non autem totius corporis. Ad quorum objectionem respondemus, quamvis hæc ita sese habeant, nos tamen quotidie perspicere, plurimos homines sedentariam ac mechanicam exercentes, solere diebus festis à prandio, arcuum & archalistarum exercitiis incumbere, idque non solum

lum

lùm in pagis ac oppidis, sed pluribus etiam civitatibus primariis, ubi publica loca talibus exercitiis destinata sunt: Unde occasionem arripuimus de eiusmodi exercitiis disserendi, illorumque præcipuas differentias propositas, huic capiti inferendi: utpote, quæ non minus etiam sanitati, quàm quævis alia conducant, ac ubivis locorum maximè vigeant.

*Hippocras  
asia.*

Satis dictum esse opinor, de quinque horum exercitiorum generibus, quæ præcipuè ab antiquis olim inventa & usitata fuerunt: quibus progressu temporis, quam plurima alia accesserunt. Nam loco cursus pedestris, equi postea adhibiti fuerunt, quorum ministerio insidetes ad cursum utebantur. Equi porrò in hunc finem domiti, artificiosè edocebantur, ut pro cuiusvis arbitrio, scitè ac bellè saltare, ac resultare addicerent: quorum usus postea non solum erat in eiusmodi exercitiis equestribus, sed etiam in aliis certaminibus ac ludis, quos vocabant equestres concursus. Virgilius 5. *Aneid.* de horum exercitiorum origine tractat. Quæ, cum nimis usitata hodie sint, & in Gallia & alibi, non necessum esse putamus, de illis plura hic scribere.

Fuerunt etiam in hunc modum certamina ac ludi instituti, duobus scilicet equis, simul in curru conjugatis ac copulatis, interdum etiam quatuor: quæ certamina vocabantur hijuga & quadriijuga. Utimur hodie in Germania, Gallia & aliis regionibus, eiusmodi curribus, bigis & quadrigis in eum finem, ut illorum beneficio, de uno loco in alium, sive propinquum sive longius

gius

gius dissitum provehamur, ac sic ab una urbe in aliam quoque commodissime pervenire queamus. Sunt autem isti ab omni parte oclusi ac desuper tecti, contraq; omnem tempestatum injuriam optime muniti, instar alicuius cubiculi.

Ex hac curruum commoditate, sæpenumero incommodum maximum incurritur: quod scilicet, qui illis vehuntur, dum perpetuo iis insident, & alternatim pedibus incedere negligunt, ex assiduo horum, ac nimis violento motu, corpus concutiant, & crurum ac reliquorum membrorum juncturas enervent, ac torpidas inde referant. Præterea ex huiusmodi motus violentia, præter reliqui corporis perturbationem, renes simul concutiantur, unde facile inflammantur, nec non qui calculo obnoxii hinc valde læduntur ac torquentur.

*Ufus curruum.*

Si hinc recensere vellem omnia exercitiorum ac ludorum genera, quæ apud veteres olim usitata erant, quæque adhuc nostro sæculo non desierunt, ut est inter alia, ludus digladiatorum sive pugilum, citius me tempus, quam scribendi materia deficeret.

Dicam solummodo pauca quædam de pileæ ludo tanquam usitatori ac omnium primo & nobilissimo, cui veteres plurimum olim tribuerunt. Scripserunt enim de illo multi, inter quos Pollux quatuor huius ludi distinctas proponit species, quarum primam vocat *ἐπίκουρον*: secundam *ὀκρινταίον*: tertiam *δοκίμια*: quartam *ἐγείριον*, propterea quod in hac ultima differentiâ, lusorum unus, resupino corpore jacens, in altum ver-

*Ludus pileæ.*

*Lib. de rerum vocab.*

sus



fus cœlum pilam totis viribus mittebat, quam reliqui collatores excipiebant, antequam relapsu, terræ superficiem attingeret.

Quatuor pi-  
le ludi ge-  
nera.

Nos quoque adhuc quatuor pilæ ludi genera habemus, quæ in omnibus tamen cum veterum differentiis non conveniunt. Primum genus sola manu & pila, mediocriter molli, percutitur: cuius magnitudo respondet globo ligneo, cuius usus est in ludo, dicto Gallicè *Palemaille*: familiaris hic ludus est literarum studiosis, nec non aliis iuvenibus in Vasconia: quem Galli vocant, *Ieu de la Pelotte*. Secundum vocatur, *Ieu de longue Paulme*: propterea quod in eo ludo metæ locus, quo mittitur & remittitur pila, maiori longitudinis distantia, à priore distinguitur: Utantur autem lusores ad pilam iaciendam palliculâ quadam, sive instrumento quodam ligneo, parvo, mediocriter lato, cum capula rotunda, quod prorsus simile est isti malleolo ligneo, quo mulieres, quibusdam in locis, linteamenta sua inter lavandam percutiunt ac repurgant. Tertium, & elegantius, & usitatus est illud, quod simpliciter ludus pilæ dicitur, Gallicè *Ieu de Paulme*. Hic ludus exercetur in certis quibusdam locis, sive domibus ex quatuor parietibus constructis, iisque vel tectis vel apertis, quæ loca similiter ludi ipsius nomine à Gallis insigniuntur, & vocantur *Ieulx de Paulme*: Germani dicunt *Balls haus*: à pila & loco, ubi ludi habentur. Hoc in ludo, pilæ agitantur reticulo quodam, hoc est instrumento ad retis similitudinem, ex nervis diametraliter & transversim expansis, confecto.

Quem

Quem ludum indifferenter hodie exercent, tam superioris quam inferioris conditionis homines. Qui hic cum iudicio & industria diligenter observant eos, qui malè ludant, aut qui benè, faciliorem utique viam inveniunt, ad huius ludi perfectionem perveniendi. Quartum genus ludi pilæ, est ludus folliculi, Gallicè *Ieu du Balon*. Folliculus autem hic, est genus quoddam pilæ, rotundum, magnum, ex corio confutum, intus vacuum, & non nisi aère repletum: quem brachiali quodam ligneo in aërem magna violentia propellunt: qui ludas in pluribus locis admodum familiaris est iis, qui ditiores sunt, aut summo nobilique loco nati. In quibus omnibus enarratis ludis, lafores partitè, duo videlicet aut tres, contra alios totidem: aut etiam plures contra plures sæpenumero, ludere, seq; tali exercitio mirificè oblectare solent.

Præter hos adhuc alii ludi & exercitia reperiuntur, ut ludus trunculorum, Gallicè *Ieu de Quilles*: qui à meta duplici, longiori scilicet & breviori, distinguitur in ludum longum & brevem. Est præterea ludus, *Palemalle* Gallicè dictus, quo globus ligneus (plerumque ex baxo, tanquam duriori & solidiori ligno tornatus) pugni magnitudinem, aut paulò maiorem referens, malleo similiter ligneo, manubrium rotundum ac oblongum habente, per planam terræ superficiem, summo ac maximo cum impulso ludentis propellitur. Qui duo ludi valdè communes sunt inter plebeios quoque, tum in Gallia, tum in aliis regionibus.

*Alia ludorum genera*

Inter

*De venatione.*

Inter omnia verò exercitia, quæ præstantiæ ac celebritatis laudem merentur, venatio facile primum occupat locum: cuius differentias varias ponit Plato in Sophista. Nos autem hîc tantum de illa differemus, quæ affinitatem quandam habet & communionem cum vita rustica, & in qua feris ac bestiis persequendis capiendis quæ, insidiæ struantur. Ex qua consideratione elicitur, quod exercitium hoc maximè sit necessarium, utilissimum simul, ac iucundissimum: sicut id paulò post pluribus exemplis demonstrabimus.

Necessarium enim illud est, ad arcendas & è medio tollendas atrocissimas & crudelissimas istas feras, ut sunt Leones, Vrsi, Lupi, Vulpes, ac aliæ rapacissimæ & nocentissimæ id genus similes bestię, quæ non nisi noxam ac damnum hominibus inferunt.

Utilitas autem eius in his duobus maximè conspicitur: primum quod corporis sanitati hinc prospiciatur ac consulatur, dum scilicet id venator variis exercitationum modis, prout ipsi visum fuerit, expedire potest, sive pedes ire libuerit: sive equi ministerio adutus, incedere voluerit: sive laborem grandiozem aut leviozem suscipere, eumquæ longiori vel breviori temporis spacio continuare placuerit: in quibus omnibus, tum pro corporis varia constitutione ac conditione, tum pro fortioris aut imbecillioris valetudinis ratione, cautè & adhibito iudicio agendum est. Deinde utilitas huius exercitii eximia ac maxima, hinc quoque elucescit, quod ex illius

illius usu ac beneficio, carnibus ferinis & delicio-  
sis non solum urbium fora, sed potentiorum et-  
iam mensæ ac tabulæ refertæ ac ornatæ, vide-  
antur.

Tandem exercitium hoc proprium est Nobi-  
lium, & eorum, qui generoso & illustri stemma-  
te procreati sunt: vti videmus, eo quondam po-  
tentissimos monarchas & principes summoperè  
delectatos esse, nec non nostro adhuc seculo  
quàm plurimos sobjectari: tempore scilicet pa-  
cis, armisq; , vt aiunt, vno suspensis. Nam, dum  
ipsi in armorum silentiis, adversus hostem, he-  
roicam animi fortitudinem ostendere nequeunt;  
illam in persequendis interim, ac venandis sæ-  
visissimis bestiis, satis abundè declarant.

Cyrus, in domo Astiagis Medorum regis, avi *Cyrus ve-*  
sui educatus, solebat in pubertate sua teneriori, *nationi de-*  
edomare equos, & in venatione bestias confice- *ditus.*  
re, septo inclusas: postquam adolevit, vt Xeno-  
phon lib. 1. Cyropædiæ addit, aut leonem aut a-  
prium in sylvis petebat. Et idem author, vt de-  
monstraret, in quanta æstimatione eiusmodi be-  
stiarum venatio apud cæteros quoque Persarum  
reges esset, vltèrius de illa in hanc sententiam  
scripsit:

Persarum, inquit, rege exeunte venatum (exit . . .  
autem in mense multoties) epheborum dimidia . . .  
pars ab ipso educitur. Causa verò cur publicè . . .  
venationi operam dent (in qua rex-ducis offi- . . .  
cio, perindè ac belli tempore fungitur, cum &  
ipse venetur, & vt venentur alii, curam adhibe-  
at) hæc est, quòd bellicarum rerum, hæc medi-

V

tatio

*Venationis exercitium est speculū belli.* tatio verissima videatur esse. Convescit enim ad surgendum diluculo, & ad frigora, caloresq; perferendum: atq; etiam ad itinera, & cursus exercet. Præterea sagittis jaculisque bestiam petere  
 ,, necesse est, ubicunq; inciderit. Sæpè etiam acui  
 ,, animam in venatione oportet, objiciente se fe-  
 ,, roci aliqua bestia. Nam quæ offerunt sese bestiaë,  
 ,, feriendaë sunt: ab iis autem cavendum, quæ in ve-  
 ,, nantem irruunt. Ita ut hinc colligendum sit, sicut  
 ,, & author ipse in sequentibus declarat, quod non  
 ,, fecus venationis exercitium sese habeat, ac si in  
 bello contra hostem dimicandum sit. Hæc q; duo  
 venatio & bellum, ex pari utriusq; conditione, &  
 similitudine, se invicem mirum in modum refe-  
 rant.

Hinc Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, (imitans Cretenses) eos, qui jam puberem ætatè superassent, in venatione præcipuè exerceri voluit, ut studio venationis intenti, ad bellum redierentur aptiores, ut scribunt Xenophon & Stobæus. Porro Strabo lib. 10. & Alexander l. 2. c. 25. ostendunt, hanc fuisse Cretenesium consuetudinem, qui filios suos ab ineunte etiam ætate assiduè laboribus firmabant, ne senes jam otio torpescere, honestum ducerèt. Vnde legimus (apud eosdem autores) eos semper laboriosis exercitationibus, utpote currendo ac venando, alendo, æstuando, arduas, difficilesq; vias peragrando, omnes consumsisse juventutis annos. Quin imò eorum pueri in classes, quas *Αγίλας* vocabant, distribuebantur: iisq; præerat Pædonomus certis diebus in venationes eos educens.

Plu.

Platarchus recenset Alexandrum magnum, Antiochum, & alios præclaros reges adeo fuisse deditos venationis exercitio, ut eius nomine nullam molestiam, neque laborem ullum subterfugerint, quin imò multis sese & maximis periculis sæpenumero objecerint.

Idem auctor testatum reliquit de Pompeio, in eius vita, illum scilicet, victis & subactis Numidis & barbaræ isti genti terrore incusso, ob nominis claritatem & potestatem summam Romani imperii: non quiescisse hominibus devictis: sed, cum sciret, regionem illam præ cæteris, innumeris bestiis ac feris, usq; ferocissimis & invictissimis abundare, eas impetivisse, domuisse ac debellasse: ut & hæ Romanorum felicitatem ac virtutem, omnium rerum domitricem ac expugnatricem, tandem sentirent: Et ob hanc causam, certis quibusdam diebus exibat ad venationem Leonum & Elephantorum.

Mithridates Rex Ponti in Asia, & Adrianus Imperator Romanus, tam inexplebili uterque amore prosequerantur studium venationis, ut mira de illis referant historiæ: ubi unus huic exercitio tam stupendo modo intentus erat, ut etiam septem integros annos nullo profusus usus fuerit tegumento, vel opertorio, sive ruri, sive domi, aut in urbe. Alter verò mortuo & sepulto equo suo, in æternam eius memoriam erexit columnam, super inscripto Epitaphio: eò quod opera eius in venationibus longo jam tempore usus fuisset. Hi potentes monarchæ non interrim à negotiis publicis, cum res postularret, ob-

eundis supersedebant : nec quod spectabat ad imperii administrationem, diligenter eius satagere cessabant : qui promptissimi semper ibant singulis horis atque momentis, hostibus obviam : eosque, si quid fortè moliebantur, à finibus suis arcebant, non secus ac ipsi solebant ex consuetudine quotidiana, feras ac bestias venando persequi & profigere.

*Venatio proprie conuenit viris, Saltatio autem faminis.*

Imperator Albertus solebat subinde dicere, venationē esse exercitiū virile, & viris tanquam bellicosis magis competere: cum saltatio conueniat fæminis, quæ omnia alia voluptatū genera superat, excepta illa, quæ ex venatione capitur.

Nec Carolus Magnus, vt confirmat Cæspianus, vel in senectute sua contemnebat venationis exercitium, tanquam rem saluberrimam : ac quando is exire constituerat, neque nive, neque glacie, neque frigore, neque æstu, neque asperimis scopulis, neq; horrendis & inaccessis montibus, neque densissimis dumetis perterrefactus, à sententia vnquam recessit : sed institutum constanter profecutus est.

Sed quid moror in venationis exercitio commendando, eiusq; laudibus prædicandis? Quorsum exempla Alexandri Magni, Antiochi, Mithridatis, & Caroli Magni, aliorumq; suo tempore monarcharum potentissimorum, heroum fortissimorum, & venatorum excellentissimorum producamus?

*Fortitudo et magnanimitas Henrici IV. Regis Franciæ.*

Siquidem apud nos sit, quem solum proposuisse sit satis, magnus ille HENRICVS quartus huius nominis, Franciæ Monarcha invictissimus, quem præ aliis omnibus principibus,

bus, virtutum ornamentis, gloriæ ac victoriarum in hostes triumphis emicare: toti orbi conspicuum est. Quid non ille sive bellorum temporibus, in debellandis ac perdomandis hostibus: sive alio quovis tempore, in tolerandis maximis & Herculeis laboribus, ac præsertim in venationibus perferat, ubi vix occurret alter, cui tam constans atq; par animus fuerit.

Falconaria sive accipitraria ars, genus etiam *Falconaria.* quoddam est venationis, quod propriè principum ac nobilium exercitium est, ex quo ipsi singularem etiam voluptatem referre solent. Nos de Falconaria abundè satis in lib. 6. nostri Magni speculi mundi scripsimus: quam ob causam plura hic dicere supervacaneum est.

Restat de natandi exercitio differere, quod in *Natandi* aquis perficitur, quodq; non minùs, ac alia quæ- *exercitium.* vis, scitu utile ac necessarium est: utpote cuius beneficio sæpenuero magni viri, in gravissimis periculis constituti, sese salvos ac incolumes morti eripuerint: ut interim nihil dicam, de singulari eius utilitate, ad corporis sanitatem conservandam, deperditamq; restituendam: quæ sanè tanta est, ut ex eius usu tempestivo & legitimo, infinita corporis mala, quæ ob caloris excessum, refrigerium & humectationem postulant, è medio tolli & curari possint. Cui instituto confert balneum universale maris aut fluviorum: remedium vulgare, morsu canis rabiosi laborantibus, nec non melancholicis ac phthificis.

Græci & Romani, qui præ cæteris populis, hac laude extolluntur, ut qui juventuti suæ præ-

V 3

scripse-



scripserint salutaria præcepta, omnis generis disciplinarum, eandem quoque, iuxta Aristotelis doctrinam, utilissimam docuerunt natandi artē: ut juvenes suos robustiores redderent, ad graviora exercitia ac labores perferendos.

*Alex. l. 2.*

*6. 25. 6. 6.*

*3. 6. 20.*

Nobiles præsertim Romani, inter alia exercitia bellica, nandi quoque studio summoperè incumbabant. Vnde proverbium natum est, in liberos deploratos: neque natare, neque literas didicit.

Si Iulius Cæsar imperitus fuisset natandi, neq; vitam neq; commentarios suos salvos unquam conservasset: dum nimirum cogebatur se præcipitem dare in mare, & ultrà ducentos passus nando conficere, ut in navim propinquam se reciperet, & à nimis subitaneo ac improvise hostium incurfu, se in Alexandria defenderet.

*Natandi n. Jilias.*

Quintus Sertorius, & M. Scævola, solâ arte benè natandi, uterque magna cum admiratione, & insuper armis induti, evaserunt hostium impressionem: Vnus quidem non mediocriter lauciatus, natando trajecit Rhodanum fluvium rapidissimum, in ipso hostium conspectu: alter verò undique ab hostibus circumvallatus neque aliud refugium præter mare videns in id præceps irruit, & exercitum Cæsaris Ducis sui insectus est. Quis igitur natandi peritiâ non laudet, ex qua tanta utilitas promanat etiam vel ad eos, qui militiam sequuntur? Hoc exercitium, maxima olim in commendatione erat, ut videre est in Agrigentinis populis, qui suo tempore omnes alios, deliciarum cultu & sumptuum profusio-

fusio-

fusione superabant, ut Plato testis de illis scribit: Perinde Agrigentinos ædificare, ac si victuri perpetuò forent, itemque convivari, vel ut semper morituri. Idem, Agrigentini inquam, ædificari curabant, in honorem & gratiam Gelonis (qui ex Satellite factus erat insignis Rex ac dux belli) magnis impensis & sumptibus natatorium, cuius ambitus septem stadia continebat: profunditas verò erat viginti cubitorum: in quam derivatæ multæ aquæ fluviales & rivali fontani, ad aquam vividorem reddendam, decurrebant. Abundantia cygnorum, & varia piscium genera, conspectu pulchriorem ac amœnorem reddebant locum. Ita ut natatoria illa inter miracula mundi, sui temporis relata fuerit: tandem successu temporis diu neglecta computruit, & collapsa est, ut Athenæus & Diodorus scribunt.

*Natorium  
Agrigentinum.*

*Ath. l. 12.  
cap. 2.*

*Diod. lib.  
11. cap. 1.*

Nos hîc ferè omnia illa exercitiorum genera exposuimus, quæ humanæ vitæ plurimum prodesse, ac vulgò in usu esse solent. Restat nunc, ut doceamus, quomodo ea præ variis ætatis, naturæ & personarum circumstantiis, convenienter applicari debeant.

Est igitur generale & commune officium omnium exercitiorum, ut ex eorum usu legitimo animalium calor excitetur & augeatur. Distinximus autem suprâ exercitia in vehementia seu laboriosa; in mediocria: & in leuia. Vehemens & laboriosum dicitur, in quo respiratio est difficillima sine velocitate, ex quo musculus & nervis robur paratur. Eiusmodi sunt terram

*Aegineta  
lib. 1. de re  
med. c. 17.  
Oribasi lib.  
1. synopsis. 13  
Exercitia  
violenta*

V 4 fodez

fodere, & onere maximo imposito, vel eodem  
subsistere loco, vel paulatim ineedere.

*Mediocria.* Exercitia verò mediocria citra tantam vio-  
lentiam fiunt: huius generis sunt, cursus levis,  
armorum exercitatio, lucta, magnæ & parvæ pi-  
læ lusus.

*Parva.* Levissimum exercitium est lectio, musica vo-  
calis, & instrumentalis, ludus chartarum, tabu-  
larum, & deambulatio.

Omnium horum exercitiorum diversus est  
finis, & applicandi modus, pro diversa partium  
corporis, personarum, & ætatum ratione.

*Exercitiorum  
violentiorum  
differentia.* Violenta in genere musculus, & nervis ro-  
bur parant: quod non minus & reliquæ duæ ef-  
ficiunt differentia: in specie verò certis corpo-  
ris partibus consulitur: ubi exercitiorum alia  
lumbos, alia manus & crura, alia spinam, aut  
collum solum; alia caput, vel thoracem, & alia  
pedes juvant. Sed quoad respectum personarum,  
& ætatum: violenta exercitia conveniunt juve-  
nibus & viris robustis potius quàm senibus: po-  
tissimum verò iis, qui in sudore victum quotidia-  
num quaritant, quales sunt agricolæ, operarii,  
bajuli dossuarii, saccarii, & multi huius generis  
opifices alii: qui id genus exercitiis laboriosis  
mature tempore assueverunt.

Mediocria propriè conveniunt divitibus, qui  
ex fortunarum suarum reditu victitant: nec non  
& illis, qui literarum studio, & armis ex professo  
addicti sunt.

Quin, ut liberè dicam, quod sentio, Nobiles  
inprimis nec non & alios, ad arma natos ac de-  
stinatæ

stinatos juvenes, magis deceret laboribus asperimisq; exercitiis maturè affuescere, quàm molli otio delicatè indulgere.

Hunc morem à Lacedæmoniis imprimis observatum legimus: qui simul ac animadvertabant, juvenes suos à prandio, jucandis quidem & gratis, sed prorsus inutilibus obambulationibus tempus fallere, Ephori repentè per suos ministris imperabant, ut ad honesta officia se conferrent, nec malè aut otiosè bonas horas perderent. Indignum enim Lacedæmoniis esse, deambulationibus aut inertia, non autem congruis exercitationibus bonam corporis valetudinem tueri: sic enim alacriores ac promptiores, aptioresq; ad omnes bellorum molestias perferendas futuros, cum occurreret occasio.

*Ael. lib. 2.  
de var. hist.*

*Iustin. l. 3.*

Quin etiam Lycurgus eorum legislator, pueros impuberes non in forum, sed in agrum deduci præcipiebat, ut primos annos non in luxu, sed in laboribus agerent: nihil somni causa substernerent, vitamq; sine pulmento degerent, neque prius in urbem redirent, quàm in viros fortes evasissent.

*Lycurgus  
pro juven-  
tute educen-  
da.*

Sed excipiet hinc aliquis asperam nimis hanc Lacedæmoniorum fuisse disciplinam, ac moderationis terminos transiisse, quæ ubique congrua & salutaris esse debet. Sic enim tenellum juventutis florem in timore & perpetua formidine educatum, flaccescere potius & marcescere, quàm vim vigoremq; assumere: singula enim singulis ætatibus opportunè esse accommodanda, ne vires labascant excessu. Optarem hinc quidem,

dem, si res meo staret arbitrato, modum & mediocritatem servari: quanquam probo, ut qui juvenes ad arma nati sunt, eiq; studio addicti, & qui aliis præficiendi sunt, pro huius seculi conditione, paulo severius ac asperius tractentur ac exercentur, ab omniq; mollitie & deliciis avocentur: ut ex matura assuefactione, sive in venationibus, sive aliis laboriosis & violentis exercitationibus, fortius discant omnes temporū injurias sustinere. sive pedibus potius, quā equo vectis incedendum fuerit, sive noctuq; diuq; æstivis hybernisque tempestatibus, intensissimis & extremis caloribus, frigoribusq;, in nivium pluviarumq; molestiis, perpetuo sit laborandum.

Hoc igitur vitæ genus tyronibus omnibus, qui armorum studiis dediti sunt, apprimè congruum est, ut scilicet jaculandis telis & sagittis, cursuq; (non, ut hostem fugiant, sed fugent) initiuntur. Quin etiam ipsemet ludus saltus ac pilæ, ex quibus major corporis agilitas & promptitudo comparatur, huiusmodi juvenibus convenientissimus est. Omnium autem accommodatissima exercitatio futura est, arma subinde capessere, equum informare ac ritè agitare: in arenam cursoriam descendere, pugnas ludicras instituire, & huiusmodi alia exercitia ad armorum æconomiam spectantia. Quod si literarum studium accesserit, quibus ingenium exerceatur, perfectissimi, ac consummatissimi militiæ magistri fient: literis enim magis illustrantur arma. Id quod testantur tot magni illi Græcorum ac Romanorum duces, qui olim floruerunt, quiq; penè omnes

*Exercitia  
propria nobilium  
juvenum, mi-  
litum.*

omnes literis ab ineunte ætate incubuerunt, unde comparata uberrima doctrina, & in senatu & in armis excelluerunt.

Literarum quietiam beneficio accessum habebunt juvenes, ad alia exercitia & ludos scholasticis familiares, ut est lucta, saltatio, palæstra, & id genus alia mediocria exercitia, quæ etiam ab aliis cuiuscunque dignitatis aut conditionis hominibus institui ac usurpari possunt.

Exercitia moderatiora, quorum supra fecimus mentionem, ut est vocalis musica, lectio, & ludi tabularum, in quibus inter ludendum à mensa non surgendum nec exeundum est, sunt ea, quæ corporis simul, & ingenii operâ peraguntur. Item diuturniores ac vehementiores deambulationes tam matutinæ quam vespertinæ, quæ potius fœmineo competunt sexui aut delicatulis, quorum natura aut complexio imbecillior est: vel etiam ipsis, qui senio confecti, languescere incipiunt: quibus concessum est, pro curum pedumve viribus recreandis, deambulare tantum, quantum velint.

Nam senes prorsus otiosi, qui nullâ utuntur exercitatione, corpus vitiosis humorum cruditatibus replent, quæ feminariæ causæ existunt multorum affectuum, unde sæpenumero, morte acceleratâ, vitæ cursus ante tempus abruptitur, quæ aliàs ex interventu huiusmodi exercitiorum, conservari diutius possit: ubi imitandum sibi eiusmodi homines proponant exemplum magni illius Philosophi Socratis, qui, dum solebat quotidie ferè usque ad vesperam contentius ambula-

*In exercitiis de e-  
tu, respo-  
ditus perso-  
narum, ha-  
bendus.*

*Senib. com-  
petit exer-  
cium mo-  
deratum.*

bulare, à quodam interrogatus, cur hoc faceret, respondit, quò melius cœnem. Quibus verbis ostendit vir sapientissimus, deambulationis usum, tum ad ciborum appetitum, tum ad cruditates absumendas, non parum conferre.

Porro in his particularibus ambulationum exercitiis, de quibus sermo est, quæq; non solum senibus, sed cuilibet etiam ætati familiaria sunt: alia quædam occurrunt observanda, à Celso studiosè annotata, quæ huic loco non malè inferenda esse duxi: ex quibus nonnihil utilitatis benevolus etiam lector, si placet, capiat. Differentia autem ambulationum, inquit, sumitur, vel à situ loci, vel ab hora, & tempore, vel ab aliis circumstantiis: ubi ostendit, ambulationem per locum planum minùs commodare & conferre, quàm per locum accliviorum ac decliviorum: idque idèò, quod tum quadam varietate corpus moveat. Sed nolim hoc referri ad eos qui corpore languidiore ac imbecilliore sunt, & qui vix è morbo quodam convalescerunt, quique podagricis doloribus, aliisve corporis languoribus sunt obnoxii: his enim melius conducant deambulationes per loca plana. De reliquis horum exercitiorum circumstantiis Celsus hæc subjungit: melior autem est sub dio, quàm in porticu: melior (si caput patitur) in Sole, quàm in umbra: melior in umbra, quàm parietes aut viridaria efficiunt, quàm quæ tectò subest: melior recta, quàm flexuosa.

In explicatione & consideratione horum exercitiorum, quorum varia genera ac species supra

*Cit. lib. 5.  
Tusc. quæst.*

*lib. 1. de re  
med. cap. 2.*

*Locus deambulationibus  
destinatus  
qualis esse  
debeat.*

pra enucleavimus, palam in multis ostenditur, quam eximia & excellens sit illorum utilitas. Illis enim, qui valentioris alimenti cibum sumperunt, exercitatione uti convenit vehementiore & concitatore deambulatione, venatu, palaestra, cursu, disco, pila parva, uti scribit Actuarius lib. de spiritib. animal. natr. cap. 11. hæc superioribus adjungens: summam quodcumque tandem exercitationis genus existimetur respirationem vehementiorem conciliare posse, ac calorem adaugere, & tenui quodam sudore humectam cutim perfundere, his ipsis accommodum.

Exercitia præterea congruant cum natura & complexione eius, qui iis utetur. Opus enim habent exercitatione majore & violentiori, quicumque corpore præditi sunt carnoso & solido: pituitoso & excrementorum copia luxuriante: quam qui graciles sunt, macilenti & emaciati, qui dum sunt siccioris temperamentis, à tanta superfluitatum excrementitiarum ubertate facile excipiuntur. Quæ omnia medici prudentis iudicio ac solertia committenda sunt. Ratio quoque habenda est illorum exercitiorum, quæ tum ad tuendam sanitatem tum ad curationem morborum diuturnorum & chronicorum, ut podagra, epilepsia, & similia, præcipienda sunt.

Tempus quoque idoneum exercitationum probe considerandum, semperque, quo ad fieri potest, ante cibum sive mane, sive vespere, corpus exercendum est. Quod quamvis nulla egeat probatione, doctisque plus satis constet: audiamus tamen, rudiorem gratia, veterum hac de re testimonia.

Egi-

*De tempore exercitiorum.*



*Lib. 1. de re med. c. 16.* Ægineta de opportuno exercitationum tempore sic loquitur: Quandoquidem igitur, inquit,  
 ,, distributioni alimentū opitulantur, non oportet  
 ,, crudorum & incoctorum, neq; ciborum, neque  
 ,, humorum copiam aut in ventre, aut in venis  
 ,, contineri. Periculum enim est, ne ad omnes cor-  
 ,, poris partes attrahantur priusquā concocti com-  
 ,, modi fiant. Clarum itaq; est, ante cibos exerci-

*Tempus ex- arcitii oppor- tunitum ex urina cogno- scitur.* tia sumi debere. Verū temporis opportuni exercitii notæ ex urinarum colore colliguntur. Nam quæ aquea est, incoctum adhuc significat distributum in ventre humorem: fulva verò & biliosa, jam diu concoctum esse, moderatè autem pallida, recens factæ concoctionis signum est. Tunc igitur ad exercitia ducere oportet, idq; vesicæ & ventris recrementis prius reiectis.

*Synops. lib. 10. cap. 2.* Oribasius idem confirmat iisdem ferè verbis: cum igitur, inquit, digestionem in corpus adjuvant, neq; crudorum, neq; incoctorum ciborum, aut succorum in ventriculo atq; intestinis multitudo sit oportet: periculum enim esset, ne antequam per concoctionem utiles facti essent in omnes animantis partes raperentur: ex quo patet, exercitia ante cibum fieri debere. Ut igitur non medicus tantum, sed quilibet alius intelligat sciatq; signa perfectæ concoctionis urinæ, ex cuius inspectione aptum & opportunum exercitationis tempus colligere potest, audiat, quæ & Oribasius, & Ægineta subjungant. Pro opportuna temporis nota inquirunt, urinæ color est: Quæ enim aquæ speciem præfert, crudum adhuc esse eum succum indicat, qui in ventriculum sub-

submititur: quæ verò ruffa biliofaque est, jam  
 dudum concoctum esse: quæ mediocriter pallet,  
 nuper factæ concoctionis signum est, ac tunc qui-  
 dem adeunda est exercitatio, eiectionis tamen prius  
 excrementis, quæ in vesica & ventre continetur.

Hæc sunt salutaria illa præcepta, quæ de exer-  
 citiorum tempore, & eius legitima observati-  
 one nobis proponuntur à clarissimis illis duo-  
 bus antiquorum medicorum luminibus: ut ipso-  
 rum utilitates nobis innotescant. Neque hæc di-  
 cta sint agricolis & operarijs, qui æquè post, ac  
 ante cibum, nulla intercedente vacatione, à ma-  
 tutino tempore usque ad vespertinam continuâ  
 manuum suarum operatione ac labore, panem  
 lucrantur: sed potius illis, quibus Deus largitus  
 est opes ac fortunas, ex quarum affluentia ac co-  
 pia omnia ad vitam sustentandam necessaria a-  
 bunde illis suggeruntur, principibus præsertim,  
 ac iis qui auctoritate primariâ ac summâ reliquis  
 præcedunt, ac præsunt, quiq; claves imperij te-  
 nent, & ad gubernacula Reipub sedent: à quo-  
 rum sanitatis tutela ac præservatione, non priva-  
 ta solum ipsorum, sed publica potius omnium sa-  
 lus dependet: & cum quorum interitu ac perdi-  
 tione, intereunt ac cadunt simul omnia. In ho-  
 rum, inquam, gratiam, hæc saluberrima exerciti-  
 orum præcepta, data potissimum sunt: ad quæ  
 ut diligenter vitæ suæ rationem instituunt, sum-  
 mâ industriâ ac diligentia niti illos decet: præ-  
 cipuè autem illis hæc dicta sunt, quicumque  
 jam aliquam corporis ægriitudinem præsent-  
 unt, quæ sebinde, ex delictis exercitiorum,

NON

*Quibus po-  
 tissimè præ-  
 scripta san-  
 regula ex-  
 ercitiis.*

non maturo opportunoque tempore adhibitorum, longiùs proferpit, ac in dies magis magisque augeri potest.

*Lib. 1. de re  
med. cap. 2.*

Celsus præterea, in specie, his qui ventriculo debiliori sunt, observandum illud imperat, Prima (inquit) eius curatio, exercitatio est, quæ semper antecedere cibum debet: in eo qui minùs laboravit, & benè concoxit, amplior: in eo qui fatigatus est, & minùs concoxit, remissior.

*Vir. 3. firm.  
4. cap. 7.*

Sufficiant igitur hæc de exercitiis: quorum usus naturalis ac legitimus, admodum utilis est & necessarius, ad sanitatis vitæque diuturnæ conservationem: cum contrà illorum intermissio varios morbos, teste Aëtio, ingeneret.

## DE QUIETE.

### Cap. XII.

**D**emonstravimus supra, clarissimorum virorum autoritatibus non solum, sed firmissimis etiam ac validissimis rationum momentis comprobavimus, quàm utilis & necessarius exercitiorum sit usus, ad corporis humani sanitatem conservandam: adeò, ut non putem, inveniri adhuc quendam posse, qui in re tam certa ac manifesta dubitare audeat.

Hinc igitur palàm liquet, ex primis illis & antiquissimis medicis, Asclepiadem, & post illum Erasistratum (errore ambos effascinos) per-

peram

peram non solum reprehendisse, sed conatos quoque fuisse omnem exercitiorum usum tollere, tanquam rem inutilem & exitiosam: quique eo vesaniae processerunt, ut hominibus persuaserint, majorem esse quietis otiique necessitatem, quam exercitii, contra plures quam centum medicorum, illorum ætate florentium, opinionem.

Si igitur summis hactenus laudibus, exercitiorum usum, ad sanitatis conservationem summè necessarium profecuti fuimus, id ad imitationem plurium antiquorum medicorum, qui nobiscum idem sentiunt, fecimus. Adjunximus præterea differentias illorum conspicuas, ex quibus disci potest, quænam exercitia sint violentiora, quæve moderata, & naturæ consentanea.

Similiter nunc de quiete dicturi, neque Asclepiadis neque Erasistrati opinionem amplectemur, qui nimis otio seu quieti indulgentes, plus justo ipsi attribuierunt.

Nimis enim diuturna ac otiosa quies obest non solum corpori, sed etiam animæ: causaque existit prævarum cogitationum: vitam dissolutam reddit, torporem membrorum inducit, ignorantiam fovet, sollicitudinem excitat, memoriam aufert, sapientiæ studio adversatur, judicium obtundit, corpus nimis refrigerat & discolorat, pororum meatus obstruit, humorum defluxiones irritat, morbum articularem gignit, epilepsiam & apoplexiam procreat, & infinita præterea alia mala tam animæ, quam corpori, uti

X dixi-

*Abrogatio  
exercitiorum.*

*Effectus  
otii sive quietis.*

diximus adfert. Est igitur institutum nostrum deinceps verba facere, non de ea quiete (quam potius damnamus) de qua Poëta his versibus:

*Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus;*

*Vt capiant vitium, ni moveantur, aqua.*

Sed de illa, quæ motui contraria, spiritus nostros reficit, & membris defatigatis laboreq; languentibus novam roboris vim ac virtutem immittit; partes enim corporis diutius durare nequeunt sine quiete: sicut poëta canit:

*Quod caret alternâ requie, durable non est,*

*Hæc reparat vires, fessaq; membra levat.*

Est igitur quies illa, de qua loquimur, moderata, quæ inter res reliquas, non naturales dictas, utilissima quoque & imprimis necessaria est ad sanitatem, si scilicet rectè & legitime usurpetur.

Hinc è sacris edocti literis habemus expressam mandatum, quod Deus creator & Opifex omnium rerum hominibus dedit: ut scilicet quiescerent septimo die, sicuti & ipse illo ipso die cessavit & quievit ab opere, quod absolverat: ut salutari hoc exemplo doceamur, diuturnos labores, ut leviores fiant, intermissione aliquando levari oportere, ut hoc modo instauratis viribus promptiores animo corporeque ad novos perferendos labores reddamur: nam ut scribitur:

*Otia corpus alunt, animus quoq; pascitur illis.*

Mediocris igitur & modica quies utilissima est, ob rationes supra dictas, tam ratione valetudinis bonæ tuendæ, quàm ipsius vitæ producendæ. Maximè etiam necessaria est illa ad mul-

*Quoties uti-  
tis de.*

torum morborum curam, in qua omninò quies requiritur, aut iuxta proverbium illud Iralicum: Oportet ut teneas *la man al pecto, & il pie-* *Quibus fit*  
*di al lecto*: qua quietis ratione utantur podagri- *quiescentibus*  
 ci, qui doloribus maximis cruciantur: & illi, qui vulnere quodam accepto vel in pede, vel in humeris miserè torquentur: aut qui tumore aliquo & inflammatione alicuius partis ad motum ciendum, & corporis progressum promovendum, factæ, infestantur. Quies optimum & præsentissimum est remedium multorum malorum, quæ à lassitudine proveniunt: similiter illa confert etiam omnibus diarrhœis, lienteris, dysenteris, & reliquis ventris profluviis. Nam, ut scribit Aëtius: Silentium quidem ac quies ventrem cohibent, motus autem & deambulatus impellunt. Id quod confirmat etiam Celsus his verbis: Quem verò frequenter citata alvus exercet, semper debet post cibum conquiescere, ac neque intendere animum, neque ambulatione, utcumque etiam leviter, dimoveri.

*Act. tetr. 3*  
*serm. c. 27.*

*Cels. lib. 2.*  
*de re med.*  
*cap. 6.*

Quemadmodum igitur somnus mediocri post vigiliis requiritur, tanquam res utilis & necessaria: sic pari modo utilis & necessaria quies est, post exercitia & labores.

Oribasius lib. 6. collect. medicin. cap. 2. ubi tractat de quiete, expressè docet, quibus hominibus, & quibus in casibus quies potissimum sit necessaria: Quibus, inquit, decubitus, iis etiam quies & tranquillitas convenit: ac præcipuè quidem in principiis accessionum: itemque incre-

X 2

men-

r  
p  
b  
mentis, & post cibum nuper sumptum, & cum  
quis dormire cogitat, apta est quies & tranqui-  
litas.

Præterea diligentèr observandum est, circa  
quietis considerationem, quibus temperamentis  
naturaliter homines sint præditi. Nam quemad-  
modum exercitium mediocre, juxta Hippocra-  
tem, congruum est & utile phlegmaticis, & iis,  
qui natura sunt frigidi & humidis: ut qui sunt pin-  
gues, obesi, carnosi & robusti: sic similiter quies  
maximè convenit iis, qui sunt biliosi & calidæ  
temperiei & siccæ: qui sunt extenuati, macri, &  
emaciati, ac imbecilli: propterea quod quietis  
beneficio spiritus refocillantur & corroboran-  
tur, corpusq; grata humiditate perfunditur. Hæc  
breviter dicta sint de utilitate & fructibus, qui ex  
moderata quiete proficiscuntur. Multa sunt su-  
pra de somno à nobis dicta, quæ aptè hûc ad  
quietis contemplationem referri possunt: pro-  
pterea quod hæc duo maximam vicinitatem in-  
vicem habeant, & unum alterum non obscure  
referat: quò lectorem, ne rem unam eandemq;e  
toties repetere necesse sit, relegatum volumus.

## DE REPLETIONE ET INANITIONE.

### Caput XIII.

**V**T tandem finem imponamus sectioni huic  
secundæ nostri Diætetici polyhistorici, no-  
bis adhûc paucis agendum restat de repletionè  
& inanitione.

Reple.

Repletio igitur, quam Græci πλήρωσις vocant, *Quid est non* est nisi redundantia, plenitudo ac multitudo *bi repletio* humorum, qui in corporis cavitatibus & vasis continentur.

Huius autem plenitudinis sive repletionis fons & origo, plerumque est alimentum, quo corpus, dum nutritur simul etiam nimia humorum superfluitate ac redundantia repletur ac oneratur. Hinc diversa est considerandi ratio alimenti & replementi, si ita loqui liceat.

Solet autem huiusmodi repletio plerumque contingere in ventre, in intestinis, in vasis & venis, quæ nonnunquam adeo obstruuntur, implentur, inflantur ac distenduntur, ut omnino dirumpantur, ac inde nisi summa diligentia præveniatur, sanguinis sæpe numero eruptio causetur: quæ venarum repletio majori cum periculo conjuncta est, quam illa, quæ in ventre fieri solet: quæ ut plurimum, aut supernè per vomitum, aut infernè per secessum evacuat. Idem confirmat *Ægineta*, ubi de repletionem loquitur, in hunc modum scribens; In cibis, inquit, maxime delinquitur circa repletionem. Nam etiam si ventriculus probè concoquat, venæ tamen nimium impletæ affliguntur, distenduntur, rumpuntur, obturantur, plenæ fiunt & valdè gravantur. *Per summum autem est in morbis, venarum repletio.* At ventris repletio quandoque sursum evacuat id quod redundat, quandoque deorsum per secessum. Et tamen neq; hæc admittenda est; verum si quis plura ingesserit, statim vomere oportet.

Hinc constat, cibum ac potum immoderatè

X 3

Summa

*Æg. l. 1.  
de re med.  
cap. 32.*

*Incommoda  
repletio.*



sumptum superfluitates & excrementa gignere :  
quæ omnis repletionis fomites, removeri & au-  
ferri debent evacuatione, quæ vel natura, vel  
artis ministerio perficitur.

*Varij corpo-  
ris meatus  
per quos  
excrementa  
purgantur.*

Quemadmodum igitur eiusmodi excremen-  
titarum superfluitatum plures sunt differentiæ :  
sic etiam varia & diversa evacuandi loca natura  
iis destinavit. Caput ad sui purgationem auribus,  
tanquam sentinis utitur, per quas sordes, & alia  
capitis excrementa biliosa purgantur. Oculi &  
os pituitæ evacuandæ inserviunt : crassi verò seu  
melancholici humoris maxima pars, per nares  
destillando effluit.

Horum excrementorum omnium generatio  
excitatur à meteoris, à partibus inferioribus sur-  
sum in cerebrum elatis : hoc est, à vaporibus  
& exhalationibus, quæ partim ab alimentis,  
partim à sanguine calefacto & fervescente pro-  
creatæ fuerunt.

Duo sunt adhuc alii meatus, sive sentinæ &  
cloacæ, intestinum scilicet rectum & vesica, quo-  
rum pari ratione usus & officium est, ut excre-  
mentorum materiam crassiorem, ex alimentis  
productam, sive sulphura, liquores & sales cras-  
siores excipiant, ad tempus retineant, & tandem  
excernant.

Fœminæ quoque uterum sive matricem, loco  
sentinæ obtinuerunt : ut illius operâ menstruum  
exonerent sanguinem, quamvis ipsis eiusmodi  
vacuandi ratio propria & peculiaris sit, non ali-  
ter, ac nonnullis viris, qui resolutis hæmorrhoi-  
dibus sanguinem melancholicum per anum eva-  
quant.

Cutis

Cutis instar cribri perforata, est commune quoq; totius corporis repurgandi instrumentū: per quam generaliter & continuè (sive insensili, sive sensili & manifestà transpiratione) vaporosæ & spiritales corporis nostri substantiæ evaporantur & dissipantur: sicuti huius rei documento sunt sudores, aliæque variæ ac imperceptibiles expirationes, tenuium substantiarum, quæ plerunq; è corpore nostro, solius naturæ beneficio exclusæ, evanescent.

Si igitur eiusmodi evacuandi instrumenta (sive naturæ imbecillitate, aliòve vitio partis singularis) ab actione sua impediuntur: statim sequitur repletio, quæ plurimorum malorum causa existit, quibus arte, naturæ ministrâ, præcavendum est.

*Evacuatio  
arte promoven-  
denda.*

Hinc errhinis, sternutamentis & masticatoriis, expultricem cerebri facultatem expeditiorem & promptiorem reddimus, ad evacandas & rejiciendas fuliginosas eiusmodi superfuitates, quæ sine noxa in corpore aliàs subsistere nequeunt.

Ventriculum, nimia vini, cibi que, vel aliorum etiam pravorum humorum copia repletum, inanitione juvamus: naturamque imbecillam vomitoriis arte factis irritamus, & superflua removemus.

Multi reperiuntur, qui ventrem naturâ siccum & durum habent, ob quam causam excrementa multa colligunt: quibus omnibus per artem preveniendum est, iusculis, clysteribus, supposito-riis, aliisque similibus, quæ ventrem emolliendi laxandi que facultatem habent.

X 4

Ars

*Ars imitatur naturam, in variis evacuandi generibus.*

Ars præterea suppeditat varia diureticorum & exercitorum genera: balnea item artificiosè præparata, naturalium vim ac virtutem æmulantia: quæ poris & meatibus cutis aperiendis conferunt, & in ciendis provocandisq; sudoribus, naturæ auxiliantur, & hac ratione corpus superfluo vaporum ac excrementorum onere sublevant: quorum diuturnior mora alias noxam inferret.

Plenitudine existente in vasis, artis industria venam secamus, sanguinemq; detrahimus: quo remedio, si res postulat, hæmorrhoidum mensuramq; suppressionem tollimus.

Hinc patet, quomodo ars imitetur naturam, cum in variis remedium præparandorum modis: tum etiam in aliis rebus pluribus: id quod suo loco, sectione scilicet sequente, specialius tractabimus, adjunctis simul quibusdam formulis particularibus.

*Sobrietas repletionis remedium.*

Inter alias repletionis causas, principem obtinet locum crapula: sive nimia cibi ac potus ingurgitatio cum otio coniuncta: cui malo medendo, medicamen nullam est potentius sobrietate sive temperantia, cui imprimis studendum est: non tantum sanitatis tuendæ causa, sed ut & re, & opere demonstramus, nos homines rationis participes esse: non verò pecudes, quibus deteriores, vino ciboque stomachum ad regurgitationem usque sæpenumero infarcimus, id quod vel vix in ipsis apprehenditur.

Non autem hic intelligimus illam sobrietatem, quæ vel in universum omnem cibi potusq; usum

usum tollat, vel certis diebus, quorundam ciborum esu interdicit: quam vulgò jejunium vocant: sed moderatum & frugalem cibi, usum inuinitas, quo vita sufficienter quidem ac sobriè sustentetur.

Repudiamus interim atque damnamus omnis generis sumptuosas cœnas siue convivia, aliasq; non necessarias & inutiles expensas, in damnosæ gulæ gratiam factas: quæ non minus corporis valetudini, quàm animæ saluti plurimum obfunt.

Inter cœteras causas vitæ longioris, ad quam patres nostri perveniebant, una vel ex præcipuis erat sobrietas: qui cum frugibus solis vescerentur, hanc virtutem *Frugalitatem* appellarant: quam à parcendo alii dixerunt *Parimoniam*.

Nostri itaq; primi parentes, qui tam longævam debebant vitam, non aliis usi sunt alimentis quàm liquoribus fructuum, mellis, & lactucinarum: ita ut usus vini & carniæ post diluvium demum sit introductus: anno nimirum, à mundi creatione, bis millesimo ducentesimo quadragésimo secundo: Saturnino enim seculo homines abstinebant carnibus, ac solis vescerentur frugibus ac pomis.

At licet vini, carniæ, similiumque alimentorum cupiditæ, iam introductæ essent, iis tamen veteres sobriè & frugaliter utebantur: fugientes atque averfantes, tanquam sanitati inferissimâ non solum, sed etiam turpissimam, bonisq; moribus prorsus inimicam, Crapulam & Ebrietatem omnemq; epularum superfluitatem atq; luxuriâ.

X 5 Egy-

*Sobrietas  
vitam lon-  
gam & sa-  
nam conser-  
vat.*

*Marullus  
lib. 4. cap. 2.  
Dicar-  
chus lib. an-  
tiq.*

*Exempla  
insignis sobrietatis.*

Egyptiorum reges simplici vescerantur cibo: ut quorum mensa nihil præter vitulum & anserem inferretur. Vini certa præscripta erat mensura, qua neque farciri venter, neque inebriari quis posset. Denique vita eâ regebatur modestiâ, ut non à legislatore, sed consilio peritissimi medici ad conservandam sanitatem videretur instituta. Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, masculo cibi tantum dandum censuit, ne unquam gravari crapulâ, & indigentiam ferre posset.

*Diodor lib.  
I cap. 6.*

*Xenophon  
lib. de Re-  
pub.*

*Val. Max.  
lib. 2. c. de  
instit. antiq.  
Plin. l. 18.  
c. 11.*

*Quis et in-  
gluvis quâ  
ta pariat  
mala.*

Eidem sobrietatis studio maximoperè dediti quendam erant antiquiores Romani: ex qua summa rerum felicitate, prosperaque valetudine fruebantur.

Ve autem ostendamus, quanta mala ex gula nimiaq; ciborum ingestione proveniant, quædam exempla in medium proferemus.

Seneca quodam loco in Eunuchos & foeminas sui seculi invehitur: eò quod mendacii convincant Hippocratem, mulieres & Eunuchos arthriticis doloribus divexari non posse, affirmantem: qui tamen temporis successu, luxuriâ sua ac nimia intemperantia tam obnoxii redditi fuerunt, ut cæteri.

*Rogatianus  
luxurie ini-  
micus ac o-  
sar.*

Contrâ Rogatianus, nobilis quidam senator Romanus, mirum in modum commendatur à Porphyrio: propterea quod acerrimus fuerit hostis omnis luxûs & intemperantiæ: qui etiam singulari sobrietate sua & frugalitate tantum effecit, ut cum antea arthriticis cruciatibus vehementer ac subinde torqueretur, mox ita convales-

luerit, ut manuum pedumq; munere non uteretur secus, ac quilibet optimè habens.

Ebrietas vitium apud veteres passim tam infame, turpe, & abominabile erat, ut illud tanquam perniciosissimum ac pestiferum malum, brutis potius, quàm homine dignum censerent: & hinc omni studio illud fugiendum, dictis ac scriptis hortarentur.

Vnde Anacharsis quodam die interrogatus, quo remedio sibi ab ebrietate præcaveret: Si semper (respondit ille) præ oculis habeam ebriorum turpissimos & indecoros mores.

*Eras. lib. 7. apopl.*

Increvit autem hodie adeò luxuria, tamque commune & frequens gulæ ebrietatisq; vitium, in pluribus locis grassatur, ut inde ventrem plurimi pro Deo habeant. Vnde proh dolor! mihi cum Catone conquerendum est, qui cum pop. Romani luxum censoriè coargueret, difficillimum esse addebat, verba ventri facere, qui aures non habeat: ita mihi res hæc plena difficultatis esse videtur: adeò ut me operam simul & oleum perdere jam existimem, qui ventri, auribus carenti, verba faciam.

Quorsum igitur hoc tempore, quo omnia gulæ & intemperantiæ barathro multò profundius immersa videntur, quàm nunquam antehac, laboramus, tam perspicuè & ad oculum quasi demonstrare, infinitas istas ægritudinum & calamitatum scaturigines, ex immodica & pecunia ventris ingluvie, promanantes? Siquidem hoc vitium nimis commune est, & tam altas jam radices egit, ut vix amplius evelli possit aut eradicari: in alia enim

*Ebrietas nostris temporibus reprehenditur.*

enim

enim naturam transiit consuetudo. Neque etiam nostri est instituti, hinc omninò exactam horum vitiorum reformationem instituere velle: cum non ignorem, illud superare vires meas: sed sufficiat saltem ostendisse, graua illa & enormia delicta, aliasq; corporis ægrotudines, ex vini & ciborum abusu procreari. Hæc enim vitia plerunque repletionem comitantur, non secus ac umbra corpus. His itaque malis, ob hominum oculos positis, prout me, non solum rationibus, sed etiam autoritatibus, & exemplis hinc adductis, nunc fecisse videtis, proculdubio vel his, qui præ cæteris plus pollent animi moderatione & æquitate, occasionem dabimus, ut posthac eiusmodi vitia plus quam Vatiniano odio sequantur, abhorreant & fugiant, & maiorem sanitatis, vitæque conservandæ curam adhibeant.

Vel solum spectaculum hominis, repletionis dominio & imperio subiecti, & undiquaque æquale corporis plenitudine quasi turgentis, tam horrendum & terribile est aspectu, ut meritò inde quilibet abhorreere debeat.

*Repletionis  
monstra.*

Albertus Episcopus VVormatiensis, & frater Rhodolphi Sueviæ Ducis, adeò fuit repletus, pinguis, crassus, ventriculosus, adeoq; vorax & ingluuiosus, sicut refert Chronica Hirsaugiana, ut aspicientibus horrorem incuteret: atq; ipsa adipis mole tandem suffocatus est.

*Ælianus. l.  
& var. hist.*

Neq; is solus est, qui nimia repletionem & pinguedinem vitæ usurâ privatus: sed & Dionysius Heracleotes pari modo ob nimiam pinguedinem & crassitudinem vitam perdidit: cuius etiam

etiam corpus tam extremè plenum, obesum & ventrosum erat, ut nocte dum quiesceret, cogere-  
retur suis lateribus hirudines admove-  
re, quæ tu-  
morem superfluum paulatim exhaurirent, eorū-  
modo aliquid adimerent de crassitudine.

Cardanus mentionem facit alterius cuiusdam  
crassi & ventrosi monstri, Sanctii videlicet Re-  
gis Hispaniarum; qui cum præ nimia obesitate,  
neque equitare, neque manus circumvertere  
commodè posset, rædio quasi vitæ advocavit  
medicum quendam celebrem à rege quodam  
Africæ, à quo curatus fuit ad tempus, semine  
cuiusdam herbæ, quam Cardanus existimat fuisse  
linguam avis: sed (addit) seu veneno adiecto,  
seu mutata ex contrario intemperie corporis,  
brevi periit.

Epaminondas Thebarum Dux, uti scribit Cœ-  
lius, tantoperè odit pingues & obesos, ut tan-  
quam inutiles exercitu suo relegaret.

Bœoti nimium gulæ dediti, nulla alia de cau-  
sa ab Atheniensibus (ut scribit Plutarchus) ap-  
pellati stulti, hoc est, rerum omnium ignari, quam  
propter edendi inexplebilem aviditatem, qua  
sibi tantam corporis obesitatem accelerarunt.

Euripides scriptis suis testatur, se inter Græ-  
cos varia miseriarum genera vidisse: peius au-  
tem ac miserius deprehendisse nullum, quam ath-  
letarum, qui solummodò servi ac mancipia es-  
sent maxillarum & ventrum: ut scribit Cœlius;  
id quod Hippocrates & Galenus pluribus in lo-  
cis in commentariis suis, de hac re, & doctissi-  
mè, & copiosissimè satis confirmant.

D E

*De subtili-  
lib. de piar-  
tis,*

*Lib. 13. cap  
25. ant. lect.*

*Lib. de  
vulgariis.*

*Lib. 7. c. 12.  
ant. lect.*



## DE INANITIONE.

## Caput XIII.

Quemadmodum repletionis remedium evacuationem esse diximus, ita inanitionis curam repletionem perfici debere, certum est. Sunt autem huius inanitionis duplices potissimum differentiae: una quæ ex nimia spirituum resolutione ortum trahit: altera verò ab immodica excrementorum evacuatione procreatur. Resolutio sive inanitio spirituum à variis & diversis causis dependet: vel oritur spirituum subitanæ quadam exhalatione, motu aliquo inopinato & repentino, aliòve aliquo animi affectu, ut nimio gaudio, ira aut tristitia cõcitata. Spirituum huiusmodi inanitio interdum adeò vehemens est, ut mortem inferat, sicuti supra pluribus exemplis demonstravimus de animi passionibus.

Vnde spirituum inanitio.

Idem spiritus etiam pro ætatis ingravescentis & senectutis ratione sensim evaporant & evanescent, unde mors consequitur: quod nulla eget probatione, siquidem id plus quàm satis notum est omnibus. Hæc autem spirituum evanescencia non est, nisi abolitio, & consumptio omnis balsami, veri nectaris & olei spiritualis pretiosissimi, quod instar vitalis lampadis tenebricosum corpus illuminat & fovet.

Inanitionis fomentum atque causa existit quoque alimentum, & immoderatæ humorum eva-

cua.

evacuaciones: quarum differentia ex varia diversarum partium, generationis modo, & causarum consideratione sumenda sunt.

Altera inanitionis differentia est, quae ab immodica & nimia excrementorum egestione provenit. Haec similiter variatur ratione meatuum, per quos excretio illa fit, idque vel à motu ipsius naturae, vel ab eo, qui arte comparatur.

Excitantur autem à motu naturae, vehementes vomitiones & reiectiones, ut exempli gratia cholera, quae nihil aliud est, quam solutio stomachi & ventris, intestinorumque, etiam cum celestimo periculo. Huius mali causam, ipsum nomen prodit, quae est bilis, sive alius humor mordax, qui facultatem expultricem nimium irritat.

Sunt praeterea aliae evacuationes, quarum origo pendet ab ipsius quoque naturae motu, ut sunt diversa fluxionum genera, & excrementorum expulsioniones per secessum: ut sunt diarrhoeae, hienteriae, & variae dysenteriae species, & id genus aliae: item sudorum & urinarum excretiones, sive illae sint criticae, sive non.

Sic quoque evacuationes artis ministerio perficiuntur, ut sunt vomitiones, & deiectiones, non modo superius per os, sed inferius quoque per anum: lacelsitae ab antimonio, helleboro, & id genus aliis remediis violentis, quibus multi Empirici hodie utuntur, vel potius inconsiderate in multorum aegrorum perniciem abutuntur. Sic praeterea sunt hydrotica, diaphoretica, & diuretica medicamenta, quae sudores & urinas movent: nec non alia, quae tamen à plerisque medicis,

medicis, sinistrè administrantur, adeò ut etiã hinc magnæ sæpenumerò, repentinæ & immòdica evacuationes eveniant, quæ interdum tam vehementem & subitanam spirituum inanitionem & resolutionem inducunt, ut non tantùm varia inde & gravissima excitentur symptomata, sed mors quoque ipsa sæpenumero sequatur.

Ut igitur huiusmodi inanitionibus, vel à spiritu resolutione, sive ab excrementorum evacuatione ortis, medeamur, in genere operanda est, ut spiritus dissipati reparentur, quibuscunque modis id fieri potest, sive bonis & benignis alimentis, sive etiã medicamentis iis, quæ proprietate & facultate sua, vires instaurant, reficiant, & naturam corroborant.

*Remedia  
contra in-  
anitionem et  
resolutionem  
spirituum.*

Si verò malum ab animi passionibus, ut à nimio gaudio, tristitia, & cæteris ortum fuerit: remedia huius curationis petenda sunt ex prima huius tractatus sectione.

Sin verò spirituum resolutio atque inanitio fiat ratione extremæ & decrepitæ ætatis: eiusmodi senes reficiendi sunt roborantibus, paulò liberaliori vini usu, salutaribus vitæ elixiriis, omnibusq; iis, quæ vim & facultatem possident spiritus recreandi roburq; parandi.

Sin autem inanitio spirituum facta fuerit penuriâ & inopiâ alimenti, corpusque minus quàm par erat, fuerit nutritum, illud nutriendum erit omnis generis bonis alimentis. Sed observandum, ne corpus inanitum subito cibo refarciatur, sed

sed lentè reficiatur tantum, sin. secus, malum: quia omnis mutatio repentina, periculosa: & reperti sunt, qui nimiam inediatam sitiunq̄ue perpessi, immodicâ ingestione ciborum, mortem sibi conciliarunt.

Si verò provenit à nimia fluxione sanguinis, aut alterius alicuius humoris, curatio medicamentis, sistendi facultate præditis, institui debet: ut revulsionibus, derivationibus, ligaturis. & remediis tam internis, quàm externis, quæ ad sistendum sanguinem, humorumq̄ue fluxum immoderatum idonea sunt.

Si nimia & repentina excrementorum evacuatio eiusmodi inanitionem invehat, illa juxta præcepta & regulas artis cohibenda est. Si igitur infringendus nimius vomitus, aut etiam ventris profluvii vis atque importunitas, interdum vomere & purgare expediet, idq̄ue ad causam irritantem tollendam: vomitus enim curatur vomitu, & alvi fluor curatur ex Hippocratis sententia, alvi fluore. Sed hic non omittenda sunt corroborantia, & adstringentia, ad coercendum nimium fluxum, vel à natura, vel ab arte irritatum.

Sudores diaphoretici, & urinæ fluxus, qui interdum (dum scilicet nimis immoderatè fluent) spirituum quoque inanitionis causæ existunt, debitis appropriatis, & specificis remediis cohiberi & retineri debent: qua in re experti medici prudentia requiritur, ad bene discernendum, num eiusmodi vacuatio sit critica;

Y

aut

aut si vires dejiciat, vel non? an nimis sit immoderata, nec ne? an sit laesita à natura, vel ab arte? idque in hunc finem, ut postea administrari commodè queant operationes istæ, ut sunt revulsiones, derivationes, corroborationes aliæque remedia huic instituto necessaria, quarum particularem descriptionem alibi dabimus.



T E R.